

Yûnus Emre Kitabı

Editörler
Ercan Yılmaz
Fahri Tuna
Hüseyin Yorulmaz

Değişim Yayınları

Değişim Yayınları

Yayın No: 616

Araştırma: 58

Kapak/İç Düzenleme

Mücahit Kofoğlu

Düzeltili

Asaf Meriç

Baskı

Melisa Matbaacılık

(Matbaa Sertifika Numarası: 12088)

Yayın Kodu-ISBN

978-605-4925-24-7

Değişim Yayınları

Çatalçeşme Sokak 52/2

Cağaloğlu/İstanbul

bilgi@degisimyayinlari.net

İstanbul, Haziran-2014

Mustafa Tatcı*

**Tarihî Kaynaklarda Ahmed Rifâî,
Sarı Saltuk, Barak Baba, Tapduk Emre
ve Yûnus Emre**

GİRİŞ

Bilindiği üzere Anadolu'nun ve Rumeli'nin Müslüman Türkler tarafından fethinde en önemli âmil ribât ve zâviyelerle bunların yaşaması ve yaşatılması için kurulan vakıflardır. Fütûhatla birlikte gazi dervişlerle alperenlerin uç noktalarda kurdukları imaret ve vakıf faaliyetleri devam etmiş bunun neticesinde de fethedilen topraklar üzerinde mühim bir İslâmî ve tasavvufî tesir vücûda gelmiştir. Söz konusu fütûhât yıllarında en faal zümreyi sûfiler teşkil etmekteydi. Kaynaklarda kendilerinden Abdâlân-ı Rûm, Kalenderân-ı Rûm, Bacıyân-ı Rûm ve Ahîyân-ı Rûm diye bahsedilen zümreler, hiç şüphesiz birer sûfî teşkilâtıdır.

İşte Hacı Bektaş-ı Velî, Mahmûd-ı Hayrânî, Sarı Saltuk, Barak Baba, Tapduk Emre ve onun yetiştirdiği Yûnus Emre gibi Rûm erenleri Anadolu ve Rumeli'nin maddî ve manevî fütûhâtında bulunmuş Abdâlân-ı Rûm teşkilâtından Türk sûfileridir⁸.

Bu araştırmamızda eldeki bilgi ve belgelerden hareketle Yûnus'un mensubu olduğu manevî silsilenin manâ ve mahiyetini somutlaştırmaya çalışacağız. Mâlumdur ki Yûnus silsilesini bir beyitte Tapduk Emre ve Barak Baba vasıtasıyla Sarı Saltuk'a bağlamakta ve şöyle demektedir:

Yûnus'a Tapduğ u Saltuğ u Barak'dandır nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam

Bu beyite göre Yûnus kendi feyz aldığı silsileyi Tapduk Emre vasıtasıyla Barak Baba'ya ondan da Sarı Saltuk hazretlerine bağlamaktadır. Kaynaklarda söylenip de Yûnus'un devamını getirmediği isimler Mahmûd-ı Hayranî ve ondan da Ahmed Rifâî hazretlerine uzanmaktadır.

Beyite göre Yûnus'un burada bu silsileden nasiplenmediğini söylemek mümkün değildir. Ancak verilen silsilenin tarihî bağlarını ortaya koymak için başka belge ve bilgilere ihtiyaç vardır. Şöyle ki bu silsile acaba Yûnus'un tarikat silsilesi midir, Tapduk Emre'nin Üveysîliğiyle mi ilgilidir yoksa söz konusu edilen "nasip" ricâl-i gaybtan alınan bir nasip midir?

Bu sorular, aşağıda arz edeceğimiz Rifâî kaynaklarındaki bilgilerle Bektaşî kaynaklarının silsile hakkındaki verdikleri bilgilerin çelişkisinden ötürü cevaplandırılması gere-

¹ Ömer L. Barkan, "İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, 1942, s. 270-304.

ken sorulardır. Diğer şekilde Yûnus'un silsilesinden bahsettği beytinin târihî gerçeklere uygun bir izâhını yapmak bir hayli zor görölmektedir.

Burada bendenizin Yûnus Emre ile ilgili 1990'lı yıllara uzanan araştırmalarımda belgelere ulaştıkça bilgimin değiştiğini peşinen belirtmeliyim.

Geldiğimiz noktada Yûnus ve Tapduk Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk ve dolayısıyla Ahmed Rifâî Hazretleriyle irtibatının kaynaklar ışığında tenkit ve tahlil edilmesi gerekmektedir. Zira Sarı Saltuk ile ilgili aşâğıda takdim edeceğimiz belgeler dikkatli değerlendirildiğinde, zihnimizde bu şecerenin bazı noktalarda üveysi usulle irşâd görmüş erenlerin bir tarîkat şeceresi görünümü arzettiği, bazı noktalarda da Ahmed Rifâî Hazretleri'nden Tapduk Emre'ye kadar gelen silsilenin birbirlerine rical-i gayb ile ilgili vazife verdikleri intibâ uyandıracak görülecektir.

Her şeye rağmen Yûnus'un söz konusu beyti de bir gerçeğin ifadesidir.

Yûnus'a Tapduğ u Saltuğ u Barak' dandır nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam

Yine Yûnus başka bir yerde Sarı Saltuk ve mürşidi Mahmûd-ı Hayranî'nin kendisinden feyz aldığı Ahmed Rifâî Hazretlerini kasdederek şöyle demektedir:

Ol *Seyyid Ahmed Kebîr* müyesserdi ana nûr
İyâlleri cümle şîr ol hulka merdân kanı

Yûnus bu beyitte nasiplendiği manevî silsileyi Tapduk Emre vasıtasıyla Barak Baba'ya ve Sarı Saltuk'a bağlamaktadır.

Bu zatlar kimdir ve hangi bahçenin gülleridir? Yûnus hangi bahçenin güllerini dermiştir?

İmdi bu beyitlerin tarihi belgeler ışığında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Yûnus'la ilgili araştırma yapan pek çok kalem erbabı bugüne kadar sadece rivâyetlerden hareketle Yûnus'un Bektaşî, Mevlevî, Nakşî, Halvetî, Rufâî veya Kâdirî olduğunu yahut da olabileceğini söylemişlerdir. Diğer taraftan onun tarîkat pîrlerini -haklı olarak- Horasan'a bağlayanlar ve hatta biraz daha öteye gidip Tapduk ve Yûnus Emre silsilesinin "bâtınî" veya "ibâhî" görüşleri olduğunu söyleyenler de olmuştur. Tabiatıyla bunlar subjektif, temelsiz görüşlerdir.

Gerçek şu ki Tapduk ve Yûnus Emre'nin mensubu olduğu tarîkat hakkında kesin bilgilerimiz yoktur. Bütün bu yollar içinde Yûnus'un yaşadığı yıllarda Anadolu topraklarında henüz teşekkül etmeye başlayan bir kaç erkân vardır. Mevlevîlik, Bektaşîlik, Kâdirîlik, Rifâîlik. Halvetîyye'nin öncüsü olan Zâhidîlik ise Azerbaycan'da teşekkül etmiş olmakla beraber, henüz Anadolu'da yaygınlaşmamıştır.

Sarı Saltuk, Tapduk Emre ve Yûnus bu erkanlardan mutlaka birine mensup idiler Fakat bu erkan hangisiydi?

Yûnus'un şiirleri içinde Abdülkâdir Geylânî'ye bir atıf yoktur. Yûnus mahlaslı şiirlerin birinde "Abdülkâdir gibi bir er bulunmaz" denmektedir. Bu şiir, XIV. Ve XV. asırlarda yazılan dîvânlarda yoktur. Söz konusu medhiyye büyük bir ihtimalle Yûnus'un ardıllarından olan "Aşık Yûnus"a aittir.

Yûnus ve Tapduk Emre'nin Zâhidîlik (Halvetîlik) ile irti-

batı bugüne kadar değerdendirilmemiş ve hep gözardı edilmiştir. Tapduk Emre'nin hâlihazırda Azerbaycanda yaşayan Halvetiyyenin öncüsü olan meşâyih ile bağlantısını gösteren bir silsile yoksa da Tapduk Emre ile ilgili arşiv bilgileri ve Azerbaycan'ın Gah bölgesindeki makamı, bu silsilenin bir tarafıyla Yukarı illerle (Kuzey Azerbaycan) bir tarafıyla Güney İlleri'yle (Güney Azerbaycan) diğer yönüyle de Rumeli'yle irtibatlı olduğunu imâ etmektedir Bu konudaki bilgiler Tapduk Sultân'ın "Halvetiyye'nin İmâmı" diye anılan İbrahim Zâhid-i Geylânî (ö. M. 1291 veya 1305) ve üstâdı Şeyh Şehabeddîn-i Tebrizî (ö. M. 1302) Hazretleriyle irtibatlı olabileceğini delalet etmektedir.

Yûnus, dîvânında erkânıyla ilgili olarak açıkça bir şey söylemez. Mesela Hacı Bektaş-ı Velî'den söz etmez. Buna karşılık bazı nutk-ı şeriflerinde Mevlânâ'nın ismi dört yerde geçer. Ancak Mevlânâ'dan bahsettiği yerlerde kendisinin bu tarîkate müntesip olduğuna dair her hangi bir imâ yoktur:

Mevlânâ sohbetinde sâz ile işret oldu
Ârif mânâyâ daldı çün biledir ferîşte

Yûnus eydür *Mevlânâ* epsem otur yerinde
Bu sohbe döymeyen sonra savaşgan olur

Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı
Onun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdır

İmdi bu kısa değerdendirmeden anlaşılacağı üzere Yûnus'un dîvânında mensubiyetiyle ilgili sadece Sarı Saltuk, Barak Baba, Tapduk Emre isimleri geçmekte, Mevlânâ'dan övgüyle söz edilmekte, bir de Ahmed-i Kebîr'e, Ahmed Rifâî hazretlerine atıfta bulunmaktadır.

Velâyetnâme

Velâyetnâme'nin "Hâcî Bektaş-ı Velî Hazretinin Sarı İsmâil'e Vasiyyet etdiği'dir" başlığıyla verilen bölümünde Barak Baba, Hacı Bektaş-ı Velî'nin halîfesi gösterilmekte ve şöyle denmektedir:

Bir halîfem Barak Babadır yakîn
Gerçek erdir şübhesiz ayne'l-yakîn

Din Karesi mülküne kılsın sefer
Şehr-i Bâlîkesrde kılsın makar

Mâ-hasıl etmeyelim sözü dırâz
Ne kadar var ise mürîd çoğ u az

Sarı İsmâile bir bir söyledi
Cümlesin ana muayyen eyledi

Çün bu sözü âhir itdi Hünkâr
Kıldı Sarı İsmâil feryâd u zâr⁹.

Barak Baba'nın ve aşağıda Velâyetnâme'den iktibâs edeceğimiz Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş-ı Velî'ye mensûbiyeti hakkındaki görüşlerin yeniden yorumlanması gerekmektedir. Yine mensûr Velâyetnâme'nin Sarı Saltuk'un anlatıldığı bölümünde şöyle denilmektedir¹⁰:

Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî Hazretinin Sarı Saltuk Sultânı Kalıgraya Gönderdiği'dir

Râviyân-ı ahbârdan mervîdir ki Hünkâr Hâcî Bektâş el-

9 Abdûlbaki Gölpinarlı, *Velâyetnâme*, s. 81-90 Hamiye Duran, *Velâyetnâme*, s. 621

10 Hamiye Duran, *Velâyetnâme*, s. 350-366

Horâsânî (k.s.a.) günlerden bir gün Arafat Dağında olan çille-hâneye varmışdı taşra zemzem pınarı kurbuna gelecek gördü bir kimesne koyun güder. Hünkâr Ululuğu anın yanına gelip eyitdi:

-Adın nedir eyliğim dedi. Ol kimesne eyitdi:

-Saltuk'dur dedi. Hünkâr Varlığı eyitdi:

-Yürü imdi seni Rûm iline saldı dedi. Ol dem arkasın yaptı, gözlerin sığıdı safâ-nazar himmet eyledi erenlerin nazarı kimyâdır kara toprağa nazar etse altın olur. Derhâl Saltuğ'un cümle hicâbları mürtefi oldu. Ol sâat içinde makâmât ve menâzil kât' edip erlik mertebesine kadem basdı hâl ve ahvâl ne idiğin bilip eyitdi:

-Erenler şâhı yâ bu koyunları nice edelim dedi. Hünkâr Ululuğu eyitdi:

-Sâhibi gelince(-ye kadar) koyunlar bu yerden gitmeye. Hemân sen üstâd-ı nefis ol dediğimiz işle dedi. Dahı Saltuğ'un beline Hünkâr Varlığı kendi mübârek eliyle bir ağaç kılıç kuşatdı, eline yedi dâne ok, bir yay verdi ve bir seccâde verdi. Ulu Abdâlî ve Kiçi Abdâlî maan yoldaş koşup gönderdi eyitdi:

-Yürü imdi iki bir deme doğru yola varmakda biz sana kulavuzuz didi. Pes Sarı Saltuk erenler nazarında tazarru ve niyâz edip dest-bûs eyledi. Hayr duâ ve himmet alıp revâne oldu. Hünkâr Varlığı tekrâr Saltuğu göndürü çıkıp eyitdi:

-Saltuğ'um sakın havf çekme seni bu hizmete gönderen seninle bilebilir. Hîç gam yeme her kanda isen biz sana yoldaşız didi. Saltuğ'u esenleyip girü döndü. Andan Saltuk dahı Hünkâr Ululuğun vedâ edip Ulu Abdâl ve Kiçi

Abdâl birle doğru Sinop'un üstünden Karadeniz kenârına geldi. Harmân Kaya nâm bir kayanın üzerinde oturup bir mikdâr sohbet eylediler. Hâlâ ol oturdukları yerde bir ev içi mikdâr yeşil ot bitipdir muayyen görünür dahı deryânın üzerine ol seccâdeyi saldı kendisi dahı seccâde üstüne çıkıp oturdu sağ yanına Ulu Abdâlî ve sol yanına Kiçi Abdâlî alıp eyitdi:

-Erenler seccâdesi ne cânibe saldırsa revâne olgıl dedi ol dem seccâde bir keştî misâl hareket edip Gürcistân tarafından yana revâne oldu hâlâ şimdi Karadeniz sâkin olduğu vaktin Saltuğun seccâdesi yürüdüğü yer malûm âşikâre görünür. Abdâllar eyitdiler:

-Sultânım seccâde sol tarafa gitdi, Rûmiline gitse sağ tarafa giderdi dediler. Sarı Saltuk Sultân eyitdi:

-Seccâdeyi deniz yüzünde yürüden erenlerdir ne cânibe giderse gitsin, hıkmîti vardır görelim ne gösterir dedi. Pes seccâde azm-i sevâhil edip Gürcistân karasına yakınladı. Ez in cânib meğer kim Gürcistânın Gürleş nâm bir pâdişâhı var idi. Yüz nefer âdemle ol gün deniz kenârına şikâra çıkmışdı. Gördüler ki deniz yüzünde bir qaraltu gelir. Eyitdiler:

-Bu, gemiye benzemez aceb ne ola dediler. Bazısı eyitdi:

-Ağaç kütüğüdür mevc getirip gelir dediler:

-Tâ kim bunlar dahı yakın gelicek gördüler ki üç kişi bir seccâde üzerine oturmuşlar su üzerinde gelirler. Ol Gürci pâdişâhı bu hâli görüp eyitdi:

-Bunlar tehî kimesneler değildir. Zîrâ bu resme halıçe (seccâde) üzerine oturup deryâ yüzünde gezmek değme kimsenin kârı değildir didi. Pes seccâde deryânın

kenârına gelip durdu Sarı Saltuk Sultân ve Abdâllar aşâ-
ğa inip denizden taşra çıkdılar. Kiçi Abdâl seccâdeyi sil-
kip omuzuna aldı. Gürleş dahı kavmiyle atlarından inip
ileri geldiler Sarı Saltuk Sultânın elin öpüp Ulu Abdâl ve
Kiçi Abdâl birle görüşdüler. Gürleş anları kendi
makâmına davet eyledi Sultân davete icâbet gösterip
revâne oldular. Gürleş atlarına teklîf etdiler. Sultân bin-
medi Gürleş dahı piyâde olup Sarı Saltuk Sultânı kendi
makâm meskenine getirdi azîm ziyâfet edip bir nice gün
hizmet gösterdi. Pes bunlar İsâ dîni üzere tersâ idiler
Sultân bunları dîne davet eyledi Gürleş kendi kavmiyle
imân getirip müslümân oldu Sarı Saltuk Sultân bunlara
keçe getirip Hüseyinî misâlinde kiske dikip tekbirle baş-
larına giydirdi dahı vedâ edip deniz kenârına geldi. Yine
ol seccâdeyi deryâ yüzüne saldılar olsun üslûb-ı sâbık
üzere oturdular Sarı Saltuk Sultân eyitdi ey erenler
seccâdesi ne cânibe saldıarsa revâne olgıl dedi. Andan
ol seccâde Rûm ilinden yana teveccüh edip revâne oldu.
Ammâ bu cânibde ol Gürcü pâdişâhı hayâtda oldukça
kendi kavmiyle müslüman idi. Gürleş dünyâdan nakl
edicek ol kavm geri evvel ki dînlerine döndüler ammâ ol
kisveti başlarından çıkarmadılar ol etrâfın halkı hâlâ
geydiklerine bâis oldur. Ez in cânib bu yana ol seccâde
deniz yüzünde giderdi tâ kim Dobruca vilâyetinin üstü
yanında Kaligra nâm bir kal'anın katına gelip durdu,
ayruk gitmedi. Sultân Abdâllar ile seccâde üzerinden
indiler, Sarı Saltuk Sultân Abdâllara eyitdi: Erenlerin bizi
bunda saldığının hikmeti vardır siz kapıya dolanın men
kal'aya buradan çıkayım dedi. Ulu Abdâl ve Kiçi Abdâl
kapıya devr idüp Sarı Saltuk Sultân deniz dibinden
kal'anın yalmanına tırmandı, hikmetle kayaya yapışdığı
vaktin ellerine karşı gelip tutamak olurdu ve ayakların
basdikda ol taşâ gömülüp basamak olurdu. Bu nev'ile ol

kal'anın üzerine çıkdı hâlâ elinin ayağının izleri ol taşda muayyen görünür. Meğher ki ol kal'a Lâz evlâdından bir kâfir beğinin hükmünde idi. Lâkin bir yedi başlı ejderhâ peydâ olup anın havfından bir âhir kal'aya gitmişlerdi. Sultân kal'a burcundan ol ejderi göricek hemân bir nâra urdu. Çün kim ejderhâ nâra âvâzın işidip yedi başın dahı yukaru kaldırdı, heybetle gajgarup dem urdu. Sultânın üzerine hücûm edip hamle kıldı. Pes Sarı Saltuk Sultân gördü kim ejder gelir. Fi'l-hâl kal'a burcundan aşğa inip ejderin üzerine vardı eline yayın okların aldı. Yakın gelicek her bir başına bir ok urdu. Ol ejder Sultânı araya alıp kuyruğuyla muhkem sıkdı, hayli zahmet verdi. Sultân yanında kılıcın unutup ol vakt Hızır çağırđı. Meğher kim Hızır Nebî (a.s.) ol gün Suluca Karayükde Hünkâr Varlığıyla oturup sohbet ederdi.

Hünkâr Ululuğu eyitdi:

-Hızr'ım Saltuğ'u ejderhâ bunaltdı, yanında kılıcı unutup seni çağırđı; tez eriş, kılıcı Saltuğ'un hâtırına getir dedi. Hemân-dem Hızır Nebî (a.s.) erişip ol ejderhâya bir cıdâ urdu, şöyle kim ejderden geçip taş dokundu. Andan Sarı Saltuk Sultân'a eyitdi:

-Ey gerçek er şol yanındaki kılıcı çıkarıp ejderin başlarını niçün kesmezsin, dedi. Pes Hızır (a.s.) öyle deyicek, kılıç Saltuğun hâtırına düşer gelip eyitdi:

-Hey Hızrım çağırđığım erenler hakkıçün kılıç benim hâtırımdan gitdi yoksa sana zahmet verip çağırmazdım dedi andan Hünkâr varlığının kuşatdığı kılıcı çıkarıp ejderin yedi başın dahı kesdi kan revân olup akdı sanki yedi ırmak misâlinde andan Hızır Nebî (a.s.) Saltuğa vedâ edip revâne oldu. Hâlâ Hızır Nebî'nin izi ve cıdâsının yeri muayyen görünür.

Bade'z-zamân Ulu Abdâl ve Kiçi Abdâl kal'anın kapısından beri erişegeldiler. Gördüler kim Sarı Saltuk Sultân ejderi katletmiş gazâ mübârek, dediler. Dahı ol kal'adan taşra çıkdılar. Andan Saltuk Abdâllara eyitdi ejderhânın cenginden gâyet aştânım (yangınım) ola ki bir içim su bulasız içüp râhat olalım dedi. Pes Abdâllar ol etrâfı devr edip cüst ü cû eylediler. Aslâ sudan bir eser bulmayıp geldiler. Su bulamadık, dediler. Sarı Saltuk Sultân bir yere oturup dahı mübârek eliyle ol yeri kazdı bir latîf zülâl gibi su çıkıp revâne oldu. Ol sudan içüp râhat oldular ve dahı ol arada gezerken koyun güder bir kimesne buldular ejderhânın katlinden kal'a sâhibine haber bildirdiler. İşidip bu haberden gâyet şâd u hurrem oldular ol kal'a sâhibi gelip ejderhânın katl olduğunu gördü. Sarı Saltuk Sultâna cân u gönülden muhib olup îmana geldi.

Pes Sarı Saltuk Sultân ol yerde karâr edip nice dürlü velâyet ve kerâmet izhâr edip ol yerin halkın kendüye muhibb eyledi. Bir nice yıldan sonra Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî Hazretinin (k.s.a.) Hazretin ziyâretine geldi...

Râvîler şöyle rivâyet ederler ki Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî (k.s.a.) Hazretinin âsitânesinde Açak nâm bir kimse var idi. İki öküz birle çift sürerdi. Hem husûsla makdûrun dirîğ kılmazdı ve hizmetinde kimse kusûr bulmazdı. Ol öküzlere riâyet edip hoş tutardı, yemlerin ziyâde verirdi, yerlerin yumşak ederdi. Şol vechile kim uryân olup yuvalanırdı, gövdesine batan nesneyi giderirdi, hizmet ederdi kim vasfa gelmez. İttifâk günlerden bir gün çift sürerken hiddete gelip elindeki mesâs ile ol öküzün birini dürttü kanatdı. Der-hâl kudretle ol öküz dile gelip eyitdi:

-Ey Açak, bundan akdem hizmetimde kusûr bulmazdın

gereği gibi meni hoş tutardın şimdi kocaldım gücüm kuvvetim kalmadı, nodulla dürtüp kanadırsın, erte olıcak kırk vücûd Abdâlla Sarı Saltuk Sultân gelirler meni kurbân edip hora geçirirler dedi. Pes Açak ol öküzden bu haberi işidicek ol gün çiftten fâriğ olup âsitâneye geldi: Meğer kim Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî (k.s.a.) dârü'l-bekâyâ nakl etmişdi. Ol vaktin çelebiler zamânıydı. Açak bu ahvâli çelebilere î'lâm eyledi. Çün ol gece geçdi ale's-sabâh çelebiler dahı bir nice fukarâyla Sarı Saltuk Sultânı Aksarây yolundan istikbâl etdiler. Meğer kim Sarı Saltuk Sultân Kırşehir yolundan beri gelmişler, çelebiler bulamayıp geri döndüler, âsitâneye geldiler gördüler kim Sarı Saltuk Sultân tekyede oturur ez-in cânib Sarı Saltuk Sultân Şorludan Suluca Karayükün kurbine geldikde Akkubbeye karşı cemâatıyla oturup sohbet etdiler andan çakıl taşın cem edip bir yere yığdılar bu bizim nişânemiz olsun diye buyurdular. Hâlâ bugüne değin malûmdur. Andan âsitâne-i şerîfe geldiler, bir lahzadan sonra Çelebiler ve dervîşler dahı çıkageldiler Sarı Saltuk Sultân birle buluşup görüşdüler bir âlî meclis oldu ol söyleyen öküzü getirip kurbân eylediler. Dem yum semâ safâ oldu. Bir nice günden sonra ayak üzerine kalkıp makâmına gitmeğe Çelebilerden destûr istedi. Sofra ve çerâğ, çehâr alâmet sundular icâzet inâbet verip bir mikdâr gönderi çıkdılar pes Sarı Saltuk Sultân Çelebileri vedâ edip Rûm ilinden yana revâne oldu. Tâ kim yine Kal'a-yı Kaligra'ya gelip saâdetle karâr eyledi. Nice müddet hayâtda oldu âhir dünyâdan nakl etmeli olıcak Kal'a sâhibin katına kıgırıp vasiyyet eyledi. Eyitdi:

-Şimden sonra vâde tamâm oldu. biz dünyâ sarâyından âhirete nakl ederiz, bizim muhiblerimizden her biriniz bir tâbût düzdürüp getirin benim yanıma koyup muntazır olun, her hanginizin tâbûtunda bulunursam alıp defn

edin vefâtından sonra cenk ü cedel etmen yoksa size ziyânım dokunur dedi. Andan kala sâhibi eyitdi:

-Sultânım ya biz sizi neden bilelim kande olduğunuz, bize malûm eylen dedi. Sarı Saltuk Sultân eyitdi:

-Men tâbût içinden sana elim sunarım andan bilesin dedi. Dahı dâru'l-fenâdan dâru'l-bekâyâ nakl eyledi. "În-na lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" (Allah'tan geldik, yine O'na döneceğiz. Bakara/156).

Rivâyet şöyledir ki her cânıbdan işiden muhibler geldiler yedi yerden tâbût getirdiler Sarı Saltuk Sultân cümlesinde dahı göründü her birisi kendi tâbûtu içinde bilip sevinç ile aldılar, yerli yerine gıtdiler defn etdiler. Hâlâ Sarı Saltuk Sultânın yedi yerde âsitânesi vardır."

Velâyetnâme'de "Sarı Saltuk"la ilgili bölümden anladığımıza göre Sarı Saltuk Arafat'ta koyun güderken yanında bir anda Hacı Bektaş-ı Velî zuhûr eder. Hünkâr tayy-ı mekânla Arafat'a gelir ve Saltuk kendisini ricâlin (kırkların) içinde bulur. Hacı Bektaş-ı Velî bu görüşmede Saltuk'a "erlik/erenlik", tayy-ı mekân ve zaman sırrıyla beraber kuvve-i kudsiyye alâmetleri olan tahta kılıcı beline kuşatır, yedi ok ve bir yay verip Ulu ve Kiçi iki abdâl ile birlikte Rûmeli'ne salar. Anlaşılacağı üzere velâyetnâmedeki bu bölümde seyr ü sülûka dayalı bir irşâd değil, Hünkâr'ın ricâl-i gaybın reisi olarak Saltuk'a verdiği manevî görev söz konusudur. Velâyetnâme'de bundan sonra Saltuk'un önce Gürcistan'da, sonra Bulgaristan ve Romanya'daki fütûhâtı ve nihâyet Hacı Bektaş-ı Velî'nin ölümüne yakın Kırşehir yoluyla Anadolu'ya geldiği anlatılır. Burada "Açak" adlı bir Bektaşî dervişinin eziyet ettiği "Öküz"ünün dile gelip "kırk vücûd abdâl"ın gelip kendisini keseceklerini ve etinin Hünkâr'ın cenaze-

sinde dervîşâna yedirileceğini söylemesi, Rûmeli fatihi olan bu erenin "kırklardan" olduğunu açıkça ifade etmektedir.

İmdi Velâyetnâme'nin bu bölümü Saltuk'un Hacı Bektaş-ı Velî'ye tarîkaten müntesip olduğunu değil, ricâl-i gayb-taki görevi vesilesiyle bey'atlı olduğunu göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle Saltuk, Barak ve Tapduk Emre silsilesi, Hünkâra tarîkaten değil, ricâl görevi münasebe-tiyle bağlıdır.

Velâyetnâme'deki bilgiyi bu vechile değerlendirmek gerekmektedir.

Saltuknâme

Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş-ı Velî ile olan münasebeti gibi Ebu'l-Hayr Rûmî'nin kaleme aldığı Saltuknâme'de Sarı Saltuk'un da Tapduk Emre'yle olan nisbeti üzerinde durulmaktadır. Saltuknâme'ye göre asıl adı Şerîf Hızır olan Sarı Saltuk, Hanefî mezhebine mensup, küffârla ve râfizîlerle savaşılan sünnî bir velîdir. M. 1263 senesinde Rumelî'ye geçmiş, pek çok fetih hareketinde bulunmuştur. Söz konusu esere göre Tapduk Emre velâyet sahibi bir kişi olmakla beraber hakîkaten ve şerîaten Sarı Saltuk'a mûti bir zat olarak tanıtılmaktadır. Saltuknâme'de şunlar kaydedilmektedir¹¹:

"Râvîler eydür:

11 Bkz. Necatî Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Saltık Gazi Destanı*, (C. 1-2-3), Ankara 2007, s. 331-332; Ebu'l-Hayr Rumî, *Saltuknâme*, C. I, II, III (Haz. Şükrü Haluk Akalın) Ankara 1988; Ebulhayr Rûmî, *Saltuknâme*, (Tıpkıbasım Haz. Fahir İz), Harvard 1976, vr. 302a-303b; *Saltuknâme*, (haz. Şükrü Halûk Akalın) Ankara 1988, s. 98-100; Kemal Yüce, *Saltuknâme' de Tarihî, Dini ve Efsanevî Unsurlar*, Ankara 1987.

Köle Yûsuf Seyyid (Saltuk)in hizmetinden destûr alıp Kılaşpol'dan geçip Sivâs'a sefer eyledi. Sala etdi (haber gönderdi). Bir yıl eğlendi. Gelip öte yakada Sultân Tapduk Hazretleri velâyete zuhûru âleme münteşir olmuş idi. Yûsuf gelip anın huzûrunda bir nice müddet oldu. Geri Şerîfe teveccüh edip gelip Kılaşpol Boğazından geri geçdi. Şerîfe geldi el öpdü. Server eyitdi:

-Ne katı eğlendin? Yûsuf eyitti:

-Sultânım, ben kulundan sorarsan Tapduk Sultan huzûrunda idim. Server eyitdi:

-Ne hâl(de)dir bana haber ver ki nicedir bilelim anı. Yûsuf eyitdi:

-Server! Velâyetine söz yok, irtîb cümle yerinde ammâ meclsinde avrat oğlan karışıp bile (beraber) zikrederler. Hemân şol nesneleri bana hoş gelmedi dedi. Şerîf eyitdi:

-Yerinden tur (kalk), anın gibi nâ-mahrem meclisine pes hamr dahi gerekdir deyü emr etdi, bir tulum süçü ilet, içsinler.

Pes Yûsuf yerinden durup tulumu getirdi azm-i Tapduk edip gitdi. Çün bir menzil yakın yere gelincek, Sultân Tapduk eyitdi:

-Dervîşler, tîz durun (kalkıp gidin) bize Rûm'dan armağan gelir, deyü karşı çıkdılar, Yûsuf'a erişdiler ve anınla görüşdüler. Yûsuf taaccüb edip varıp çün zâviyeye geldiler. Yûsuf'u konurdular. Tulumu elinden alıp dolu süçiyi şeyhe getirdiler. Çün Sultân Tapduk ol tulumu eline alıp ortadan iki yarıya, bıçağıyla kesdi. İçinden yitmiş şekerlenmiş ak bal çıkdı. Yûsuf anı göricek hayran oldu. Şeyh buyurdu, helvâ pişirdiler, yediler, dahi bir kutuya biraz helvadan koydular, dahi üzerine bir pâre yannar od korunu bir tepsiye koyup kutu üzere berkidip verdi.

-Yürü var, bizim armağanımız Seyyid'e ırgür dedi. Yûsuf an-

dan azm-i şerîf edip geldi. Kutuyu şerîf önünde kodu. Gördüğü kaziyei deyiverdi. Ger Server kutuyu açdı, gördü od sönmemiş, penbe hiç yanmamış. Pes Server tahsîn edip eyitdi:

-Erenler vardır harâmı ve helâli fark eder, bu sıfâtla odu, pamuğu birbirinden sakınırlar imiş. Dahi bu hâslar yoludur, şerîat zâhir avâma gerekdir, hele şükür olsun, Rûm ocağı evliyâ birle doldu. Ümiddir kim İslâm bu diyârda kuvvet tuta. Biz kâil olduk bu ere ol kişi ermiş. Anın adı Tapduk bizim adımız Saltuk. Biz de ana tapdık. Ve amma şu gözgü (ayna)¹² ana

12 Ayna (burada zikredilmemekle birlikte tarak) erenler sırrı olup taşıyan kişi hakikat-i Muhammediyye (ayân-ı sâbite)den haberdâr ve yetkin anlamına gelmektedir. Burada Sarı Saltuk Hazretleri halîfesine "kendini Hakk'ın ve halkın aynasında seyret!" halkın anlamayacağı hakikatleri alenileştirme, zira halk bir aynadır, gördüğün ve yaşadığın şeylerde tevhiî zedeleyecek iş yapma, hakikati gizle demek istemektedir. Buna benzeyen cümbüşler başka menâkıp-nâmelerde de geçmektedir. Şeyh Şabân-ı Velî hazretlerinin bir menakıbı şöyle anlatılmaktadır: "Benli Efendî buyururlar ki: "Sülûkum zamânında Azîzin çok ahvâl ü esrârına vâkıf oldum. Cümleden biri, Horasan pîrlerinden ve evliyâsından bir azîz-i ehl-i kemâl Horasan'da hânkahlarında dervişlerle otururlar iken, bir mükâsefe ve müşâhede hâlinde bir kaç ehl-i hâl dervişlerine hitâb edip buyurdular ki: "Rum'da bir gerçek er yetişdi, kutbiyyetle âlem-i mülke ve melekâta ve ceberâta ve lâhûta hâsıl-ü-kelâm on sekiz bin eşyâya ilm-i Hakk'la âlim ve ayn-ı Hakk'la nâzırdır; varıp ziyâret edip âyîne-i cemâllerine nazar edin ve görün ne sûret gösterir." deyip abdal sûretinde iki kâmil dervişler gönderdiler. Abdallar dahi Kastamonu'ya gelip Hazret-i Sultân'a buluşmak murâd etdiklerinde, Sultân dahi ilhâm-ı Hakk'la bu hâle vâkıf olup ve bir kâmil dervişin eline bir âyîne-i mücellâ verip: "Taşra savma'ada benim yerime otur ve gözet. Horasan pîrlerinden iki abdallar gelseler gerekdir. Asla cevâb vermeyip hemân bu âyînei ellerine ver. Onlar remz-i kâmilî fehm ederler." deyip ve abdallar gelip dervîş dahi âyînei onlara karşı tutup ve ellerine verdikde abdallar dahi: "Eyvallah ve bârekallah! Erlik ve kemâl remz ise ancak ola." deyip remz ü işâreti fehm edip: *Beyt*: Her ki der-âyîne nazar fermûd/Âyîne şod nihân u ü be-nümûd (Biri aynaya baktığında ayna görünmez olup bakan kimse görünür.) mefhum-ı vahdet-nümûnunca Hazret-i Sultânı kendilerinde görüp ve bir ân eğlenmeyip Horasan vilâyetine pîrlere revâne oldular. Pes imdi ey dervîş-i âşık ve muhibb-i sâdık! Ma'lûmun olsun ki ârif olanlar âriflerin remz ü işâretini yek nefesde ve yek nazarda fehm ü iz'ân

yâdigârım olsun, ilet dedi. Yûsuf birle gönderdi. Tapduk anı göricek biz emre mutiiz deyip emretti kim:

-Şer'e muhâlif işi giderin kim anda hakikat yokdur. Kalbi pâk olsalar şer'i elinden komaz imiş deyü buyurdu. Vardılar ol hatunları meclisden çıkardılar. Tapduk Sultân eyitdi:

-Yâ Yûsuf, bu Şerîf Hazreti bizim evvel kâdımız hem sultânımızdır, dedi. Eline bir asâ verdi. Yûsuf, Şerîf'e (Saltuk'a) gelirken Affân laîn, Kilaspol'da bulduğu Müslümanları giriftâr edip haps eyledi. Yûsufu da tuttu, alıp İslambol'a gönderdi."

Saltuknâme'nin devamında Seyyid Saltuk'un Malatya, Kırşehir, Konya, Akşehir (v.d.) seyahatlerinden bahsedilirken Hoca Nasreddin ile Tapduk'a ziyaretleri de anlatılır. Eserde Saltuk'un Tapduk'un zâviyesine gittiği, önceden hiç görmediği, ilk defa burada görüştüğü bütün detaylarıyla verilmektedir. Bu görüşme ileride söz konusu edeceğimiz Arşiv belgelerinden ve bilhassa Tapduk Emre zaviyesi vakfiyesindeki bilgilerden de teyid edildiği üzere Karahisar'da yani Nallıhan'daki zâviyede gerçekleşmiştir. Eserin ilgili bölümünde şunlar söylenmektedir¹³:

"Râviler şöyle rivâyet ederler:

eder. Ve ârif-i ehl-i basarın muhakkik-i ehl-i nazarın murâdları mukâre-net vü mukâleme değildir; ancak, dîdâr görüşmektir. Bir nazar bin nazar mefhûmu dahi ma'lûmdur ve ammâ nâdân ve ehl-i vücûd vü mağrûr ve sıfat-ı 'inâd ve istikbâr ile mahcûp u mestûr olup, sırr-ı evliyâdan haberdâr olmayan nâdân-ı bî-iz'ânlar işâreti fehmi etmek değil, değme sarâhati bile fehmi ü iz'ân edemezler. İmdi siz dahi gayret edip mürşid-i kâmiliden istirşâd edip ve tahsîl-i irfânla işâretten haberdâr ola görün ki ehl-i kemâl olasız. (Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî, (Haz. M. Tatcı), Henüz yayınlamadığımız metin.

13 Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem, *Saltık Gâzi Destânı*, (C. 1-2-3), Ankara 2007, s. 386, 387.

Seyyid Mahmûd (Hayrânî) ile Şerif, kabri içinden söyleştiler. Çok kimse bunu işitti. Yine nakildir, Seyyid Burhaneddîn, Şerif Musli'den okurdu. Şerif Musli öldü. O yedi yıl boyunca Seyyid Burhaneddin'e dersini kabrinden anlattı. Erenler ölmezdi, hemân bir yerden bir yere hemen naklederler.

Server, oradan ayrıldı. Hoca Nasreddin'in evine geldi. Kapıyı vurdu. Hatunu kapının ardına gelip:

-Kimsiniz, dedi. Server:

-Ben Şerif Saltuk'ım. Hoca nerededir, diye sordu. Hatun:

-Ya Server! Hoca Sivrihisar'a ve (Nallu) Karahisar'a gitti, dedi. Server:

-Oralar, çoğunlukla kâfirdir. Oralarda ne yapacak, diye sordu. Hatun

-Sivrihisar'ın musarrıfları haber gönderdiler, "Gelsin bize biraz akıl versin. Biz de diğer iller gibi uslanalım" demişler. Sonra Karahisar'da olan Ermeniler:

-Nâsreddin, akılsız bir Türktür. Kim görse onun sakalına güler. Buraya da gelse, biz de gülseydik. diye haber göndermişler. Oraya gitti ki vara, onların sakallarına biraz güle, dedi. Server:

-Eyyvâh! "Bize birkaç nasîhat eder" derdim. Bulamadım, dedi. Hatun:

-Eğer kabul edersen ben sana nasîhat edeyim, dedi. Server:

-Buyur, dinliyorum, dedi. Hatun:

-Nasîhat budur; dünyada fâsık, fâcir, fâsid ile ilgilenme. Yabancı kişiye, kendini ve malını güvenme. Kadınlarla önemli işler görüşürken onlara sır verme. Dilinden tövbeyi bırakma. Kendini ne sanırsan her mümini de öyle san. Allah'tan kork ve

Resûl'den utan. Âhiret için burada güzel şeyler yap. Yaramazlardan kaç. Yaramazlık etme. Günâhı çok işleme ki gönlin kararmasın. Mûkaşefe her zaman sana ayân olursa, sırra vakıf olursun. Gönlinde Hakk'ı şâhit et, dedi.

Server, bu nasîhatleri dünya âhiret bacasından dinledi, kendinden geçti. Yüz tane altın atıp gitti.

Nakildir; Server, her yıl Nasreddîn'e ve hatununa armağanlar gönderirdi. Hoca ve hatunu da ona dualar gönderirdi. Server, bir yıl armağan göndermedi. Onlar da duanâme göndermedi. Server, tekrar hediye gönderdi:

-Bizimle dostluk böyle mi olur, dedi. Gelen adama, Hoca:

-Beyim! Siz bilmez misiniz? Meşhûr atasözüdür, "Boş torba ile at tutulmaz." Erenler yanında hatadır. Gelen adam:

-Bir dua eyle, sizlere bir mud buğday getireyim, dedi. Hoca:

-Bir kile olsun, hemen hazır olsun. Erenler; duayı hazıra ederler, gayibe ilahî okurlar. Veresiye dua olmaz, dedi.

O şahıs gitti, buğdayı alıp geldi. Hoca, dualar eyledi. O kişinin malı öyle çoğaldı ki rızkının hesabını bilmezdi. Biz yine Server hikâyesine gelelim.

Seyyid Saltuk oradan ayrıldı, Sultân Taptuk hazretini görmeyi arzuladı. Hiç görmemişti. Yaklaşınca onu gördü, Sultan Taptuk karşılamaya geldi. Dervişleri ile görüştüler. Zâviyeye geldiler, orada misâfir ettiler. Ziyâfetler verildi, sohbetler edildi. Karaca Ahmed, Pirî Ahmed Sultân ve Yâr Ahmed Sultan da geldi. Sohbetler oldu, vaaz u nasîhatler verildi. Zevk ve safâ içinde oturdular ve semâ ettiler. Saltuk, yirmi dört gün orada oturdu.

Sonunda onlara veda etti, Sinop'a gitmek üzere yola çıktı."

Saltuknâme'den aldığımız bu bölümlere göre de, Tapduk'un Sarı Saltuk'a tarîkaten bağlılığı konusunda her hangi bir değerlendirme yoktur. Diğer taraftan Yukarıda Saltuknâme'de zikredilen "Seyyid Saltuk oradan (Akşehir'de Nasreddin Hoca'nınevinden) ayrıldı, Sultân Tapduk hazretini görmeyi arzuladı. Hiç görmemişti." cümlesinden Saltuk'un Tapduk'la burada, yani Karahisar (Nallıhan)'daki Zâviye'de ilk defa görüştüğü, önceden hiç görüşmediği vurgulanmaktadır. Bu durumda Tapduk'un sülûku Saltuk Baba'dan değildir. Zirâ Saltuk, bizatihi bir kendisini dervişleriyle birlikte karşılamaya gelen bir zâviye şeyhinin ziyaretine gitmektedir. Böyle olunca Yûnus'un söz konusu silsile ile ilgili beytini yorumlamak güçleşmektedir.

İbn-i Serrâc'ın Tuffâhu'l-Ervâh'ındaki Sarı Saltuk ve Barak Baba ile İlgili Verdiği Bilgiler

XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun sosyal, kültürel, dinî ve tasavvufî hayatıyla ilgili önemli bilgiler veren kişilerden birisi de İbnü's-Serrâc'tır. Tam adı Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ömer b. Abdülvehhâb b. Muhammed b. Tâhir el-Kâdî İzzeddîn Ebû Abdullah b. es-Serrâc ed-Dımaşkî es-Şafîî olan Serrâc, Besnî, Birecik ve Kâhta gibi Anadolu şehirlerinde kadılıklar yapmıştır. İbnü's-Serrâc'ın (ö.747/1347) pek çok eseri vardır. Bunlardan "Teşvîkü'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb" adlı eseri tasavvufî konuları, özellikle adâp ve erkânı anlatmaktadır. Diğerleri "Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh" (Ruhların Meyvası ve Kazancın Anahtarı) adlı eser ise başta mensûbu olduğu Rifâî tarîkatına mensup şeyhler olmak üzere yüz elli beş sûfînin hayatını ve menkıbesini ihtiva etmektedir. Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh (yazılış tarihi: 1315) adlı eserinde Serrâc, XIII. Yüzyıl

Anadolu'sunda yaşanan sosyal ve kültürel, dinî ve tasavvufî hayatın yanında Rumeli'de yaşayan Şeyh Saltuk (ö.1298), Şeyh Barak, Mardin'de yaşayan Dazlak Baba, Birecik'te yaşayan, müellif ile H. 703 tarihinde görüşen Saltuk'un halîfesi Behramşah el-Haydarî, Şeyh Muhammed el-Maristânî gibi kalenderî meşrep sûfiler hakkında ilk elden bilgiler verilmektedir. İbnü's-Serrâc, eserinde menkabevî bilgileri öne çıkarmakla birlikte Sarı Saltuk ve halîfeleri Behramşah Haydarî, Barak Baba ve Baba Maristânî hakkında bizzat kendi gözlemlediği bilgileri aktarmasından ve Sarı Saltuk hakkında bilgi veren en eski kaynak olmasından dolayı önemlidir. Müellif söz konusu eserinde Sarı Saltuk'un silsilesini dolaylı olarak Rifâiyye tarîkine bağlar. Saffet Sarıkaya(ve arkadaşları) söz konusu eserin bilinen iki nüshasından¹⁴ hareketle tercümesini ve bir değerlendirmesini yapar. "Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh"ta Sarı Saltuk'la ilgili yedi ayrı anlatıdan bir kaç şöyledir:

Menakıp: Aralarında Seyyid Behramşah el-Haydarî'nin de bulunduğu güvenilir bir topluluktan duyduğumuza göre Şeyh Saltuk et-Türkî (Allah rahmet eylesin) kâfirler üzerine saldırılar yapan sayıları bine yakın bir topluluğun bulunduğu bir beldeye gitti. Onlar arasında birkaç gün geçirdikten sonra şeyh kalktı, üzerindeki çıkarttı ve ayakta çıplak olarak savaşıyor gibi sağa sola saldırmaya başladı. Vücûdundan kanlar akıyor, dervîşler onu ardı ardına siliyorlardı. Bu hâl gündüz, yaklaşık üç saat boyunca sürdü. Sonra oturdu, sakinleşti. İçlerinde adı geçen Seyyid Behramşah'ın da bulunduğu dervîşleri ona

14 ABD Princeton Üniversitesi Library Gift of Robert Garrett, Nu: 97, 226 vr. Eserin tamamlanış tarihi Cemâziye's-Sânî 715'de (Eylül 1315). (nüsha kısaltması: A). 2-Berlin Staatsbibliothek W. Ahlwardt'da 8794, 124. vr. (nüsha kısaltması: A).

bunun sebebini sordular. Şöyle cevap verdi: "Düşmana doğru hareket eden müslüman bir topluluğun karşısına otuz bin kişilik büyük bir düşman topluluğu çıktı. -Bu topraklarda bu sayı için üç tümen denilir. Bir tümen on bin kişiden oluşur.- Onların düşmanlarından çok zayıf olduğunu yakinen görünce Allah'ın verdiği güçle kendilerine katıldım, düşmanlarıyla savaştım ve onları kendileri için seçtiğim yola sevk ettim. Böylece çok azı hâriç helâk olmaktan kurtuldular. Ancak birkaç kişi seçtiğim yoldan başka yola yöneldiler. Onların ilki yedi gün sonuncusu on gün sonra buraya ulaşacaktır. Şeyhin müridleri "Şeyhin daha önceki hâllerinde olduğu gibi bunu da tarihledik dediler. Onların öncüleri yedi gün sonra evlerine gitmeden önce zaviyeye gelerek çocuğu ölen kadınlar gibi ağlaşarak kendilerini şeyhin önüne attılar: "Ey Allah'ın velfisi, senin kıymetini bilemedik, emrini tutamadık" diye pişmanlıklarını dile getirdiler. Durum kendilerine sorulunca şöyle anlattılar: "Biz bin kişiden azdık, üzerimize otuz bin kâfir geldi. Helâk olacağımız kesinleşince bu Şeyh Saltuk gelip onlarla savaştı, biz onu düşmanı savıp bizi kurtarıırken gördük." On gün sonra arkada kalanlar da geldiler. Bunlar da aynı şeyi haber verdiler. Onlardan Şeyh Saltuk'un seçtiği yoldan başka yola giden çok az kişi kayboldu. Bu olaya bak ve onun yüceliğini gör. Ümmeti Muhammed'i iyilikleriyle yücelt. Allah Teâlâ bu ümmete bütün iyilikleri verdi. Onları mükerrerem kıldı. Onların en güzel vasıflarıyla düşmanlarının çekiciliğini ortadan kaldırdı, düşmanlarını zelîl etti. Onların açık fesahatleriyle kendilerine buğz edenlerin dilini kesti, sağır ve dilsiz etti. Onların burhanlarının ateşiyle kendilerini sevmeyenlerin kalplerini yaktı, ciğerlerini parçaladı, acı verip elemelerini çoğalttı. Bu durum zamanımız âlimlerinin söylediklerinin aksinedir. Onlar ve

onlar gibi şeytanlar, çarşı pazarda ve büyük şehirlerde revaç gören çeşitli eserler yazdılar. Dediklerinin en hafifi: "Ben sadece, Kitap ve Sünnet üzere olmayan kişiyi tenkit ettim," der. Dinleyen de onun sözüne kulak verir, sonra hüküm koymaya başlar ve velâyetleri üzerinde ittifak edilen büyük şeyhler de dâhil herkesi tenkit eder. Hâlbuki onlar bu ümmetin Rabbânîleri olmuştur. Bir şahıs kendisine düşmanlık yaptığı zaman onu Kitap ve Sünnetten çıkarmak için onun günâhını ortaya çıkarır, ona hata ve kusur isnad eder. Oysa bu konuda söylenenler çok olsa da bu kusurlar onları Kitap ve Sünnetten çıkarmaz. Peygamberler (as) dışında herkes günâha düşebilir, masûm değildir. Bu konudaki görüş, açıklama ve bozuk iş ortaya çıkar çıkmaz ümmetin elinden salâhi giderip kurtuluş ümidini keser ve âlimler ve dervişlerdeki velâyeti ortadan kaldırdı. Aramızdaki kâfirlerden ve diğer her türlü muhalif olanları içimize soktu. Bu konuda evliyâ ve sulehâ hakkında itikâda sahip Yahudi ve Hristiyan dinini bizim dinimizden daha uygun gördü. İçimizden bu şekilde nitelenen herkes onu tenkit eder, onu gerçekleşmesi muhal ve şeytânî olarak görür. "Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz" (Bakara/156). Bil ki bu olayda İsâ Mesih (a.s) peygamberle ilgili probleme benzeyen bir mesele var. Bir gece onun başına bir şey geldi. Ona düşmanlık yapan vali ve adamlarından bir grup ondan hırsızların çarmıha gerilmesi ve vücudundan kan akması gibi bir şey talep ettiler.

Menakıp: Şeyh Saltuk'un müridlerinden güvenilir birinin dediğine göre; "Hatırıma şöyle bir olay geldi. İbrahim b. Edhem (r.a)'den işittiğime göre o, balıklara denizden kendi iğnesini getirmelerini emretti. Bu meşhurdur." Dediler ki: Bu gece "kalkın, balık canımız çekti" diye bir bağırış duyuldu. Denize geldik. Şeyh dedi ki; "ey

su geri çekil." Deniz suyu ok atımı geri çekildi, durdu. Pek çok balık ortaya çıktı. Dervişler onlardan ihtiyaçları kadar aldılar. Günün sonunda Şeyh, "ey şü, yerine dön" dedi. Su da döndü. Şeyh bana baktı ve "ey filan, bütün bunlar dervişlere kolaydır." dedi. "Esağfurullah efendim" dedim. Bir başka rivâyette ise Şeyh: "Bu, denizden iğne getirtmekten daha büyük bir keramettir" dedi.

Menakıp: Şeyh Saltuk müridlerinden birisine dedi ki: "Filanca yerde benim sahabeden (r.a) bir grupla gömdüğüm altın, gümüş ve seçkin mallarla dolu büyük bir küp var, yerini bildir, çıkaralım." dediler. Onlara yerini gösterdi. Onlar birkaç zira'kazdılar. Defineyi çıkarıp boşaltınca içindeki güzelliği gördüler ve kötü nefisleri onları kavgaya sevk etti. Şeyh ve seçkin arkadaşları onlara yakındı. Şeyh silah çıkardıklarını görünce onlara doğru yöneldi. Onlar şeyhin heybetinden korkarak definden uzaklaştılar. Onun aralarında malı taksim etmek üzere geldiğine inandılar. Şeyh mallara bakıp üzerine tükürdü. Böylece mallar toprağa dönüştü. Dediler ki; "ey efendim, bu nedir?" Şeyh: "Bu gerekliydi. Ben size faydalı olsun diye istedim, siz ise kavga istediniz. Ne bizden ne de Allah'tan hayâ ettiniz." diye cevap verdi.

Menakıp: Şeyh şöyle dedi: "Benim ölümünden beş yıl sonra, İstanbul sultanlarından birisi benim na'sımı teberrüken ülkelerine gömmek üzere talep edecektir. Sizin onları def etmeye gücünüz yetmeyecektir. Şayet bu olursa "yarın yapacağız" deyin. Beni geceleyin çıkartın, mezarımın yakınındaki falan yere gömün. Sonra mezardan bir ölü alın ve onu benim yerime koyun. Sabah olunca da bu ölüyü kendilerine verin." Şeyhin ölümünden beş yıl geçince bu talep geldi ve onun dediğini yaptılar. Onu çıkardığımızda defnettiğimiz halde bulduk, ne var ki

onun alıştığımız güzel sakalının beyazları artmıştı.

Bizim güvenilir kişilerden naklettiğimiz şu olayı da bil: Hristiyanlar aldıkları naşı zincirlerle asılmış yüksek bir yere koydular. Şeyh bu ölüye büyük bir saygı kazandırdı. Onların bu naşa sağlam bir inançları vardı. Adak onun türbesine getirilir, krallar onun bereketinden yardım beklerdi. Onların yanında fazlasıyla hürmete ve sonsuz şöhrete sahipti. Bu durum, onun dinine muhalif olan Hristiyanların ganimeti olarak bir vehimdir ve Müslümanlar için bir kepazeliktir. Zira onların arasında onun kendi âlimlerinden biri olduğunu iddia edenler, hatta kendilerinden fâzıl bir kişi olduğunu söyleyenler de vardır. Bunu dillendiren kalben ve lisânen, "Şeyh Saltuk ve benzerleri Şeytan veya Şeytanın tasallutundadır" gibi aşağılayıcı sözler söyler. Allah onun layıkını versin. İslâm'ı ondan ve benzerlerinden uzak tutsun. Âmin.

Hristiyanların şeyhe olan sevgileriyle ilgili bize pek çok şey anlatıldı. Ancak biz bunlardan birisini anlattık.

Menakıp: Bir Hristiyan o Şeyh'e gelip şöyle dedi: "Ey efendim, Frenkler, Hristiyan olmakla birlikte kardeşimi dükkânından esir aldılar." Şeyh: "Esir alanı öldürürsem müslüman olur musun?" dedi. Adam "evet" dedi. Şeyh o anda bir sayha attı. Sonra hırkasının yeninden veya arkasından esir alan kişinin başını kanlar içinde çıkardı. Birkaç gün sonra esir alınan kişi dükkânına döndü. Olanları şöyle anlattı: "Falanca gün biz oturuyorduk. Beni esir alan adamın üzerine boz bir şahin saldırdı ve adamın kafasını kopardı. Sonra, "ben Şeyh Saltuğum" dedi.

Onlar bunu görünce beni ve yanımdakileri serbest bıraktılar." Bundan dolayı iki kardeş, aileleri ve pek çok insan Müslüman oldular, kendileri için hakkı seçtiler. Onlara

hidayet veren ve "o, şeytandır veya şahin kılığında bir şeytan gönderdi" diyerek övünmeyi seven âlimlerin şer-rinden bizleri koruyan Allah'a hamd olsun. "Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz" (Bakara/156). Şayet o, şahin kılığında bir şeytan göndermişse bu daha gerçekçi olurdu.

Menakıp: Şeyhin iki yüz taneli bir tesbihi vardı. Ölme-den önce müridlerine şöyle dedi: "Tesbihi bir kutuya koyun ve koruyun. Ölümümünden yedi yıl sonra falan kral yanında iki yüz kadar emiriyle birlikte ordusuyla gelecek, bu tesbihi isteyecektir. Ona deyin ki: "Şayet bu tesbihi alırsanız, ülkede savaş, katl, fesat, pahalılık, sıkıntı vb. şeyler olacak." Eğer tesbihi almaktan vazgeçmezse tesbihi kendisine verin. Yedi sene sonra Şeyhin dediği gibi bir kral geldi. Krala şeyhin söylediklerini anlattılar, fakat kral "onu almam şart" dedi ve tesbihi aldı ve emirlerine tane tane paylaştırdı. Birazı kaldı. Şeyhin söylediği her şey cereyan etti ama pişmanlık fayda vermedi.

Menakıp: Şeyh Saltuk (r.a) dağda uzletleyken teferrüd halinden sonra seccâdesine oturduğu sırada bir adam geldi. Şeyh kendisine şöyle dedi: "Falan dağda ben müvelleh haldeyken bana geldiğin zamanı hatırla. Beni ek-mek niyetine, inek dışkısından yapılma bir çörekle do-yurmuştun." Adam; "Evet, hatırladım," dedi. Şeyh dedi ki: "Sen Allah dostlarıyla alay edenlerden birisin. Sana öyle bir şey yapmam gerekir ki senin gibi olanlar ondan ders alsın." Şeyh sözünü tamamlamadan adama yaklaştı, cahil adamın karnı olabildiğince yarıldı. Bu, ona takdir edilen cezaydı. Allah'ın dostlarına karşı gelen ve onların durumlarıyla alay eden Allah'ın saptırdığı ve isyankâr kıldığı insanların cezası, hükmü ve müstehakkı budur.

Şeyh Mahmûd Hayrânî'nin Ahmed Rifâî Hazretlerinin Türbesine Gidişi

Şeyh Saltuk, evliyânın büyüklerinden, tarîkat önderlerinden ve seçkinlerden olup pek çok kerâmetleri, açık burhanları, muazzam halleri, sayısız ve her zaman geçerli güzel menkıbeleri vardır. Bil ki Şeyh Mahmûd (Hayrânî) Ümmü Abîde'ye gitti. Efendimiz Sultanu'l-Arifin Seyyidü's-Sıddıkîn Ahmed b. Ebî'l-Hasen er-Rifâî (Allah nurunu takdis etsin, mezarını nurlandırsın)'nin türbesinin karşısında durdu. Bu bekleyiş kendisine seçkin bir hâl açılncaya, bol nasip ve pâk talih gelinceye kadar ikisinin arasında vasıtasız bir şekilde sürdü. Ahmed er-Rifâî (ö. Bağdat 1182) hasetçilerin ve muhaliflerin öfkesine rağmen Allah onun şanını yüceltsin)'nin şerefli revakında vaktin sahibi de vardı. Şurası aşikârdır ki Efendimiz Şemsuddîn Ahmed el- Musta'cil (r.a) zamanının gavsıydı. Şeyh Mahmûd'un velîliğe ulaştığı ve kerâmet nûrlarının yayıldığı zaman Şeyh el-Musta'cil ona bir adam gönderdi. Adam şeyhe şöyle dedi: "Nasîbinden bize ne bıraktın?" Şeyh cevaben: "Dörtte bir" veya bu anlamda bir söz söyledi. Denilir ki "Şayet böyle demeseydi nasîbinin hepsi gidecekti." Şeyh Mahmûd onun hâlini kesin olarak kabûl etti ve Şeyh'te iyi tesirler bıraktı. Sonra Şeyh Saltuk onun yoldaşı oldu, ondan nasibini aldı ve zamanının seçkinlerinden oldu. Küffâr diyarında büyük yol kat etti. Orada çeşitli gruplar kendisine teslim oldu. Allah onun şayesinde pek çok insana hidâyet verdi. Rabbânî gücü ortaya çıktı; İlâhî ve rabbânî burhânı şöhrat buldu.

Saltuk kumral, orta boylu idi. Çoğu kere göğe bakardı. Yaşça ve ilme hizmet bakımından kardeşimiz Şeyh Allâme Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhâlim

b. Abdisselâm b. Teymiye el-Harrânî ed-Dımaşkî el-Hanbelî'ye görünüşte en çok benzeyen kişi idi. Ancak kumrallığı ondan farklıydı. Bize göre bâtinen de ondan farklıydı. Çünkü onun bütün muhalefeti kendisi hakkında takdir edilen ve kendisinin başına gelen bütün mahrûmiyetleredir. Bizim kanaatimize göre eğer o (Teymiye) bu Seyyidlerden olsaydı büyük liderlik elde eder mutlulukların tümüne ulaşır. Buna ancak zirvenin mahrumiyeti denilir. Allah onu başarılı kılsaydı tevazu yoluna girerdi. Çünkü o, öne geçmek istedi, baştan sona her şeyi reddetti, kimseyi saymadı, tekebbüre meyl etti.

Bana göre, alay edeninden sihirbazına kadar kim varsa Allah'tan bizi onların yoluna koymamasını ve o kişilerin niyeti, eylemi ve kaoslarından bizi uzak tutmasını dileriz. İnsanın kendini küçük, bütün dünyayı gerçekten büyük görmesi ne güzeldir. Birçok yolu olan fazilet budur. Bu yolların en önemlisi, büyük küçük her şeyi içine alan bir kitaptır. Bizim dediğimize güven, Allah ve Rasûl'ü seninle olur.

Gençliğinde kendisine Dımaşk'ta çok nasihat ettik. Kendisine Kuzey ülkelerindeyken sayısız mektup gönderdik. Allah için aramızdaki eski dostluğun hatırına kendisine fayda veren işlerle meşgul olmasını emredip bunun aksini yasakladık. Ne bunu kesb ederek açıkça ortaya koydu, ne de temelde inkâr etti. Allah'ın kendisi için takdirini beğenmedi. Onun yanında değerimiz olmasa da biz ona değerini verdik. Muhtemelen "ancak helak olan helak olur" sözünü kolayca ifade etmekteydi.

(Sarı Saltuk'un müridi) es-Seyyid Behramşah el-Haydarî'ye gelince, onunla 703 Şabân'ında Behişnî'de bir araya geldik. Bir müddet sonra da Dımaşk'da görüştük. 704'te müridleriyle Hicâz'a yöneldi. Hicaz geçitinde ve-

fat etti (kendisine Allah'tan rahmet dileriz). Sağlam dini ve âşikâr faziletiyle çok salih bir kişiydi.

...

Şeyh (Saltuk) yaklaşık 70 yaşlarında 697 (M. 1297/8) civârında vefat etti. Onun vefatıyla bu kitabın yazılması arası yaklaşık on sekiz yıl kadardır. Bu kitabı 715 (M. 1315)'de yazdık. Onun vefat ettiği gün, o güne şahit olan güvenilir kişilerin anlattığına göre meşhur bir gündür. Onların arasında es-Seyyid Behramşah da vardır. Öldüğünde üzerindeki gömleğini ve cenazeyi taşıdıkları tabutunu Müslümanlar arasında paylaştılar. Bundan bize de bir pay düştü. Bunu bir zayıflık olarak gören âlimlerin zayıf inancının aksine bereketinden istifade etmek ve kefenlerimize koymak üzere payımızı sakladık. Allah rahmet eylesin.

Yine güvenilir bir gruptan naklettiğimize göre Şeyh'in vefatı yaklaşınca memleketinin dışından onu kendi belgelerine gömmek isteyenler oldu. Bunun üzerine şöyle dedi: "Beni buraya gömün. Şu yerlerde mezar kazın ki beni arayanlar her yerde bulsunlar." Böyle yaptılar. Deddiği gibi de oldu. Böylece bil. Halkın ona en güveneni sen ol.

...

Şeyhin zamanımıza kadar gelen zaviyesi üç yüz kişi alacak kadar büyüktü. Zaviyeye çok yardım gelir. Şeyhin müridlerinden Talak-ı Mukaddem Kebir hükmediyordu. Talak Kıpçakça'da "beyaz" anlamına gelir. Zaviye el-Meliki'l-Muazzam'ın himayesindedir.

"Tuffâhu'l-Ervâh"ta verilen bilgiye göre Serrâc eserin önemli bir bölümünü Sarı Saltuk'un hayatı ve menakıbı-

na ayırmıştır.

Müellif: "Bir şahıs hakkında birinin muttali olup rivâyet ettiği ve diğerinin bilmeyip inkâr ettiği râvîlerin ihtilâfı seni aldatmasın. İncelediğimiz ve anlattığımız pek çok şeye biz muttali olduk. Bu nedenle kimi zaman konuyu bilmeyen ve incelemeyen kimsenin itiraz etmemesi için sorumluluğu üstlenerek beldelelerin, mekânların ve şahısların adlarını belirtmiyoruz" diyerek adeta verdiği bilgilerin doğruluğunu teyid etmiştir. Naklettiği anlatıların hemen tamamını Sarı Saltuk'un müridi Seyyid Behramşah'dan ve başka güvenilir şahıslardan dinlediğini ifade eder. Buna göre adının okunuşunu Saltuk seklinde verdikten sonra bunun Sin ve sad'lı yazıldığını belirtir ve onun için "Türkî" nisbesini kullanır. Müellif sadece Seyyid Behramşah'ı değil Sarı Saltuk'u da gençlik yıllarında bizzat tanır ve kendisiyle yazışacak kadar aralarında samimi bir ilişki söz konusudur: "Gençliğinde kendisine Dımaşk'ta çok nasihat ettik. Kuzey ülkelerindeyken Kendisine sayısız mektup gönderdik. Allah için aramızdaki eski dostluğun hatırına kendisine fayda veren işlerle meşgul olmasını emredip bunun aksini yaşakladık. Ne bunu kesb ederek açıkça ortaya koydu, ne de temelde inkâr etti. Allah'ın kendisi için takdirini beğenmedi. Onun yanında değerimiz olmasa da biz ona değerini verdik".

Müellif(Serrâc)'in Sarı Saltuk'un mensubiyeti konusunda verdiği bilgiler, Bektaşî geleneğini destekler/niteliktendir. Ona göre Şeyh Mahmûd (Hayrânî), Ümmü Abîde'de Şeyh Şemsüddîn Mustâ'cil'in postnişînliği esnasında Üveysi olarak Ahmed er-Rifâî'den nasib almış ve durumunu (o zaman postta bulunan) Şeyh Şemsüddîn'e onaylatıp memleketine dönmüştür. Şeyh Saltuk da ona

yoldaş olup zamanın seçkinlerinden olmuş ve küffâr yurduna giderek oralarda faaliyet gösterip binlerce müride sahip olmuştur. Bu ifadeler Şeyh Saltuk'un açıkça Rifâî nisbesini göstermektedir. Anadolu'ya Hacı Bektaş'ın gelişi ve Rum erenlerinin kendisine tâbi oluşu ise bundan sonraki bir gelişmedir. Bu bağlamda Sarı Saltuk'u Ebu'l-Vefâ'ya bağlayan Yûnus'un beytini¹⁵ ya Sarı Saltuk'un her iki şeyhten de hilafet aldığı şeklinde değerlendirmemiz veya bu bilgiler ışığında yeniden gözden geçirmemiz gerekir. İbnü's-Serrâc, kumral ve orta boylu diye tarif ettiği Sarı Saltuk'un yaşça ve ilme hizmet bakımından İbn Teymiye'ye benzediğini, ancak kumrallığı bakımından ondan ayrıldığını, esasen onun şahsiyeti itibarıyla da İbn Teymiye'ye benzemediğini ifade eder. Sarı Saltuk'un "seyyid" olmamasından kaynaklanan bir hayal kırıklığı yaşayan müellif, onun muhalif ve tekebbüre meyleden bir tavır içinde bulunduğunu belirtir. Dolayısıyla XV. yüzyılda derlenen Saltukname'deki onun "Seyyid"liğiyle ilgili iddiaların¹⁶ tasavvuf çevrelerinde pek çok Şeyh için yapılan nispetten öte bir anlam ifade etmediği anlaşılmaktadır. İbnü's-Serrâc, Sarı Saltuk'un kuzeyde yaşadığı yer olarak Akçakerman'ın (Ukrayna'nın kuzey doğusunda bugünkü adı Byelgorod-Dinyestrovski) batı tarafındaki "Sakçı" denilen küçük bir şehrin surlarını gösterir.

...

İbn Battûta'nın verdiği bilgiye göre de burası İstanbul krallığına en yakın sınır şehri konumundadır. Ancak İbn Battûta (1997: II, 244-245), müelliften yaklaşık yirmi yirmi beş yıl sonra geldiği şehrin adını "Baba Saltuk" olarak

15 Ahmet Yaşar Ocak, A. g. e., s. 78.

16 Ahmet Yaşar Ocak, A. g. e., s. 38-39.

kaydeder ki bu Sarı Saltuk'un şöhretine bağlı olarak şehrin kısa zamanda onun adıyla anılmaya başladığını göstermektedir. Müellif, şeyhin türbesinin şehre yaklaşık üç saatlik mesafede olduğunu, binlerce müridin yanı sıra kırk kız müridi olduğunu ifade ettikten sonra kızların şeyhin vefatından sonra Hama'ya yerleşip bir kısmının çoluk çocuk sahibi olduklarını haber verir. Bu bilgiler Memluklar'ın ata diyarı dest-i kıpçakla ilgilerini kesmediklerini ve karşılıklı ilişkilerin farklı boyutlarda devam ettiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Sarı Saltuk'un bölgedeki faaliyetleri bu açıdan da dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

İbnü's-Serrâc, Sarı Saltuk'un yaklaşık 70 yaşlarında 697 civârında vefat ettiğini, onun vefatıyla kitabının yazılması arasında yaklaşık on sekiz yıl bulunduğunu ve kitabını 715'de yazdığını söyler. Şeyhin vefat gününün meşhur bir gün olduğunu es-Seyyid Behramşah'ın da cenazeye katılanlar arasında bulunduğunu ve cenâzenin konulduğu tabutla birlikte şeyhin gömleğinin teberrüken dağıtıldığını ve kendisine de bir pay düştüğünü ve onu mezarına konulmak üzere sakladığını ifade etmiştir. O, Sarı Saltuk'un ölümünden sonra üç yüz kişinin barındığı bir zaviye bıraktığını da haber vermiştir.

İbnü's-Serrâc, es-Seyyid Behramşah el-Haydârî ile 703 (M. 1303) Şaban ayında Besni'de bir araya geldiklerini, daha sonra Dimaşk'ta tekrar görüştiklerini, Şeyhin 704'de Hac yolunda vefat ettiğini belirttikten sonra onu "sağlam dini ve aşikâr faziletiyle çok sâlih bir kişi" diye tavsif eder.

İbnü's-Serrâc'ın anlattığı menkıbelerde, Saltuknâme'de de nakledildiği gibi Sarı Saltuk'un savaşçı, gazi nitelikli bir derviş olduğu aşikârdır. Ancak müellifin anlatımında

sadece Sarı Saltukla ilgili değil benzer anlatılardaki tayy-i zaman ve tayy-i mekân içeren olgularda tarihleme yoluyla gerçekliğini ileri sürmesi dikkat çekicidir. Özellikle uçlarda veya Orta Doğu'da Frenkler ve Ermenilerle birlikte yaşanan yerlerde bu tip olgulara sıklıkla rastlanmaktadır. Dervişlerin bu savaşçı, gazi niteliği onların ölümünden sonra da devam ettiği gibi bir kabulle Anadolu'da çok güçlü olarak yaşatılır.

Buraya kadar anlatılanlar İbnü's-Serrâc'ın bizzat gördüğü ve hayatta olanlardan duyduğu ilk elden bilgilerdir.

Onun derlediği menkıbelere gelince anekdot olarak verdiği "Şeyh'in vefatı yaklaşınca memleketinin dışından onu kendi beldelerine gömmek isteyenler oldu. Bunun üzerine şöyle dedi: "Beni buraya gömün. Su yerlerde mezar kazın ki beni arayanlar her yerde bulsunlar." Böyle yaptılar. Dediği gibi de oldu".

Anlatı, Saltukname'yi dikkate aldığımızda sonraki dönemde meşhur olan "Yedi Tabut" menkıbesinin ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim şeyhin vefatından kısa süre sonra "Edirne meliki, Eskibaba'da (Babaeski); Müslüman ettiği Dobruca kralı İsmail Yılan Baba (Kaligra Tekkesi), Tatar Hanı Kefe'de, Eflak meliki, Boğdan meliki, Rus kralı, Üngürüs kralı, Leh ve Çeh çesarları kendi memleketlerinde; Bosna kralı Tuna Baba'da (Babadığı); Pravadi meliki kendi memleketinde, aldıkları ve içinde Sarı Saltuk'ın cesedini gördükleri tabutları götürüp defnedip türbe yaparlar ve vakıflar tahsis ederler¹⁷."

Bu durum Sarı Saltuk'un, yaşadığı coğrafyada yeri geldiğinde gayr-ı müslimlere de yardım ettiği için sahip oldu-

17 Ahmet Yaşar Ocak, *A. g. e.*, s. 61.

ğu Rabbanî kişilikten dolayı gayr-i müslimler tarafından da takdîs edilen, sözüne itibâr edilen ve kendisine güvenilen bir şahıs olduğunu da göstermektedir. Vefatını müteakip gayr-ı müslim krallar onun manevî kişiliğinden faydalanmak için şeyhin tehditlerine rağmen lahdini kendi memleketlerine götürmeye teşebbüs etmişlerdir. Şeyhin cesedinin mezarında sakallarının ağarması hariç hiç bozulmadan durduğuna dair yapılan şâhitlikler bu tür manevî ve Rabbanî şahsiyetlerin ölmedikleriyle ilgili kabulleri göstermesi bakımından dikkate değerdir. Bunun yanında şeyhin mezarında rahat kalmak için kendi yerine başka cesedin/cesedlerin farklı memleketlere gönderilme talebi ve bu cesedlerin götürüldüğü yerlerde aynı şekilde takdîs edildiği görülmektedir. Nitekim İbnü's-Serrâc, Hristiyanların onu bir Hristiyan azizi olarak takdîs ettiklerini, Müslümanlar arasında ise özellikle zâhirî ilimlere bağlı medrese çevresinden bazılarının Sarı Saltuk'un manevî kişiliği konusunda şüphe ifade eden söylemleri dillendirdiklerini haber vermektedir. Müellif anlatıya ilaveten bu konuda anlatılan pek çok örnekten biriyle yetindiğini belirtir. Hristiyanların şeyhle ilgili kabullerinin zaman içinde yerel bazı azîzlerle özdestirilerek ve aynileştirilerek yüzyıllarca devam ettirildiği Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. İbnü's-Serrâc'ın onunla ilgili naklettiği anlatılarında onun tasavvufi kişiliğiyle ilgili ipuçlarını yakalamak da mümkündür. Bir müridinin İbrahim Edhem'in denize düşen bir iğneyi bir balığa buldurma kerâmîti nakletmesi üzerine gece müridlerini kaldırıp deniz kenarına balık toplamaya götürmesi ve "bu denizden iğne getirtmekten daha büyük bir kerâmettir" demesi (İbnü's-Serrâc, 1315b: 196a) yukarıda da ifade edildiği gibi kendisinde oluşan sûfi kibrinin bir sonucu olarak değerlendiril-

dirilebilir. Bununla birlikte bir diğer anlatıda onun yerini gösterdiği bir definenin müridleri tarafından paylaşımında kavga çıkması üzerine tükürüğüyle değerli mücevhlerleri toprağa çevirmesi ve dünya malına değer vermesinin açık ifadesidir (İbnü's-Serrâc, 1315b: 196b). Yine şeyh dağdaki müvellehlîği esnasında bir kişinin kendini hafife alan tavrını daha sonra şiddetle cezalandırmıştır (İbnü's-Serrâc, 1315b: 198a). Bu, bir müddet dağlarda yalnız yasayarak müvelleh hâlini¹⁸ sürdüren Sarı Saltuk'un şeyhliğinde "celâl" halinin daha ağır bastığını göstermektedir."

Barak Baba

Barak Baba, kaynakların verdiği bilgilere göre Sarı Saltuk'tan feyz almıştır.. Kendisine ait olan Kelimât-ı Barak Baba adlı risâlede o, Saltuk'tan, "Saltuk Ata, Miskîn Barak" şeklinde bahseder¹⁹. Bir görüşe göre Tokat'ın köylerinde doğan Barak, Moğollar tarafından elçilikle gönderilmiş; Geylân'da öldürülmüştür (H. 707/M. 1308). Eflâkî'nin "Menâkıbü'l-Ârifîn" adlı eserlerinde de geçmektedir. "Menâkıbü'l-Ârifîn"den öğrendiğimize göre Barak Baba, Mevlânâ devrinde yaşamış olup Konya'ya da uğramıştır²⁰. İsmi, Serrâc "Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-

18 Müvelleh, veleh kökünden hüzünlenmek, sevgilini yüzünden hayrete düşmek, aklını kaybedip mecnûn olmak anlamına gelir. Bu tip velîler umumiyetle "kırklara mensup" olup celâl üzere yaşarlar. Bu zatlar esasen zatta seyretilikleri ve zıkr-i dâimide oldukları için şer'i şerîfe ait uygulamaları zâhîren terk etmiş görünebilirler. Mürşid-i kâmiller dervişlerini söz konusu müvellehlere yaklaştırıp onlardan istifade ettirmezler. Bu mevzuları zâhîrî değerlendirmelerle anlayanın imkânı yoktur. Sarı Saltuk'un da bir müddet bu şekilde yaşadığı ve bilâhire farka geldiği anlaşılmaktadır.

19 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 26-29-41.

20 Ahmet Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, (Haz. Tahsin Yazıcı), C. II, Ankara 1961, s. 484.

İrbâh"ta Barak Baba'dan bir şöyle bir menakıp nakleder²¹:

"Dimaşk kâdısı bir gün Dimaşk'ta bir yere binitiyile gitti. Şeyh Barak'ı ayakta önünde cübbe veya kaba bir dolakla gördü. Şeyh dolağa kalın sopayla vuruyordu. Dövülen şeyden havaya kan sıcıyor ve Şeyh'in etrafına dağılıyordu. Şeyh ise bundan rahatsız oluyor, bazen bağırıyor, bazen de şaşkın şaşkın dolaşıyor, bazen de sarhoş gibi oluyordu. Allah kâdıya hidâyet verdi, basiretini aydınlatı. Kabuk ehli, donuk zâhir ehlinin ve fakîh geçinenlerin çoğunu inançlarından çekip çıkardı. Kâdı katırından indi, Şeyh'in yaptıklarını seyretmek için oturdu. Daha önceden onun halleriyle ilgili bir duyumu olmuştu. Tabii ki Şeyh kendine gelip zâhir haline dönünce, Kâdı; "ne haber?" diye sordu. Şeyh;

"Şimdi Mansûra Vak'ası'ndaydım. Hepsi bu vuruş sırasında gözükiyordu. Kanın ortaya çıkması da bu olay nedeniyledir. Biiznillah, Müslümanlara yardım ettim, kâfirleri perişan ettim. Sen bu tarihi kayıtlı. Eğer sözüm gerçeğe uymazsa ben dervişlikten ve dervişlerden uzak olayım." Bu olay gerçeğe uygundur. Kâdı olayı yaşayanlardan bir grupla görüştü. Onlar bir şahsın havada kalın odunla düşmanların başına vurduğunu anlattılar. Adamın vasıfları şöyle şöyle dediler. Böylece kâdıda hiç şek ve şüphe kalmadı.

Müellifin yorumu: Bu olay 645 (M. 1248) yılında oldu. Bana bunu önder Şeyh Bedrüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi'l-Hasan eş-Şafiî (Allah onu ve bizi güçlendir-

21 Mehmet Saffet Sarıkaya, Mehmet Necmettin Bardakçı, Nejdî Gürkan: *İbnü's-Serrâc'ın Eserleri Çerçevesinde XIII. Yüzyıl'da Güneydoğu Anadolu'da Dinî-Tasavvufî Hayat*, (Henüz yayınlanmamış eser), Isparta 2012, s. 190.

sin) haber verdi. O da el-Melikü'l- Muazzam b. Beşâh²² b. Melikü's-Salih Necmüddîn Eyyüb'den Emir Cemâluddîn Musa b. Ya'mer'e gelen mektupla olaya vâkıf oldu. O zaman Melik Dımaşk naibiydi. Mektubun içinde "Dimyat'ı fethettik" yazıyordu. Me'lûn Frenklerden yüz yetmiş bin kadar öldürülmüştü. Deniz yoluyla yardıma gelen yetmiş bin kişi fırtınayla helâk olmuştu.

Rivâyet edildiğine göre kâdı ölümüne kadar Şeyh'in hizmetine girdi, ona karşı alçak gönüllü davrandı, emirlerine ve talimâtlarına saygıyla uydu. Kâdı, faziletlerin kendisinde olduğunu iddia eden başkaları gibi değil tam bir iman sahibiydi. Kendisini beğenmiş, bilgisini büyük gören, sadece kendi riyâsetini ve kendi adının anılmasını isteyen kimselerden değildi. Bu tür kimselerin eleştirisinden ne bir âlim, ne bir imâm ne de bir Şeyh kurtulabildi. Hatta bu düşmanlık tabiine, sahabeye ve onlardan pek çoğuna kadar uzandı. Şu imtihana bakın, şu afet hakkında düşünün, Allah'tan afiyet isteyin. Bu Şeyh Barak evliyânın büyüklerinden, muhakkıkların önderlerinden, seçkinlerin liderlerindendir. Onun birçok hali, parlak kerâmetleri vardır. Ben kendisini görmekle nasiplenmişim, onun neslinden bir şahıstan bunları aldım. Bana işitenin onları kabul edemeyeceği birçok şey anlattı. Allah keremiyle ondan razı olsun."

Saffet Sarıkayav(ve arkadaşları) Barak baba bahsinde şunları söyler²³:

"Şeyh Barak ile ilgili bir anlatıda, onun binitiyile Dımaşk'ta bir yerde bir cübbe veya bir sarığı sopasıyla dövüp kan sıçrattığını;

22 Kelimenin doğrusu Melikü'l-Muazzam Turan Şâh olmalı. Muhtemelen müstensih hatası olarak böyle kaydedilmiş. (Sarıkaya vd. notu).

23 Saffet Sarıkaya vd., A.g.e., s. 56

daha sonra basiretli bir kâdının olanları görüp şeyhin sâkinleşmesini beklediğini ve durumu sorduğunda şeyhin de Mansûra vakiasında bulunup düşmanları perişan ettiğini söylediğini ifade eder. Müellif daha sonra olayın 645 (M.1247)'de olduğunu ve olayı kendisine Şeyh Bedrüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebi'l-Hasan eş-Şafî'nin haber verdiğini onun da el-Melikü'l-Muazzam b. Turan Şâh b. Melikü's-Salih Necmüddîn Eyüb'den Emir Cemâlüddîn Musa b. Ya'mer'e gelen mektupla olaya vâkıf olduğunu bildirmiştir. Yine burada Melik'in Dimaşk nâibi olduğunu ve mektupta "Dimyat'ı fethettik" yazdığını ve savaş ilgili tafsilatın bulunduğunu haber verir (İbnü's-Serrâc, 1315b: 132ab). Mansûra vakiası'yla ilgili verilen bilgi iki yıllık (647/1249) tarih farkıyla gerçek bir olaydır. Frenklerin Mısır'a yönelik hücumlarında birkaç yıl süren savaşlarda Dimyat ve civarında şiddetli çarpışmalar olur ve sonunda Dimyat Müslümanların elinde kalır ve Frenklerin bölgeyle ilgili hayâlleri sona erer. Olaya istinaden müellif Şeyh Barak'ı eserinin Mutavassıtûn kısmında zikretmiştir. Daha sonra ise onu Sarı Saltuk'un müridleri arasında saymıştır (İbnü's-Serrâc, 1315b: 201a) ki bu bilginin doğruluğu kesindir. Dolayısıyla Şeyh Barak'ın h. 640/M. 1242'larda yaşaması ya tayy-i zaman yoluyladır ve bir keramettir veya müellif ikinci bir Şeyh Barak'tan söz etmektedir; ancak bununla ilgili en küçük bir ima bile yoktur."

Ayrıca Sarı Saltuk ve onun müridi olan Behrâmşah Haydarî ve Barak Baba'ya çok yakın olan, ilk el kaynaklardan bilgi toplayan Serrâc'ın Yûnus Emre'nin silsileyle ilgili malûm beytine rağmen Tapduk Emre'den bahsetmemesi de verilen bazı bilgilerin noksanlığını göstermektedir.

Müellif Sarı Saltuk ile ilgili olarak yukarıda alıntı yaptığımız 7. anlatıda şunları söylemektedir:

"Şeyh Saltuk, evliyânın büyüklerinden, tarîkat önderlerinden

ve seçkinlerden olup pek çok kerametleri, açık burhanları, muazzam halleri, sayısız ve her zaman geçerli güzel menkıbeleri vardır. Bil ki Şeyh Mahmûd Ümmü Abîde'ye gitti. Efendimiz Sultanu'l-Arifin Seyyidü's-Sıddıkîn Ahmed b. 'Ebi'l-Hasen er-Rifâî (Allah nurunu takdis etsin, mezarını nurlandırсын)'nin türbesinin karşısında durdu. Bu bekleyiş kendisine seçkin bir hâl açılınca, bol nasip ve pâk talih gelinceye kadar ikisinin arasında vasıtasız bir şekilde sürdü. Ahmed er-Rifâî (ö. Bağdat 1182 hasetçilerin ve muhaliflerin öfkesine rağmen Allah onun şanını yüceltsin)'nin şerefli revakında vaktin sahibi de vardı. Şurası aşikârdır ki Efendimiz Şemsuddîn Ahmed el-Musta'cil (r.a) zamanının gavsıydı. Şeyh Mahmûd'un velîliğe ulaştığı ve kerâmet nûrlarının yayıldığı zaman Şeyh el-Musta'cil ona bir adam gönderdi. Adam şeyhe şöyle dedi: "Nasibinden bize ne bıraktın?" Şeyh cevaben: "Dörtte bir" veya bu anlamda bir söz söyledi. Denilir ki "Şayet böyle demeseydi nasibinin hepsi gidecekti." Şeyh Mahmûd onun hâlini kesin olarak kabul etti ve Şeyh'te iyi tesirler bıraktı. Sonra Şeyh Saltuk onun yoldaşı oldu, ondan nasibini aldı ve zamanının seçkinlerinden oldu. Küffâr diyarında büyük yol kat etti. Orada çeşitli gruplar kendisine teslim oldu. Allah onun sayesinde pek çok insana hidâyet verdi. Rabbânî gücü ortaya çıktı; İlâhî ve rabbânî burhânı şöhret buldu."

İmdi burada dikkatlere sunacağımız ikinci mesele, Sarı Saltuk'un Ahmed Rifâî Hazretleri'nin türbesine teveccüh edip orada gönül müşâhedelerine uğrayan ve üveysî yol ile irşad gören Rifâî halifesi Şeyh Mahmûd Hayrânî'nin yoldaşı olması, onun bu erkânda yetiştiğini doğrulamaktır. Buna karşın Sarı Saltuk'un Velayetnâme'deki Hacı Bektaş-ı Velî ile münasebetinden hareketle onun Bektaşî olduğunu iddia edenlerin görüşü zayıf bir görüştür. Fakat Velâyetnâme'deki bilgiler, Hacı Bektaş-ı Velî'nin Sarı Saltuk'u ricâl-i gaybtan kırkların içinde görev vermesiyle

doğrudan ilgilidir. Nitekim Sarı Saltuk, celâli cemâline galip gayp ricâlinden bir erendir. Bu konular ise tasavvufî irşâddan çok farklı bir konudur.

Abdullah El-Ayderûsî'nin "En-Necmüs-sâî Fî-menâkıbî'l Kutbil-Kebîri-Rifâî" Adlı Eserindeki Bilgiler

Yemenli mutasavvıf Abdullah el-Ayderûsî (ö. 914-1508) tarafından Seyyid Ahmed er-Rifâî (d. 1106 veya 1118/ ö. 1182/Ümmü Abîde) Hazretleri hakkında "en-Necmüs-Sâî fî-Menâkıbî'l-Kutbi'l-Kebîri'r-Rifâî" adlı bir menâkıpnâme yazılmıştır²⁴. Bu menâkıpnâmenin XIX. asırda Türkçe'ye yapılan tercümeleri vardır. Bu tercüme-lerden birisi 1278/ 1861 senesinde Manastırlı es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Sırrı er-Rifâî tarafından istinsah edilmiştir. Aynı menakıbın ikinci ve daha sade bir tercümesinin mütercimi ve müstensihî belli değildir. Her iki menakıbın karşılaştırmalı bir neşri Abdullah Çakır tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır²⁵.

Abdullah el-Ayderûsî'nin yazdığı menakıbnâmeye göre Ahmed Yesevî, Seyyid. Mahmûd el-Hayrânî er-Rûmî, onun müridi olduğu söylenen Sarı Saltuk ve Barak Baba, Ahmed Rifâî Hazretlerine mensup gösterilmektedir.

Yine bu eserde Ahmed Rifâî Hazretlerinin isimleri ve künyeleri zikredilirken sürekli Ahmed-i Kebîr, Seyyid-i

24 Bk. Ebu Bekr b. Abdullah el-Ayderus, *en-Necmüs-Saî fî menâkıbî'l-Kutbi'l-Kebîr er-Rifâî*, nşr. Ali Hasan el-Ariz, Kahire 2009.

25 Abdullah Çakır, *El Yazması İki Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî*, İnceleme ve Karşılaştırma, Marmara Üniv. SBE., İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, YLT, İstanbul, 2007. Eserin daha önce yapılan bir tercümesi için bk. Seyyid Ebû Bekr bin Abdullah bin Alevî es-Şâzelî el-Ayderûsî, *en-Necmüs-Sâî fî Menâkıbî'l-Kutbi'l-Kebîri'r-Rifâî*, trc. Hayri Kaplan, Ankara 1996. Bu tercümede mütercim Saltuk'u "Salık". Barak'ı "Barak" okuyan pek çok hataya imza atmıştır.

Kebîr, Kutb-ı Kebîr gibi sıfatlar kullanılmaktadır. Bu meyânda eserin bir yerinde Hz. Peygamber'in Ahmed er-Rifâî'ye manen verdiği isimlerden bahsedilirken şöyle denilir:

"Sultân-ı enbiyâ ki (ona) bir nice isim verse gerektir: *Seyyid Ahmed Kebîr Sultânü'l-ârifin ve Seyyidü'l-meşâyih Salâhuddîn ve Muhyi'd-dîn Ahmed Kebîr ve Ebû Salih ve Ebu's-Safâ* bu cümlesi Hazret-i Resûlullâhın verdiği es-mâdır²⁶."

Hz. Pîr Ahmed Rifâî'nin, Yûnus Emre'nin dîvânındaki:

Ol Seyyid Ahmed Kebîr müyesserdi ana nûr
*Iyâlleri cümle şîr ol hulki merdân kanı*²⁷

26 Abdullah Çakır, *A.g.tez*, .s. 118.

27 Yûnus Emre'nin Hz. Pîr Ahmed Rifâî hakkında "Iyâlleri cümle şîr" (mensuplarının hepsi arslan) demesinin sebebi Hz. Pîr'in hayvanlara özellikle arslanlara hükmetmesindendir. Bir menakıbı şöyledir: Bir gün Seyyid Ahmed Rifâî'nin huzûruna bir kimse gelip "Efendim! Abdest almak için kuyudan su çıkarıyordum. Bir arslan gelip öküzüme saldırdı, parçaladı ve yedi. Şimdi ne yapayım?" dedi. Ahmed Rifâî "O arslanı bana çağırınız. Korkmayınız, ondan size zarar gelmez." buyurdu. Bir talebesi "Peki efendim." diyerek arslanı arayıp buldu. Seyyid Ahmed Rifâî hazretlerinin çağırıldığını söyledi. Arslan geldi Ahmed Rifâî'nin huzûrunda yüzünü yere koydu. Ahmed Rifâî arslana; "Ey Arslan! Bu fakirin hizmetini gören öküzü niçin yedin?" buyurdu. Arslan, Allahu teâlânın izniyle dile gelip "Ey efendim! Ceddin Muhammed aleyhisselâmın hâtırı için bana gadap edip bedduâ etmeyiniz. Zîrâ bir haftadır bir şey yemedim, çok açtım. Çâresiz kaldım, affedeceğinizi ümid ederim." dedi. Ahmed Rifâî, arslanın ömrünü kabûl etti ve "Suçunu bir şartla affediyorum. O da, yediğin öküzün yerine bu fakire hizmet edeceksin." buyurdular. Arslan kabûl edip, o kimsenin hizmetinde bulundu." Bir başka menakıbı da dergâhına odun taşıyan Kanber adlı dervişle alakalıdır: Nakl olunur ki Kanber isminde bir derviş vardı. Habeşistan'dan yola çıkıp mâlını menâlini, yârını diyârını terketti, Ka'betullah tarafına gitti. Hazret-i Seyyid-i Kebîr Ahmed er-Rifâî'nin adını işitip bî-karâr oldu. Sonunda baş açık, yalın ayak Seyyid'in bulunduğu diyâra yöneldi. Yanına varıp kendisine inâbet etti ve Hazret'ten odun taşımak ricâ etti. O hâlet üzere nice zaman fukaranın mutfağına odun taşıdı. Hakk'ın takdiri ile her zamanki

şeklindeki beytinde "Ahmed Kebîr" sıfatıyla teyid edilen ve mevzuumuz açısından çok önemli olan bu lakap ona hac ziyaretinde büyük dedesi Hz. Peygamber'le ilgili yaşadığı kerâmetine atfen verilmiştir. Ehlinin bildiği üzere Hz. Pîr 1160 senesinde müridleriyle birlikte hacca gitti. Medîne uzaktan görününce devesinden inip yürüyerek Ravzâ-i Mutahhara'ya girdi. Kabr-i saâdetin önüne gelince muazzam bir kalabalığın huzûrunda "es-Selâmü aleyke yâ ceddî!" diyerek Resûlullâh (s.a.v.)'e selâm verdi. Resûlullâh Hz. Ahmed Rifâî'nin selamına aldı ve cevaben "Ve aleyke's-selâm yâ veledî!" diye cevâb verdi. Bu cevabı Peygamber mescidinde hazır bulunanların hepsi de işitti. Seyyid bu lutuf karşısında vecde geldi, benzi sarardı ve dizlerinin üzerine çöktü. Ağlayarak şu inci tanesi mısraları söyledi:

"Uzakta iken benim yerime varıp toprağını öpsün diye sana rûhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet bedenime de nasîb oldu; uzat elini de dudaklarımla öpeyim!"

Herkes kendisini kaybeden bu büyük âşıka bakıyordu.

Seyyid'in bu sözleri üzerine Resûlullâh (s.a.v.)'ın kabr-i

âdeti üzere merkebinin bir ağaca bağlayıp odun keserken ormandan bir arslan çıkıp merkebinin yedi. Kanber geri dönüp gitmeye hazırlanırken merkebinin arslanın yediğini gördü. Arslanın yanına gitti, kulağından tutup semerin olduğu yere getirdi. Merkebin semerini arslana vurdu ve odunları yükledi. Dergâha yöneldi ve yüklü arslanı fukarânın mutfağına götürdü. Seyyid bunu gördü; Kanber'e dedi ki: "Yâ Kanber! Arslan ile yük getirmek münâsib değildir, yükünü boşalt mekânına gitsin." O esnâda arslan Allah'ın izniyle nutka gelip dedi ki: "Yâ Kanber! Bu işi kasden yaptım ve murâdım bu ki ömrüm oldukça fukaranın mutfağına odunu kendim taşıyayım." Seyyid bu hâli görünce bildi bu iş, Hak Teâlâ'nın murâdıdır. Arslan vefât edinceye kadar mutfağa odun taşıdı. Hattâ ara sıra sırtı yağır olurdu. Yine Kanber ilaç ederdi. Vefât ettiği zaman revâkte defn ettiler. Hâlâ kabri muayyen olup ziyâret olunur. Bu arslan dergâha yirmi beş sene odun çekmiştir. Seyyid'in bürhanlarından biridir.

şerîfinden dışarıya nûranî bir el uzandı ve Ahmed er-Rifâî, Abdülkâdir Geylanî hazretlerinin de bulunduğu o muhteşem kalabalığın önünde Ravza'dan uzanan o mübârek eli öptü²⁸.

İşte Yûnus'un "Ahmed Kebîr" ve menâkıpnâmenin "Seyyid-i Kebîr" diye hürmetle andığı Ahmed Rifâî hazretlerinin bir şekilde Yûnus ve Tapduk Emre'nin mensubu olduğu silsile ile bağlantısı olabilir. Nitekim Bağdâd ile Basra arasında Ümmü Abîde isimli beldede yaşayan ve vefat eden Seyyid'in menâkıbında Ahmed Yesevî, Sarı Saltuk, Barak Baba, Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî ve Ahmed Rifâî hazretlerinin isimleri şöyle anılmaktadır:

"Rivâyet olunur ki Mahmûd-ı Hayrân nâm azîz -Rûmiyyü'l-asıldır- Rûm (Anadolu) diyârında müteayyin hâkim idi ve ahvâli tafsîlle malûmdur ve Seyyid'in muâsırıdır. Seyyid'in evsâf-ı hamîdeleri etrâf-ı âlemlere şâyi' oldukda Mahmûd-ı Hayrân kulaktan âşık olup Seyyid'in muhabbeti derûn-i dilde bir tabakada tesir etmiş idi ki kavm u kabîleden ve hükûmet ü siyâsetten bi'l-küllîyye ferâgat edip terk-i diyâr, baş açık, yalın ayak olup Seyyid'in hizmet-i şerîflerine geldi ve bâat edip on iki sene Seyyid'in karşısında mest-i bî-hod durdu. Bir hâletle mestlik oldu ki saçları fitil fitil olup dört yüz yılan ve dört yüz ejderhâ Mahmûd'u soktu ve öldüler ve etrâfında kuruyup kaldılar ve kendi bî-haber ü mest ve medhûş olup durmadan yani hiç kıpırdamadan bir yerde ayakta o kadar dururdu ki kâmiş bitti ayakları arasında. Tâ ki başından aştı.

-Eğer bir kimse bu ahvâli istib'âd edip inkâr ederse ashâb-ı kehf ahvâli nass-ı şerîf ile sâbittir. Üç yüz dokuz sene durdukları musarrahtır. Hâb-ı hayrete kaldılar. Zîrâ ki şerbet-i hayret ve visâl o şerbet değildir ki herkese verilir ve her kişi âşık olurdu

28 Abdullah Çakır, A.g.tez. , s. 14.

eğer âsân olsa ve her nâ-merdin havsalasına lââyık değildir o şarâb.- Ammâ âşıkların cesedleri kâbil-i rûh ettiler. Kuvvet-i rûhları âhar âlemdendir, ehli bilir. Zîrâ ki-mes'ele ulemâyâ ma'lûmdur. Meselâ İdrîs ve İsâ İbn-i Meryem semâvâtta oldukları halde kuvvet-i rûhları mukarrerdir ve ol kimseye ki Hak Sübhânehû ve Teâlâ tevîfik-i sermedî vermiştir, bu manâ onun katında câizdir, söz ehli hakkındadır.

Bî-zebân söyleşelim var ise bir hâl ehli

Ammâ on iki seneden sonra Hazret-i Seyyid-i Kebîr,

Mahmûd-ı Hayrân'a nazar etti ve cezbeden cezbe edip:

"Sülûk ahvâline mukayyed ol!" diye emr ettiler. Bir eyyâmıdan sonra Seyyid dedi:

"Ya Mahmûd-ı Hayrân! Hazîne-i fukarâyâ gir ve hazîneden sana lâzım olan esbâbları al!" Mahmûd-ı Hayrân dahi emre imtisâl edip hazîneye girdi (Yani artık irşâd için sebebler âlemine döndü). Matlûbunu aldı ve hizmet-i Seyyid'den, Ümmü Abîde nâm mahalden vedâlaşp Rûm (Anadolu) tarafına Seyyid'in icâzetiyle azîmet etti. Hikmet-i Hak ile bahâr eyyâmı idi. Az zamânda Rûm cânibine vâsıl oldu. Bir mahalle erdi, gördü bir cemâat sahrâda mergzâr(çayır)da oturup sohbet ederler. Bu cemâattan birisi Sarı Saltuk idi. Bu Sarı Saltuk Rûm'un pa-dişâhzâdesi idi. Sarı Saltuk, Mahmûd-ı Hayrân'ı gördükte cemâat arasından kalkıp istikbâl etti ve ta'zîmle musâfaha etti. O anda Mahmud-ı Hayrân Hazretleri Sarı Saltuk'a dedi ki: "Ağzını aç! " Açtı. Mahmûd-ı Hayrân yumruğunu Sarı Saltuk'un ağzına kodu. Fi'l-hâl mest u hayrân oldu, Seyyid Ahmed-i Kebîr'in nefesinden. (Çünkü Hayrân'ın nefesi -yani nazarı- Seyyid-i Kebîr'in nefesidir. Saltuk, Hayrân'ın ziyâde âşık ve şûrîdesi oldu.

Mahmûd-ı Hayrân Rûm'da Akşehir'de kaldı ve Mahmûd-ı

Hayrân'ın izni ile Sarı Saltuk hudûd-ı Frengistân'a düştü ve hâlâ fukarâ bazı esvâb giyerler. Tennûre veya yelek, palhenk, yani kemer ve nemed (yün kuşak) ve gayrısı Mahmûd-ı Hayrân'ın vaz'ıdır²⁹."

Abdullah el-Ayderûsî Barak Baba hakkında da şu bilgileri verir:

Nakildir ki Barak Çelebi, Rûm'dandır ve bir müteayyin büyük kimsenin oğludur. Bu dahi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin evsâf-ı hamîdesin işitip Rûm'dan azîmet etti. Tâ ki Seyyid'in hizmetine erişince, vâsıl olup, bîat edip on iki sene hizmetlerinde oldu ve cân u dil ile hizmet ve ubûdiyyet ve meskeneti yerine getirip ve Seyyid-i Kebîr bunun ahvâline merhamet edip şefkat nazarıyla merkûma müteveccih oldu. Dedi:

"Yâ Çelebi! Hazîne ve cebehâne (silah deposuna)³⁰ gir, her ne ki silâh sana lâzımdır, al!" Barak Çelebi dahi hazîneye girdi ve ondan Barak nâm bir çevgân -ki onun kösü münkirler başıdır- onu alıp kabûl etti. Vech-i tesmiyesi (Barak ismiyle anılması) bu cihettendir. Ol esnâda Seyyid-i Kebîr'in icâzet-i şerîfleriyle vecd ü hâlât ile sılası tarafına müteveccih oldu.³¹"

Abdullah el-Ayderûsî'nin derlediği menâkıpnâmeye göre Ahmed-i Yesevî hazretleri de Ahmed Rifâî Hazretlerinin dervişi gösterilmektedir. Yesevî Hazretleri tarihî kaynaklara göre "Arslan Baba'dan üveysi yolla feyz almış, seyr ü sülûkunu ise Buhara'da-Yûsuf-ı Hemedanî Hazretlerin-

29 Abdullah Çakır, *A.g.tez.*, s. 107-108; ayrıca bk. aynı eser, s. 215-216.

30 Mecazen cemâl veya celâl sıfatlarından hangisini almak istersen onu al, demek isteniyor ki Barak Baba ve Sarı Saltuk, celâl grubunda hükmetmiş birer velidir. Bu sebeple irşâdları çetindir.

31 Abdullah Çakır, *A.g.tez.*, s. 108.

den tamamlamıştır. Büyük bir ihtimâlle 1166 senesinde Yesî'de vefat etmiştir³². Ahmed Rifâî Hazretlerinin vefatı ise ö. 1182 senesine tekabül etmektedir. Bu tarihleri doğru kabul edersek menakıbı derleyen kişinin olayları karıştırdığı varsayılabilir. Bu bilgiyi ihtiyaten verdikten sonra söz konusu Ayderusî'nin rivayetinden bahsedebiliriz. Müellif şöyle diyor:

"Nakildir ki: Seyh Ahmed-i Yesevî (rahmetullahi aleyh), Hazret-i Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hizmetlerine dört yüz derîş ile geldi. O vakit kim Ümmü Abîde nâm mahalle -ki Seyyid'in merkadıdır- vâsıl oldu. Fukâraya emretti ki: "Beni bir zenbîle koyun ve başını kapayın ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin nazarında meydânda açın.

Fukarâ dahi emrini yerine getirdiler. O vakit kim fukarâ hizmete erdi, selâm verdiler ve zenbîlin başını açtılar. Seyyid Ahmed nazar etti. Gördü bir pişmiş biryân var zenbîlde. Seyyid Ahmed buyurdular ki:

"Bârekellâh Yâ Ahmed Yesevî! Nazarımızda bahta (pişmiş) vâsıl oldun."

O dem de Seyyid: Kul huvalîh! (O, Allah bir'dir) diyerek ihlâs sûresini okudu ve Seyyid Ahmed-i Yesevî kalkıp o demde Seyyid Ahmed'e biât etti ve hurka-i fakrı giydi ve mürrîd-i muhlis oldu. Tâ ki Seyyid'in müteayyin hulefâsından oldu ve Hitâ ve Hoten ve Türkistân semtine ta'yîn edip gönderdi ve ol diyâr enfâsları ile muattar oldu. Fî'l-cümle şark diyârını ona sipariş buyurdu. Bir mertebeye erdi ki doksan bin mürrîd-i sâhib-i nâm u nişân bey'atine girdi. Bu cümle, enfâs bi-berekât-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî'dir.³³"

32 Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara 2000.

33 Abdullah Çakır, *A.g.tez.*, s. 107-108; ayrıca bk. aynı eser, s. s. 108-109; ayrıca bk. aynı eser, s. 215-216.

Barak Baba'nın hayatını ve eserini inceleyen Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre başta Barak'ın kendisi, Sarı Saltuk ve hatta Tapduk Emre, Bektaşî değil Babaîler zümresinden bâtinî inançlara sahip kişilerdir³⁴. Yine İbn Battuta'da, Barak Baba'dan gayr-ı şer'î fikirlerin nakil ve rivâyet edildiği kayıtlıdır³⁵. Serrâc ve Ebul Hayr Rûmî'nin yazdıklarından hareketle bu iddiaları kabul etmek mümkün değildir. Sarı Saltuk'un, II. İzzeddîn Keykavus'un maiyetine giren bir Türkmen boyunun başında bulunduğu, Balkanlardaki Türk fütûhatı sırasında tarih sahnesine çıktığı ve hatta kalenderî meşrep bir dervîş gazi olduğu³⁶ kesin olmakla beraber bâtinî ve gayr-ı sünnî sûfiler içinde değerlendirmek imkânsızdır.

Yûnus, Tapduk Hacı Bektaş Yesevî Zinciri

Yûnus Emre'nin Bektaşî olabileceği konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklarda Hacı Bektaş-ı Velî'ye bağlanan Yûnus, Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevî'yle ilgisinden ötürü Yesevî takipçilerinden kabûl edilmiştir. Gerçekten de Ahmed Yesevî'nin Hacı Bektaş-ı Velî'ye derin bir etkisi vardır³⁷. Bu etkiyi anlamak için sadece Velâyetnâme adlı esere bir göz atmak yeterli olacaktır. Hacı Bektaş-ı Velî hakkındaki en önemli kaynaklardan birisi olan Velâyetnâme'de Ahmed Yesevî'den son derece hürmetle bahsedilmekte onun için "Doksan

34 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre Risâlatı'l-Nushiyya ve Dîvân*, s. XII.

35 İbn Battuta, *Voyages d'Ibn Batoutah*, ed. C. Defremery-B.R. Sanguinetti, C. II, Paris 1854, s. 416'dan naklen A. Y. Ocak, Sarı Saltık'ın Kimliği ve Tarihî Rolü, *Toplumsal Tarih*, Ocak 97, İstanbul 2002, s. 29.

36 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık-Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*, Ankara 2002; aynı yazar, Sarı Saltık'ın Kimliği ve Tarihî Rolü, *Toplumsal Tarih*, Ocak 97, İstanbul 2002, s. 25-30.

37 Fuad Köprülü, *TEİM*, s. 234; Sadık Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Melâmîlik*, İstanbul 1338-1340; M. Tatçı-C. Kurnaz, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara 2000.

dokuz bin Türkistân Pîr'inin Ulu" ve "Pîrlerin pîri" gibi övgü dolu sıfatlar bulunmaktadır. Hacı Sultân Velâyetnâmesi dışındaki bütün Velâyetnâmeler, Hacı Bektaş'ın, Ahmed Yesevî'nin halîfesi Lokman Perende'ye müntesip olduğunu yazarlar. Hacı Sultân Velâyetnâme'si ise onu doğrudan Ahmed Yesevî'ye bağlamaktadır³⁸. Hacı Bektaş Velâyetnâmesi'nin "Hacı Bektaş-ı Velî Hazretleri'nin Sultân Muallime Verdiği'dir" başlıklı bölümünde ve devamında Hünkâr'ın terbiyesi her ne kadar küçük yaşlarında Lokmân-ı Perende'ye verilmiş ve Hünkâr bu zat tarafından yetiştirilmiş gibi gösterilmişse de³⁹ aynı eserin "Hacı Bektaş-ı Velî'nin Darı Çeçin Üzerinde Namâz Kıldığını Beyân Eder" ve "Hacı Bektaş-ı Velî'nin Hâce Ahmed Yesevî Havâletiyile Kalkıp Rûm'a Geldiğini Beyân Eder" başlıklı bölümlerinde Hünkâr, icâzetini Ahmed Yesevî Hazretleri'nden almakta ve şöyle denilmektedir:

"Sultân Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretine bir tâlib gelse kurbânı kesilip iftâr olunduktan sonra postunu tekbîr edip hâzırda her ne bulunursa başına giydirdi ve o onu kisve edinirdi. Artık neden ve niçini olmazdı. Bir gün halîfeler ittifâk eylediler ki o vuslaları, varıp Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinden talep edelim. Şâyed ola kim birimizden birimize verip safâ-nazar ede, dediler ve o niyyet üzerine sabah vakti o doksan dokuz bin halîfe meydâna geldiler. Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinin meydâmı avlusu çok geniş idi ki o doksan dokuz bin halîfe cümlesi seccâde salıp oturdular. Orta yere bir ulu âteş dahi yakdılar. Hâce Ahmed-i Yesevî Hazret ile birlikte sabâh namâzını edâ kılıp fi'l-cümle yerli yerine oturdular. Duâ ve senâ olundu,

38 Hacı Sultân, *Velâyetnâme, Das Velâyetnâme des Hâcim Sultân*, (Haz. Tschudi R.), Berlin 1914.

39 *Hünkâr Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi*, (Haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüşoğlu) Ankara 2010, s. 77.

salât ve selâm çekildi. Sonra Hâce Ahmed-i Yesevî Hazreti bunların yüzüne baktı. İçlerindeki kendine mâlûm oldu onlara şöyle dedi:

-Gönlünüzdekileri dile getirip söyleyin, işidelim, dedi. Onlar dahi zikr olunduğu gibi ol vuslaları talep eylediler. Meğer ki bir muhib bir mikdâr darı getirmiş idi, ol meydânın bir köşesine dökmüşler, çeç olmuş dururdu. Hâce Ahmed-i Yesevî dedi:

-Ol istediğiniz vuslalar şu kimsenin hakkıdır ki işbu darının üzerine seccâde salıp iki rek'at namâz kıla; hiç tâne yerinden hareket etmeye; dahi namâzdan fâriğ olunca ol kubbe-i elif tâc durduğu yerden kalkıp başına gele ve hırka dahi eğnine gele ve çerâk dahi rûşen olup önüne gele ve sofrâ dahi kendisi yayıla âlem dahi bağı üzerine dikile ve seccâde dahi gelip altına döse-ne. Siz hiç zahmet çekmeyin sâhibi vardır, gelir, dedi. O hâzır olan halîfeler Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinden bu kelâmı işidip hiç birisi "ben ederim" deyip ikdâm edebilmedi. Çekinip hepsi yere baktılar, mütehayyir kaldılar.

Dahi bu sohbet esnâsında Türkistan erenleri bir yere cem' olup Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinden ol dört fahrı ve dört alâmeti talep eyledikleri, velâyet gücüyle Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî (K.s.a) hazretine mâlûm oldu. Fi'l-hâl Horâsân diyârından Türkistâna azm edip o ân ve o sâat Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinin nazarına erişdi. Selâm sabâhu'l-aşk deyip içeri meydâna girdi. Dahi eliyle bunları aralayıp oturmak dile-di. Hemen Hâce Ahmed-i Yesevî, Hazret-i Hünkârı görünce ayağı üzerine durdu gelip selâmını aldı, izzet eyledi. Hâce'nin ayağa kalkdığını görüp onların dahi cümlesi ayağa kalkıp tâzim eylediler. Sultân Hâce Ahmed-i Yesevî, Hazret-i Hünkârı yanına aldı; beraber oturdular. Sonra Hâce Ahmed-i Yesevî, halîfelerden yana teveccüh edip işâret eyledi:

O vuslaların sahibi budur ki işte geldi, erişdi, dedi Hazret-i

Hünkâr meseleyi sordu. Zikr olunduğu gibi haber verdiler. Sonra Hâce Ahmed-i Yesevî şöyle dedi:

Yâ Bektaş o nasîb senindir. Ayağa kalk dedi. Sonra Hazret-i Hünkâr Hâce Bektâş-ı Velî yerinden kalktı, geldi seccâdeyi mübârek eline alıp ol darı çeçinin katına vardı. Bismi'llâh ve bi-emri'llâh deyip o seccâdeyi darının üzerine koydu. Seccâde Allah'ın izniyle muallak durdu. Hazret-i Hünkâr, o seccâdenin üzerine çıkıp Hak Teâlâ dergâhına iki rek'at namâz edâ eyledi. Hiç bir dânesi yerinden hareket etmedi. Namâz bitince aşağıya inip yerine oturdukda onu gördüler ki o kubbe-i elif yerinden hareket edip pervâz vurarak Hazret-i Hünkâr'ın başına geldi. Orada hâzır olan halîfeler ve dervîşler bu hâli görüp hepsi birden salavât getirdiler ve hırka dahi durduğu yerden Hazret-i Hünkârın eğnine geldi ve çerâğ dahi rûşen olup nazarına geldi ve sofrâ dahi gelip önüne yayıldı ve âlem dahi durduğu yerden Hazret-i Hünkâr'ın nazarına gelip bağı üzerine dikildi ve seccâde dahi gelip altına döşendi. O halîfeler bu hâli görünce mütehayyir olup hayrette kaldılar. Bunun gibi kuvvetli er bu yerde karâr ederse bizim demimiz oynamaz dediler. O halîfelerin hâtırından böyle hutûr etdiği Sultân Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretine mâlûm oldu. Sonra Hazret-i Hünkâr o vuslaları Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinin nazarına indirdi. Sultân Hâce Ahmed-i Yesevî erkân üzerine Hazret-i Hünkârı tırâş edip dört fahrî, dört alâmeti erişdirdi dahi icâzet inâbet verip şöyle dedi:

-Yâ Bektaş! İmdi tamâm nasîbini aldın, beşâret olsun ki Kutbu'l-aktâblık mertebesi senindir, kırk yıl hükmün vardır, şimdiye değin bizim idi. Lâkin şimden sonra biz fenâ dârında çok eğlenmeyip âhirete naklederiz. Sen dahi Rûm'a (Anadolu'ya) teveccüh edesin. Rûm'da ser-mest büdelâlar ve gerçekler (erenler) çokdur doğruca meşrepleri ve silsileleri Muhammed Alî'ye çıkar ammâ tarîki kıtdır. Seni Rûm erenlerine baş kıldık. Sulu-

ca Karahöyük'ü sana yurt verdik. Destûrdur, artık eğlenme, revâne ol, dedi."

"Hazret-i Hünkâr Hâce Bektaş (k.s.a.) Hâce Ahmed-i Yesevî Hazretinin nazarında tamâm nasîbini aldı gitmek için destûr alıp sabâh namâzını kıldıkdan sonra gün doğmazdan mukaddem kapıdan taşra çıktı. Rûm'dan yana azm edip revâne oldu. Meğer kim zikrettiğimiz gibi o erenler nazarında od yakmışlardı onun eşsisinden o erenlerin birisi bir eğsi aldı; Rûm cânîbinden yana atıp eyitti:

-Rûmda olan erenler ve gerçekler bu eğsiyi tutalar.

Türkistân erenleri meclis olup Rûm'a gönderdikleri erenlere dahi mâlûm ola, dedi. Rivâyetdir o atılan eğsi dut ağacıydı. Hazret-i Hünkâr Hâce Ahmed-i Yesevî izniyle Türkistân'dan kalkıp Rûm mülküne azm eyledi.⁴⁰

Ahmed Yesevî'nin M. 1166 yılında öldüğünü, Hünkâr'ın ise 1210 yıllarında doğduğunu göz önünde bulundurursak, Hacı Bektaş ve Hacı Sultân Velâyetnâmelerinin verdikleri bilgilerin yeniden yorumlanması gerekmektedir. Bu ifadelerden hareketle, Hacı Bektaş-ı Velî'nin doğrudan Ahmed Yesevî'nin dervîşlerinden olduğunu kabûl ve iddiâ etmek tarihen mümkün görünmemektedir. Fakat menâkıp Hünkâr ile Ahmed Yesevî Hazretlerini hiç tereddütsüz birbirine bağlamaktadır. Bu durumda söz konusu manevî bağ doğru ise Yesevî ile Hacı Bektaş arasında Lokmân Perende ile birlikte birkaç mürşit olmalıdır.

40 *Velâyetnâme*, (Haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s.157-165. Ayrıca Yesevî'nin H. Bektaş-ı Velî ile münasebeti için bkz. Mürsel Öztürk, "Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre", *Erdem*, C. III/III, s. 9, Ankara 1987, s. 759-768.

Şu da var ki Yesevî ile Hacı Bektaş'ın alâkası sadece Velâyetnâme'deki bilgilerden ibâret değildir. Bu silsile, özellikle fikrî yönden de ele alınabilir. Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet ve Fakrnâme'sindeki fikirler, Hacı Bektaş-ı Velî'ye atfedilen Makâlât, Makâlât-ı Gaybiyye, Fâtîha Tefsiri ve Kitâbü'l-Fevâid'de tekrâr edilmektedir⁴¹.

Bu eserlerden Yesevî'nin Fakrnâme'si, "Dört Kapı-Kırk Makâm" tertibi üzere kaleme alınmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlât'ı da Fakrnâme tertibiyle yazılmış olup belki onun şerhi mahiyetindedir⁴².

Yûnus Emre, şiirlerinde doğrudan Hacı Bektaş-ı Velî'den söz etmez. Velâyetnâme'de ise Yûnus'un müşidi Tapduk Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî ile münâsebetinden bahsedilir. Fakat bu münâsebet, Tapduk'un Hacı Bektaş-ı Velî'ye bey'atlı bir halîfe olduğunu göstermez. Eserin "Hazret-i Hünkâr Hâcî Bektâş-ı Velî Emre'ye Nişân Gösterdiği" başlığıyla yazılan bölümünde şöyle denilir:

"Nakldir kim o zamânda Rûm erenlerinden bir kuvvetli velâyet eri var idi. Adına Emre derler idi Hünkâr'ın huzûruna gelmeğe kasd etdikleri vaktin ona dahi teklîf edip Hacı Bektaş Hünkâr'ın nazarına varınız, sen dahi bizimle bile gel deyip davet eylediler. Emre eyitdi:

41 Bu eserlerin tamamı için bkz. *Hacı Bektaş Velî Külliyyâtı*, Gazi Üniversitesi Yay. Ankara 2010.

42 Makâlât'ı neşre hazırlayan Esat Coşan, Yesevî, Hacı Bektaş ve Yûnus silsilesi konusundaki kanaatini şu cümleleriyle açıklar: "Asıl isminin Muhammed olması muhtemel bulunan Hacı Bektaş'ın hayatı hakkında müsbet tarihi belgeler az, soyu, nesli ve tarîkatı konuları münakaşalıdır. Ahmed Yesevî'ye bağlı bulunduğu tarafımızdan kesinlikle ispatlanan Hacı Bektaş, Babailer, Gâziler, Ahîler ile de ilgilidir. Biz, eserinin ve fikirlerinin karşılaştırılması sonucu, Yûnus'un da Hacı Bektaş'la doğrudan veya dolaylı bir irtibatı bulunduğunu gösterdik." Hacı Bektaş-ı Velî, *Makâlât*, (Haz. Esat Coşan) İstanbul trs., s. LIX.

Dost dîvânında cümle erenlere nasîb bahş olunca orada Hacı Bektaş Hünkâr adlı kimse görmedik, dedi. Pes Emre'nin bu haberini Hazret-i Hünkâra bildirdiler. Çün bu remz sâniyen Hünkâr varlığına mâlûm olmuşdu. Sarı İsmâil'i gönderip Emre'yi katına getirdi. Eyitdi:

-Yâ Emre dost dîvânında nasîb bahş eder elde ne nişân var idi? dedi. Emre eyitdi:

-Yeşil perde ardından bir el çıkıp cümlelere nasîb kısmet eyledi. O elin ayâsında bir latîf nûrânî yeşil ben var idi. Şimdi yine o eli görüncə biliriz, dedi.

Hemân Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî (K.s.a.) mübârek elini açıp Emre'ye gösterdi. Çün ki Hazret-i Hünkâr'ın avucuna bakdı, gördü ki zikr olunan ben Hünkâr varlığının mübârek avucunda mevcûd imiş. Üç kere "tapduk (bildik) Hünkârım, tapduk! deyip ikrâr eyledi. Ondan sonra adı Tapduk Emre oldu. Hünkâr'ın nazarına kisvesini (tâcını) indirdi. Hazret-i Hünkâr dahi (tâci)mezîdleyip tekbîrleyip başına giydirdi. Tapduk Emre Hünkâr'dan destûr alıp makâmına revâne oldu⁴³."

Hacı Bektaş-ı Velî'nin Tapduk Emre'yi daveti neticesinde Emre'nin "Dost dîvânında cümle erenlere nasîb bahş olunca orada Hacı Bektaş Hünkâr adlı kimse görmedik" ifadesiyle "Yâ Emre dost dîvânında nasîb bahş eder elde ne nişân var idi?" diye soran ve erenler meclisinde elindeki yeşil nûr ile nasip dağıtan Hacı Bektaş-ı Velî arasında gerçekleşen bu mukâlemeden anlaşılacağı üzere Tapduk Emre Hacı Bektaş-ı Velî tarafından sülûk ettirilmemiştir. Zira Emre'nin davet edildiği meydan, zaten "erenler meydanı"dır. Ancak Emre'nin cevabı "sâhib-i meydan" konu-

43 *Velâyetnâme*, (Haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 185-186; Hünkâr Hacı Bektaş Velî *Velâyetnâmesi*, (Haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüsoğlu), Ankara 2010, S. 223-224.

sunda gaflet ettiğini göstermektedir. Şu hâlde Hacı Bektaş-ı Velî, onu ya irşâd salâhiyeti vermek için yahut da ricâl-i gayba ait görevini bildirmek için çağırmıştır. Nitekim değişik erkânlarda yetişen bazı seccâdenişîn şeyhlerle, tarikatleri ne olursa olsun yetkin mürşidlerce irşâd yetkisi verilmiştir ve bunun tarihte pek çok örneği vardır. Hâsılı, Velâyetnâme’de zikredilen “*Nakldir kim o zamânda Rûm erenlerinden bir kuvvetli velâyet eri var idi. Adına Emre derler idi.*” cümlesi Tapduk Hünkâr’ın erenler huzuruna varmadan önce *velâyet erbâbı(!)* bir zât olduğuna delildir. Bu noktada Velâyetnâme’den iktibâs ettiğimiz metnin yeniden okunmasında fayda vardır.

Velâyetnâme’de Yûnus’un silsilesini tesbît noktasında değerlendirdiğimiz bu bahisten başka yine Yûnus’un bir kıtlık yılında buğday talebiyle Tapduk Emre’den evvel Hacı Bektaş-ı Velî’nin daha sonra Tapduk Emre’nin huzuruna gittiği anlatılır.

Velâyetnâme’de verilen bilgilerin teyid ettiği gibi Yûnus Emre hiç şüphesiz “Tapduk’un tapusunda/huzurunda” kemâl bulmuştur.

Hacı Bektaş-ı Velî ile Yûnus’un alâkası sadece Velâyetnâme’deki bilgilerle sınırlı değildir. Makâlât’ı inceleyen bazı araştırmacılar da Hacı Bektaş-ı Velî ile Yûnus’un fikrî alâkasını vurgulamaktadırlar. Bu meyânda Esat Coşan şunları söyler:

“Türk Edebiyatının en büyük şairlerinden olan Yûnus Emre’nin şiirleri, Hacı Bektaş’ın düşünceleri ile aynı düşünceleri açıklar. O da Hacı Bektaş gibi dört kapıdan, kırk makâmıdan, ibadetlerden, yetmiş iki millete saygı gösterilmesinden, insanı da bulunan şeytânî güçlerle ilâhî güçlerin bitmeyen savaşından, iyi ve kötü huyların askerlerinden söz eder. Yûnus’un

Risaletü'n-Nushiyye adlı eserine de bazı ilâvelerin yapıldığını kabul eden kimseler, Onun yukarıda bahsettiğimiz düşünceleri açıklayan şiirlerinin dîvânına sonradan girdiğini savınsalar da doğrudan doğruya veya dolaylı yollardan olsun, Hacı Bektaş ile Yûnus arasında geçmişte kurulmuş samimî ilişkiler inkâr edilemez.⁴⁴

Şurası muhakkaktır ki Yûnus'un bağlı olduğu silsilenin seyr ü sülûk yöntemi dört kapı kırk makâm esasına dayanmaktadır. Yûnus şöyle diyor:

*Şerîat tarîkat yoldur varana
Marifet hakikat ondan içeri*

*Kırk bin kırk dört tabakât meşâyih evliyâlar
Dört kapıdır kırk makâm dem evliyâ demidir*

*Evvel kapı şerîat geçse andan tarîkat
Gönül evi marifet aşk hakikat içinde*

Yukarıda imâ ettiğimiz gibi Yûnus Emre'nin şiir diliyle anlattığı dört kapı kırk makâm mevzuu Hacı Bektaş-ı Velî'nin "Makâlât"ında ve Yesevî'nin Fakr-nâme"sinde geniş olarak izâh edilmiştir. Bu fikrî benzerlik, Yûnus'un, selefi olan Türk mutasavvıfları gibi düşünüp yaşadığını göstermektedir fakat gelenekte hemen bütün Türk mutasavvıfları tarafından işlenegelen bu düşünce benzerlikleri, Yûnus'un ve dolayısıyla Tapduk Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî halefi olduğunu göstermez. Tapduk ve halîfesi Yûnus muhtemelen Horasan mektebine bağlı bir erendir. Sarı Saltuk ve Barak Baba ise üveysî yolla irşad gördüğü Seyyid Ahmed Rifâî Hazretlerine bağlıdır. Tapduk

44 Esad Coşan, *Makâlât*, s. XXXVI; aynı yazar, Hacı Bektaş-ı Velî Le Bektâşi, *Arts de Coppodoce*, Geneve 1971, s. 194.

Emre kanaatimizce Hacı Bektaş-ı Velî ve Sarı Saltuk ile tanıştığında zaten bir irşad görmüş bir eren ve zaviye şeyhi konumundadır. Bu zatlarla münasebeti, ricâl-i gaybla ve erenler meclisindeki göreviyle alakalı olmalıdır. Bu sebepten Tapduk Emre başka bir silsileden, muhtemelen Horasan mektebine mensup başka bir silsileden gelmektedirler.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı gibi Yûnus'un mürşidinin Tapduk Emre olduğu bilinmekle birlikte Tapduk'un mensubiyeti (tarîkati ve silsilesi) hususunda belge ve araştırmalar yetersiz kalmaktadır.

Bu konuda şimdilik denebilir ki Yûnus Emre, Mevlânâ'ya zihnen bağlıdır, fakat Mevlevî değildir. Bektaşî an'anesi de Yûnus'u kendi silsilesine bağlamakla birlikte yukarıdaki değerlendirmelerden anlaşılacağı üzere Tapduk Emre Hacı Bektaş-ı Velî tarafından sülûk ettirilmiş bir zat değildir.

Şu bir gerçektir ki Tapduk Emre Yûnus'u yetiştiren bir mürşid-i kâmilidir. Ancak onun kimliği ve mensûbiyeti de tam olarak aydınlatılmamıştır.

Diğer taraftan, Yûnus için "bâtınî" diyenler de olmuştur. Ancak şairin dîvânında bu konuda delil gösterilebilecek bir ifade yoktur. Dolayısıyla Tapduk Emre, "Bâtınî" bir tarîkatin mürşidi değildir. Ancak bu ifade, gerek Yûnus'un ve gerekse Tapduk Emre'nin meşrep itibâriyle "kalenderî/melâmî" bir damarının olmadığı anlamına da gelmez. Pek tabiidir ki her erkânda "kalenderî-melâmî" bir meşrep bulunabilir. Nitekim dîvân dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki Yûnus Emre bir zaman "melâmet hırkası"nı giymiştir. Sülûk ehli için bundan tabîi bir şey olamaz. "Yârenlerim eydürler âşik melâmet

gerek/Geldi benüm başıma ol söz yerince imiş" diyen Yûnus da bu meşrepten hâlî değildir. Ancak Yûnus bu neşveyi dışına vurup bir zevk hâline getirmemiştir. Bu meşrep onda cezbenin verdiği geçici bir hâl şeklinde tecellî etmektedir. Melâmet celâlde kavîleşmek için sâlikin geçmek zorunda olduğu bir geçittir. Öyleyse, bütün tasavvuf yollarında görüldüğü gibi bu silsileden gelen erenler de melâmeti içte veya dışta yaşamak durumundadırlar. Bu noktalardan hareketle Yûnus'u ve Tapduk Emre silsilesini "Bâtınîlik" ile ithâm edenler mevzuun câhili olduklarını göstermektedirler.

Bir kısım araştırmacı da -yukarıda sıraladığımız- Hacı Bektaş, Yesevî ve Yûnus Emre arasındaki manevî silsilenin gerçeğe uygun olmadığını belirtmişlerdir. Mesela Faruk Kadri Timurtaş bu silsilenin halk rivâyetlerinden ibaret olduğunu kabul etmektedir. "Böyle olmasaydı, Yûnus eserinde Hacı Bektaş'tan bahsederdi"⁴⁵ diyen Timurtaş, Yûnus'un dîvânında bulunan, "Yûnus'a Tapduk'dan oldu hem Barak'dan Saltuk'a/Bu nasîb çün cûş kıldı ben niçe pinhân olam" beytinin şüpheli olduğunu belirtir. Timurtaş, şairimizin tarîkat silsilesinin Barak Baba ve Saltuk'a da bağlanamayacağı inancındadır.⁴⁶ Timurtaş silsilenin Bektaşîlikle ilgisi konusunda haklı olmakla birlikte Barak ve Sarı Saltuk Baba konusundaki olumsuz düşüncelerine katılmamız mümkün değildir.

Abdûlbaki Gölpınarlı da tıpkı Timurtaş gibi Yûnus'un, Hacı Bektaş ve Ahmed Yesevî ile bir alâkasının olmadığına hükmeder. Gölpınarlı, bu husûstaki delillerini şöyle sıralar:

45 Faruk K. Timurtaş, *YED*, s. 25.

46 Faruk K. Timurtaş, *YED*, s. 26.

"Ahmed-i Yesevî, Anadolu'da ancak Bektaşî ve Nakşî an'aneleriyle tanınmıştır. Bu sûfinin şiirlerini, ne Anadolu'da bilen vardır, ne Rumeli'de! Zaten lehçe bakımından bilinmesine, benimsenmesine de imkân yoktur. XIII-XIV. yüzyıllardan kalma, sonraki çağlarda yazılma bu kadar nefes ve ilâhî cönkü gördük. Bunların hiçbirinde Ahmed-i Yesevî'nin bir tek mısraına bile rastlamadık. XV. yüzyılda Bektaşî an'anesine girmesi ve Hâcegân'dan sayılması bakımından en ziyade Bektaşî ve Nakşîlerin tanınmaları gereken Ahmed-i Yesevî'nin hiçbir şiiri ne bir Bektaşî tekkesinde ne bir Nakşî tekkesinde okunmazdı. Türkistan'daki büyük şöhretine rağmen bu sûfî şairin bizim diyârimızda edebî bir tesiri hiç yoktur. Hacı Bektaş Velâyetnâme'siyle, Nakşî kitaplarında geçen sözlerden ve silsilenâmelerle icâzetnâmelerdeki adından başka hiçbir iz yoktur. Kaldı ki Yûnus, Mevlânâ, kendi şeyhi Tapduk Baba, onun şeyhi Barak Baba, onun şeyhi Baba Saltuk'tan çağdaş ve pîrdaşlarından Geyikli Baba'dan, Seydi Balum'dan eski sûfilerden Cüneyd'den bilhassa Hüseyin İbn-i Mansûr el-Hallâc'dan bahsettiği halde, Ahmed-i Yesevî'nin adını bile anmamıştır. Yûnus, Yesevîlerin hikmet dedikleri tasavvufî şiire "nefes" der. "Dedim iş bu nefesi âşıklar hükmi ile/bahıllıksız er gerek bir karara durası." Yûnus'un edâ bakımından da Ahmed-i Yesevî'ye bir benzerliği yoktur. Mevlânâ'nın şiirleri Farsça olmakla beraber edâ ve müeddâ bakımından Yûnus'un şiirlerine ne kadar benzer. Halbuki Ahmed-i Yesevî'nin şiirleriyle Yûnus'un şiirleri arasında böyle bir benzerlik bulmaya imkân yoktur."⁴⁷

Gölpınarlı'nın iddiasına göre Hacı Bektaş'tan hiç söz

47 Abdülbaki Gölpınarlı, YET, 111, 172. (Gölpınarlı'nın bu görüşlerine katılmak mümkün değildir. Hikmetlerle ilâhîlerin şekil ve muhtevaları konusunda yapılan mukâyeseli araştırmalar neticesinde iki erenin benzer noktaları pek çok araştırmada ortaya konulmuştur. Bu konuda bkz. M. Tatcı-C. Kurnaz, *Yesevîlik Bilgisi*, Ankara 2000.

etmeyen Yûnus, Bektaşî değildir! Hattâ Sarı Saltuk'un, Barak'ın ve Tapduk Emre'nin de Hacı Bektaş-ı Velî ile alâkası yoktur. Buna karşılık Yûnus, Mevlânâ'yı beyitlerinde büyük bir saygıyla anar⁴⁸. Ona göre Yûnus Emre'nin Mevlânâ'yı övdüğü beyitler esasen üzerinde ciddiyle durulması gereken belgelerdir. Gölpınarlı'nın, kanaatimizce Yûnus'un Bektaşîliği konusunda söyledikleri doğrudur fakat onun Yûnus'u Mevlevî silsilesine çekmesi de bir o kadar yanlıştır. Yûnus'un yukarıda zikrettiğimiz Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi andığı beyitlerinden hareketle Mevlevî olduğunu iddia etmek doğru değildir. Şu da bir gerçektir ki bir sûfî, kendi müntesibi olduğu tarîkat meclisinden başka meclislerde de bulunabilir. Nitekim Yûnus'un da Mevlânâ Hazretleri'nin meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bilvesile belirttiğimiz gibi Yûnus Emre'nin yaşadığı çağda Anadolu'da teşekkül etmeye başlayan dört büyük tarîkat vardır; Rûfâîlik, Halvetîlik, Bektaşîlik, Mevlevîlik. Bu yolların yanında Babaîlik, Kalenderîlik, Vefâîlik ve Hayderîlik gibi melâmetî tarîkatler de vardır. Bu tarîkatlarda gayr-ı sünnî görünen uygulamalara rastlamak da mümkündür. Fakat Yûnus'un dîvânında ne ibâhî ne de gayr-ı sünnî hiçbir düşünce yoktur. Kullandığı kavramlar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Şu hâlde biz Yûnus'un erkânının Kur'ân'a ve sünnete uygun manevî bir silsilede aramak zorundayız. Bu silsile de kanaatimizce Bektaşîlik, Rûfâîlik, Kâdirîlik, Mevlevîlik ve Halvetîlik gibi bir tarîkat bünyesinde olacaktır.

48 Abdülbaki Gölpınarlı, YRD, s. XIII. (Gölpınarlı *Velâyetnâme*'yi bir yerde muteber kaynak olarak kullanırken bir başka yerde de hiç esas almamaktadır. Bu bölümde Tapduk'un Hacı Bektaş'la alâkası üzerinde durulmalı, *Velâyetnâme* değerlendirilmeliydi.)

Yûnus'un mürşidi, şiirlerinde kendisini hürmetle andığı Tapduk Emre'dir. Tapduk'un hayatı hakkındaki bilgilerimiz Yûnus Emre'den daha az ve hatta Yûnus Emre söz konusu edilirken zikr edilen rivâyetlerden ibârettir. En eski kaynaklardan birisi olan Hacı Bektaş-ı Velî Velâyetnâmesi'nde Tapduk'un adı Hacı Bektaş-ı Velî ve Yûnus Emre ile birlikte zikredilir. Nitekim Tapduk'un lakabı da Hacı Bektaş-ı Velî meclisinde nasip aldığı eli tanınması vesilesiyle yakıştırılmıştır.⁴⁹

Yûnus Emre, Nallıhan'daki zâviyesinde irşâd faaliyetlerinde bulunan Tapduk Emre⁵⁰ tarafından yetiştirilmiştir. Yûnus bu gerçeği dîvânının pek çok beytinde dile getirir. Özellikle şu beyitler, Yûnus'un Tapduk Emre'nin dervîşi olduğunun birer delilidir:

Yûnus'a **Tapduğ u Saltuğ u Barak**'dandır nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam

Tapduğ'un tapusunda kul olduk kapusunda
Yûnus miskîn çiğ idik pişdik elhamdülillah

Aşk sultânı *Tapduk* durur Yûnus gedâ bu kapuda
Gedâlara lutf eylemek hem kâidedir sultâna

Yûnus Hakk'a bilişeli cân u gönül verişeli
Şol *Tapduk*'a erişeli gizli râzım açar oldum

49 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Velâyetnâme*, s. 21; Fuad Köprülü, *TEİM.*, s. 257; *Velâyetnâme*, (Haz. Hamiye Duran), Ankara 2007, s. 185-186; Hünkar Hacı Bektaş Velî *Velâyetnâmesi*, (Haz. Hamiye Duran-Dursun Gümüšoğlu), Ankara 2010, S. 223-224.

50 Tapduk Emre'nin Nallıhan'da yaşadığı artık eldeki son belgelerle kesinleşmiştir. Bu konudaki tartışmalar yersizdir. Konuyla ilgili son bir çalışmamız için bkz. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre*, Ankara 2012, s. 81-93.

Tapduk aydur bu Yûnus'a bu aşk Hakk'a erse gerek
Kamulardan o yücedir ben ona nice ereyim

Yûnus bir doğan idi kondu *Tapduk* koluna
Ava şikâra geldi bu yuva kuşu değil

Tapduk Emre ve Yûnus Emre arasında maddî ve manevî bir bağ olduğu kesindir. Bu silsileden bahseden kaynaklara göre Tapduk Emre her zaman Yûnus'un mürşidi kabul edilmektedir.

Diğer taraftan -aşağıda değerlendirmeye çalıştığımız- bazı tahrîr belgeleri Tapduk Emre'nin gerçek kişiliğiyle yaşadığı beldenin tesbît edilmesine imkân vermektedir. Bu belgelere göre Tapduk Emre'nin Yûnus'un mürşidi olduğu kesindir. Yine bu belgelerden Tapduk'un, Anadolu'daki irşâd faaliyetlerinin yanında Rumeli'deki fütûhâtla görevli zâviyelere nitelikli insanlar yetiştirip gönderen bir ahî babası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Bulgaristan'ın Varna bölgesi için tanzim edilen vakıf belgelerinde Yûnus Emre, Tapduk, Emre ve Saltuk isimlerinin geçmesi Tapduk Emre'nin oğullarından yahut halîfelerinden bazılarını Sarı Saltuk'tan hemen sonra Varna zâviyesine gönderdiği anlaşılmaktadır. Tapduk Emre ve silsilesinin menşeiyle ilgili bilgiler ise aşağıda ayrıca değerlendirilecektir.

Belgelerde Kalan İz

İmdi elimizdeki kaynaklardan hareketle Tapduk Emre'nin izini sürmeye çalışalım:

Yazma belgelerde Yûnus'un mürşidi Tapduk Emre'nin doğum tarihi, doğum yeri, tarîkatı, yaşadığı çevre, şiiirle-

ri, vefat tarihi ve mezarı hakkında yeterli bilgi yoktur. Yûnus Emre'nin 1240 senesinde doğduğu kesinleşmiştir.

Şeyhi Tapduk Emre de Yûnus Emre'den daha önce, XIII. asrın başlarında tahminen 1200'lü yıllardan sonra doğmuş olmalıdır. Bu tarih Sarı Saltuk'un ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin de doğduğu tarihlere tekâbül etmektedir.

Tapduk Emre, Selçuklular devrinde Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş ve bir rivâyete göre Kula'nın "Emre Sultân" köyüne, diğer bir rivâyete göre Sakarya Nehri'ne yakın "Emrem Sultân Köyü" diye anılan beldeye yerleşmiştir.

Bu iki rivâyetle ilgili belge ve bilgiler günümüze kadar bazı araştırmacılar tarafından uzun uzadıya tartışılmıştır.

Tapduk Emre Nereli?

Tapduk Emre, Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnâme'sine göre Yûnus'un müřşididir⁵¹. Yine XVI. yüzyıl sûfî müelliflerinden Lâmiî (ö.1531), Yûnus'un, Tapduk Emre'nin müridi olduğunu söyler⁵². Bu bilgilere nazaran Tapduk Emre'yi dervîşi Yûnus Emre'den ayrı düşünmek ve incelemek mümkün değildir.

Kula Ve Nallıhan

Tapduk'un yaşadığı yer ve dönem tartışmalıdır. Bunlardan iki rivâyet üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birinci rivâyete göre Tapduk Emre, Kula'ya yirmi dört kilo-

51 Bkz. *Vilâyetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli*, (Neşr. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1958, s. XXII-XXV;

52 Lâmiî Çelebi, *Nefahât Tercemesi*, İstanbul 1270, s. 91; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns-Evliyâ Menkibeleri-Tercüme ve Şerh-Lâmiî Çelebi*, (Haz. S. Uludağ, M. Kara), İstanbul 1995, s. 842.

metre mesafede olan Emre Sultân Köyü'nde yaşamıştır⁵³. Bu eski türbe muhtemelen H. 923/M. 1517 tarihinde yapılmıştır. İçinde on tane mezar vardır. Ortadaki mezar Tapduk Emre'ye izâfe edilmektedir. Yûnus'a izâfe edilen makâm ise eşiktir. Kâmil Kepecioğlu'na göre bu türbe, arşiv kayıtlarında "Ömer Emre" isminde bir zâta izâfe edilmektedir⁵⁴. Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre ise bu türbede Emreler topluluğundan "Aliğim Emre" yatmaktadır. Bu Emre Sultân'ın gerçekten Tapduk Emre olup olmadığı belli değildir⁵⁵.

Gah Oncallı

Tapduk Emre'nin mezarı bahsinde değerlendireceğimiz gibi ona atfedilen bir mekân da Kuzey Azerbaycan'ın Zakatala yakınlarındaki "Gah Oncallı" bölgesidir. Herhangi bir tarihî belgede adı zikredilmeyen bu bölge, Yûnus'un "Gezdim Urum ile Şam'ı Yukarı illeri kamu" mısraında "Yukarı İller, Kuzey Azerbaycan" şeklinde işaret ettiği ve uzunca bir süre konakladığı yerlerdendir.

Tapduk Emre'nin yaşadığı yerle ilgili diğer önemli bir iddia ise Nallıhan rivâyetidir. Rivâyete göre Tapduk Emre burada yaşamış ve yine burada vefat etmiştir. Emrem

53 M. Çağatay Uluçay, "Yûnus'un Mezarı", *Manisa Halkevi Neşriyatı*, S. 10, Manisa 1943; Halim Baki Kunter, *Yûnus Emre-Belgeler, Bilgiler*, Eskişehir 1990, S. 89.

54 Kamil Kepecioğlu, "Yûnus Emre Nerede Yatıyor?" *Nilüfer Dergisi*, S. 4, Ağustos 1944; Emre Köyü, Saruhan Bey ve oğlu İlyâs Bey tarafından 740/1339-1340 yılında Şeyh Ömer Emre Zâviyesi'ne "evlâdiyet üzere" vakfedilmiştir. Bkz. Mustafa Alkan, "Germiyan İlinde Bir Sûfi: Saîd Emre: Zâviyesi, Mezarı, Şiirleri ve Menkıbeleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 38, Ankara, Yaz 2006, s. 25-47; Mustafa Alkan, "Saîd Emre", TDVİA, C. 35, İstanbul 2009, s. 555.

55 Abdülbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 82.

Sultân Köyü, Nallıhan'a yirmi km. uzaklıktadır⁵⁶.

Taşköprüzâde (ö. 1560) Şakâyık'ta, Tapduk'un Yıldırım Han zamanında Sakarya Nehri'ne yakın bir köyü yurt edindiğini ve halktan uzak yaşadığını kaydeder⁵⁷.

Lâmîî Çelebi Nefehat Tercümesi'nde Tapduk Emre'nin, dervîşi Yûnus ile birlikte Kütahya suyunun (Porsuk'un) Sakarya Nehri'yle birbirine karıştığı yere yakın bir belde yaşadıklarını söyler⁵⁸.

Nişancı Tarihi'nde de Yıldırım Han zamanında yaşamış gösterilen Tapduk, Sakarya Nehri'ne yakın bir yerde oturmuştur⁵⁹.

56 Nallıhan Kaymakamlığı'nın internet sitesinde konuyla ilgili olarak şunlar yazılmıştır: "Ünlü Türk mutasavvıflarındandır. XIII. yüzyılda yaşayan Tapduk Emre Hoca Ahmet Yesevî' nin (1093-1166) müridi olup Orta Asya' dan gelerek Anadolu'da Sakarya vadisinde Karanlık Dere'ye (Bugünkü Enrem Sultan Köyü) yerleşen alperenlerin ulularındandır. Mevlânâ, Ahî Evren, Hacı Bektaş Veli'nin, Yûnus Emre'nin hocası olan Tapduk Emre Anadolu'da Türk kültürünün temelini atan ve inançta birliği sağlayan devrin manevi büyüklerindendir. Tapduk Emre yerleştiği Sakarya vadisinde bir dergâh kurarak çiftçilik ve hayvancılık yapmış ve burayı üretim merkezi hâline getirmiştir. Yûnus Emre gibi birçok mürid yetiştiren Tapduk Emre hoşgörülü ve sevgi dolu bir insan olup burada yapılan türbede yatmaktadır. Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan 6X6 kare olan mekâna sahip türbede altı sanduka yer almaktadır.Ortada en büyük sanduka Tapduk Emre Hazretlerine ait olup diğer sandukalarının eşi ve dört çocuğuna ait olduğu bilinmektedir.Türbe giriş kapısı üzerinde okunamayan dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır.Türbenin orijinal ahşap kapısı 1997 yılından beri Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Türbenin dış duvarlarında yer yer devşirme malzeme kullanılmış olup 1954-1958, 1991 ve 1999 yıllarında restorasyon görmüştür."

57 Taşköprüzâde İsmâuddîn Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, *Osmanlı Bilginleri-Eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (Çev. Muharrem Tan), İstanbul 2007, s. 69; Mecdi, *Şakâyık Tercemesi*, İstanbul 1269, s.78.

58 Lâmiî Çelebi, *Nefahât Tercemesi*, İstanbul 1270, s. 91: Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns-Evliyâ Menkıbeleri-Tercüme ve Şerh-Lâmîî Çelebi*, (Haz. S. Uludağ, M. Kara), İstanbul 1995, s. 842.

59 Nişancı Mehmet Tarihi, İstanbul 1279, s. 78.

Âşık Paşaoğlu, Tapduk ve Yûnus Emre'nin Orhan devri mutasavvıflarından olduğunu belirtir⁶⁰.

Yazıcıoğlu Ali, Tapduk'u, Hacı Bektaş-ı Velî'nin yetiştirdiği bir halîfe kabul ettiği halde, aynı eserinde, Yûnus'un Yıldırım Han devrinde yaşadığını söyler⁶¹.

Saltuknâme'de Tapduk Emre'nin Sarı Saltuk ve Yûnus Emre ile Karahisar'da yani Nallıhan'da görüştüğü belirtilir⁶².

Tosyalı Ali Efendi Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zâkirîn adlı eserinde Tapduk için "*Sakarya suyuna karîb bir karyede mütemekkin olup halâyık ve nâsdan uzlet ve mâsivâdan inkitâ' ve ferâgat etmiştir.*" dedikten sonra Yûnus Emre'yle ilgili bilgiler verir ve "*Şakâyık'tan ve diğer rivâyetlerden harekeile şunları söyler:*

"Bunlar Tapduk Emre Hazretlerinin müridi ve nazar-gerde-i perverdesidir. Sâhib-kerâmetden idiği meşhûrdur. Ve esrâr-ı tevhide müteallik âşıkâne Türkî nazımları vardır. Ve Tapduk Emre Hazretlerine arkasıyla odun getirirken hiç eğri ağaç getirmezdî. Bir gün Şeyhi, Yûnus acebdîr, hiç doğrudan gayrıyı getirmezsînz, der. Bu kapıdan eğri sığmaz, cevâbını verir. Nitekim sâhib-i Şakâyık dahi bu vech üzere zikreylemiştir."⁶³

Yakın tarihlerde kaleme alınan Kösdendilî Süleyman Efendi'nin Bahrû'l-Velâye'sinde -Nefahâtü'l-Üns ve

60 Âşıkpaşaoğlu Tarihi, (Haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, s. 193; Âşıkpaşazâde, Osmanogullarının Tarihi-Tevârih-i Âl-i Osman, (Haz. Kemâl Yavuz-Yekta Saraç), İstanbul 2007, s.254-485.

61 Âlî, Selçuknâme, (Tarih-i Al-i Selçuk), Topkapı Sarayı Ktp. Revan Kitapları, Nu: 1391, s. 56-126-128.

62 Ebu'l-Hayr Rumî, Saltuknâme, Topkapı Ktp. H. 1612, vr. 3a-302a.

63 Tosyalı Ali Efendi, Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zâkirîn (H. 1074), Nuruosmaniyye Ktp. Yz. Nu: 2293, vr. 399b-400a

Şakâyık'tan iktibâsla- Tapduk, Yûnus'u yetiştiren mübarek bir kişi olarak tanıtılır⁶⁴.

Cahit Öztelli Tapduk Emre için şunları kaydeder:

"Mezarı Ankara'nın ilçesi Nallıhan'ın Emrem Sultân Köyü'ndedir. Türbe, bir zâviye niteliğindedir. Bir odasında ailesinden kimselerle yatmaktadır. Köydekilerin söylediğine göre Tapduk, Horasan'dan gelmiştir. Türbede başka bir oda daha vardır. Bu odaların önünde on iki metre kare büyüklüğünde bir sofa vardır. Yapı çok bakımlı ve temizdir. Köyden iki yüz metre kadar uzakta olup yüksekçe bir yamaçtadır. Mezarların bulunduğu odanın kapısı üstünde çok yıpranmış yazılı bir taş vardır. Düzensiz birkaç satırlık yazıyı okumak mümkün olmuyor⁶⁵.

Naki Tezel de yaptığı incelemeler ve derlemelerden hareketle Tapduk Sultân'ın Nallıhan'ın Emrem Sultân köyünde medfûn olduğunu söyler⁶⁶.

Konuyla ilgili ciddi bir makale kaleme alan Güray Kırpık şunları söylemektedir⁶⁷:

"Tapduk Emre'nin yaşadığı dönem, mekân ve medfeninin arşiv kayıtlarına ve tarihî gelişmelere göre Orta Anadolu'nun Ankara, Nallıhan ve dolaylarında olduğu artık kesinlik kazanmıştır. Tapduk Emre'nin yaşadığı zaman XIII. yüzyılın başlarından sonlarına kadar olan bir dönemdir. Onun doğum ve vefat tari-

64 Mollazâde Süleyman Şeyhi, *Bahrü'l-Velâye*, Almanya, Berlin Ktp. Nu: 1683, vr. 143 b; Aynı eser, *1001 Sûfi*, (Haz. Sezaî Küçük, Semih Ceyhan), İstanbul 2007, s. 571-571.

65 Cahit Öztelli, *Yûnus Emre*, İstanbul 1986, s. 19; Türk Ansiklopedisi, C. XXX, s. 422-423.

66 Naki Tezel, "Nallıhan ve Yûnus Emre", *Ülkü*, S. 63, Ankara 1944, s. 13-14.

67 Güray Kırpık, "Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde Ve Vakfiyelerinde Tapduk Emre", (M. Tatçı, Tapduk Emre, Ankara 2013 içinde), s. 98-119.

hi belli değildir. Öte yandan Aşıkpaşazâde'nin Tapduk Emre'nin yaşadığı zamanı Orhan Gazi zamanı olarak göstermesi muhtemelen onun Orhan Gazi'nin çocukluk çağlarına kadar yaşadığına işaret etmektedir. Ancak Orhan Gazi'nin sultânlık dönemine kadar yaşamadığı tarihi belgelere daha yakın bir kanaattir⁶⁸. Şimdiye kadar yapılan çeşitli tartışmaların neticesinde burada sunulan belgelerle birlikte, Tapduk Emre'nin mezarının yerinin kesinleştirilmesi mümkün olmaktadır. Bir başka husus da şudur: Yûnus Emre'nin Anadolu'nun ve Azerbaycan'ın muhtelif yerlerinde bulunan makâmlarının hemen yanı başında, Tapduk'a ve dervişlerine izâfe edilen mezarlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında bütün işaretlerin en sağlamı, son vakıf ve tapu tahrîr kayıtlarının ortaya çıkmasıyla, Nallıhan'a yakın "Emrem Sultân Köyü"ndeki türbeye dair belgeler olmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Ankara Sancağı'na dair kayıtlar içinden 12 adet belgede Tapduk Emre kızı Bacım Sultân'a ait vakfiye ve diğer defter kayıtları görülmektedir. 2 adet de Kütahya ve Edirne Sancaklarında Bacım Sultân Vakfı adıyla belgeler görülmektedir. Ancak bunlardan konuyla en yakından alâkalı olanı Ankara kayıtlarıdır. Nallıhan'ın Tekke Köyü sakinlerinden olduğu bilinen Bacım Sultân'ın Ankara'daki Ahî evkâfı ile birlikte kaydedildiği de görülmektedir. Ayrıca Ankara şehri içindeki Ahî Şerâfeddîn ve Ahî Hüsâmeddîn evkâfı ile birlikte Bacım Sultân Tekkesi Evkâfı'nın gelir gider kayıtları belgeler arasında bulunmaktadır. Bacım Sultân Tekkesi Temettuat Defteri ise başlı başına üzerinde çalışılması gereken konuyla ilgili bir belgedir.⁶⁹ Bacım

68 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, İstanbul, 1992, s. 163.

69 BOA, MLVRD. TMT.d., Gömlek No: 8369 (Temettuat Defteri); BOA, EV.d. Gömlek No:20473, 20813, 20828, 21707, 29191, 39537; BOA, C.Ev. Tarih: 29/ca/1182 (h.). Dosya: 317, Gömlek No: 16137; BOA, C.Ev. Tarih: 05/Ra/1206 (h.), Dosya: 107, Gömlek No: 5307; BOA, C.Ev. Tarih:

Sultân, günümüzde Nallıhan'ın Tekke Köyü'nde yatmaktadır. Tapduk Emre'nin kabri ise bu belgelerin de verdiği işaret ve teyitle büyük bir kesinlik kazanmış bulunmaktadır. Bu konuda Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı'yı destekleyecek şekilde ortaya çıkan yeni belgeler ışığında denilebilir ki Yûnus Emre de Sivrihisar'a bağlı Sarıköy'de yaşamıştır.⁷⁰ Tapduk Emre'nin derûîşlerinden birçoğunun kabirlerinin Nallıhan ve civârında olması burasının asıl mekân olduğunu teyit eden bir başka delildir. Buna örnek olarak Ömer Şeyh ve Nallıkozlu'daki Şeyh Cafer, Emrem Sultân'ın müritlerindendir. Yûnus Emre'nin köyünün bu civâra yakın olması Tapduk Emre'nin derûîşi olduğu görüşünü teyit etmektedir. Öte yandan Gölpınarlı'nın da Şakâyık-ı Numâniyye'ye dayanarak belirttiği üzere Tapduk Emre'nin köyü "Emrem Sultân Köyü"dür. Bunlara ek olarak H. 1318 M. 1900 yılına ait Ankara Vilâyeti Salnamesi'nde de Tapduk Emre ve Bacım Sultân türbe ve zâviyelerinin kayıtları bulunmaktadır.⁷¹

Nallıhan'a yakın Emrem Sultân'daki zâviye ve türbenin bakiyesinin bugünkü durumu şöyledir:

"Tapduk Emre'ye izâfe edilen Nallıhan'a yakın zâviye, ilçe merkezine yirmi km. mesafede, Sakarya Nehri yakınındaki Emrem Sultân Köyünde bulunmaktadır. Bugün Zâviyenin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir. Söz konusu Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 06.02.1982 tarih ve A/3303 sayılı kararı ile tescillenerek, koruma altına alınmıştır. Son olarak 1990 yılında Vakıflar Genel

05/c/1226 (h.), Dosya: 141, Gömlek No: 7018; BOA, C.Ev. Tarih: 29/L/1232 (h.), Dosya: 455, Gömlek No: 23020.

70 Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 265.

71 Güray Kırpık, "Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde Ve Vakfiyelerinde Tapduk Emre", (M. Tatcı, Tapduk Emre, Ankara 2013 içinde), s. 98 vd.

Müdürlüğü tarafından restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır^{72.}

Tapduk Emre: Ümmî Bir Kâmil

Ümmî bir kâmil olan ve medrese tahsilinden geçmeyen Tapduk Emre'nin rivâyetlere göre gözleri de amâdır. Yine menâkıpnameye nazaran zât-ı âlîlerinin altı telli bir sâz olan şeşta çaldığı ve mûsikîden anladığı belirtilmektedir. XVIII. asır Halvetî müelliflerinden İbrâhim Hâs, telif ettiği Velîler Tezkire'sinde Tapduk Emre'nin ümmî olduğu rivâyetini tekrar eder ve şöyle der:

"Rivâyet olunur ki Şeyh Emrem Yûnus (k.s.) Hazretleri, Tapduk Yûnus'un halîfesidir. Tapduk Yûnus (k.s.) Hazretleri'nin çeşm-i mübârekleri alîl idi ve ümmî idi. İlm-i bâtında ve tevhîdde yegâne-i rûzgâr idi"^{73.}

Tapduk Emre'nin Kızı

Menâkıbından da anlaşılacağı üzere Tapduk Emre evlidir, oğulları ve bir kızı vardır. Gelenek bu kız ile Yûnus'u evlendirir. Bu bilgi Nallıhan'a bağlı Tekke köyündeki Bacım Sultân'a ait türbeyle ve anlatılan menâkıplarla da örtüşmektedir. Diğer taraftan arşiv vesikalarından bu köyde "Bacım Sultân Zâviyesi Vakfı"nın bulunduğu da tesbît edilebilmektedir.

Osmanlı Arşivlerinde bulunan (BOA) kayıtların birinde, Ankara Vâlisi Âbidin Paşa'nın Evkâf Nezâretine yazdığı H. 21 Rebiulâhir 1304 (M. 17 Ocak 1887) tarihli yazıdan

72 Ömer Toraman, "Nallıhan'da Bulunan Tapduk Emre Sultan Zâviyesi", *Tarihîte Ankara* 25-26 Ekim 2011, AÜ. DTCE, Yayınlanmamış Bildiri Metni.

73 İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 37b; yine bkz. A.g.e., 168a.

Ankara Sancağına bağlı Nallıhan Kazası'ndaki Tekke köyünde bulunan Bacım Sultân Vakfının varlığı ve dokuz kişinin uhdesinde olduğu belirtilmektedir:

*"Zâviyesi el-ye'um ma'mûr ve mevcûd olup derûnunda âyende ve revendeye it'âm-ı taâm olunmakda olduğu ve zâviyedârlık ciheti ba-berât-ı âli-şân karye-i mezkûrdan İbrâhim ve Halil ve Hasan ve Mehmed ve Ali ve Memiş ve Hüseyin ve Mustafa ve İsmâil nâm dokuz kişi uhdesinde" dir*⁷⁴.

Yine Hazret-i Üftâde'nin Vâkıât'taki anlatımlarından birinde, Yûnus Emre'nin Tapduk Emre'ye otuz yıl hizmet ettiği, tekkeye odun taşıdığı ve nihayet şeyhinin kızıyla evlendiği şöyle anlatılır:

"Yûnus Tapduk'a otuz yıl sadakatla hizmet etti. Odun taşımaktan sırtı yara oldu. Fakat kimseye belli etmedi. Şeyhi onu severdi. Bu, öbür dervîşlere ağır geldi. Şeyhin kızını seviyor da onun için bu ağır hizmete katlanıyor, dediler. Bu dedikoduyu Tapduk'a duyurdular. Tapduk, Yûnus'un hâlini bilirdi. Onları doğru yola getirmek, şüphelerini gidermek için bir gün Yûnus'a tekkeye hep düzgün odun getirmesinin sebebini sordu. Yûnus "Doğru olmayan bu kapıya lâayık değildir." diye cevap verdi. Tapduk:

-Söyle Yûnus'um, söyle, dedi. Yûnus bu nefesin bereketiyle şair oldu. Sonra Tapduk, ihvân yalancı olmasınlar, utanmasınlar, diye kızını da Yûnus'a verdi. Bu kız Kur'ân okurken akan sular durur, dinlerdi."

Bu rivâyet bilâhîre Üftâde'nin silsilesinden gelen Bursalı İsmail Hakkı tarafından da nakledilmiştir. O, Rûhü'l-

74 BOA, EV.MKT, 1439/17. Ayrıca bkz. Ömer Toraman, "Nallıhan'da Bulunan Tapduk Emre Sultan Zâviyesi", *Tarihte Ankara* 25-26 Ekim 2011, AÜ. DTCF., Yayınlanmamış bildiri metni.

Beyân adlı eserinde şunları yazar:

"Yûnus Emre Hazretleri, şeyhi Tapduk Emre hazretlerine tam otuz sene sıdk ile hizmet etti. O derece ki odun taşımadan arkası şiştiği hâlde, hâlini kimseye fâş eylemezdi. Kendi hakkın-da şeyhinin hüsn-i nazarını gören sâir tarîkdaşları, Yûnus'u istirkâba (çekirtmeye) başlayıp gûyâ, "Hz. Şeyh'in kızına alâkası olduğu için bunca meşakkati ihtiyâr ediyor." derler idi.

Yine bir gün, Yûnus odun yüküyle dergâha girerken Hz. Şeyh:

"Ey Yûnus! Ne güzel, düzgün odunlar getiriyorsun." deyince, "Efendim! Eğrisi bu kapıdan girmez, bu kapıya lâyük olmaz." cevâb-ı hakâyık-nisâbıyla, müsterkıbılarını mebhût (mütehayyir) eylemiştir.

Tarîkdaşlarının Yûnus Emre hakkındaki bu iftirâları, âlâ vec-hi'n-nifâk olmayıp belki kendilerinin Yûnus gibi sabr u tahammül edememelerinden ve evâmîr-i şeyhin kendilerine ağır gelmesinden münbaistir. İşte bunun için derûş Yûnus'un bu meşakkata tahammülünü, şeyhin kızına olan muhabbetinden mütevellid zannettiler. Hz. Şeyh, derûşlerinin şu zehâbından dolayı mahcûb olmamaları için kerîmesini Yûnus'a tezvîc etmiştir. Kız ise öyle muhaddere-i tarikat (yol edebîyle edeplenmiş) imiş ki ne zamân Kur'ân okursa, akan suların durduğunu erbâb-ı kemâl görmüşler. Rûhü'l-Beyân'da böyle muharrer-dir⁷⁵.

Gölpınarlı Nallıhan rivâyetini değerlendirirken Tapduk Emre'nin aile fertleri ve kızı hakkında şunları söylüyor:

"Tapduk Baba'ya ait bir mezar Ankara'ya bağlı Nallıhan kazasının köylerinden Emre Köyü'ndedir. Bu köy Sakarya Nehri'ne

75 İsmail Hakkı'dan naklen bkz. Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, C. I, s. 137 vd.

on beş dakikalık bir yerdedir. Ailesi efrâdı da yanında yatmaktadır. Burası adeta bir aile mezarlığıdır. Oralıların rivâyetine göre kızının adı Bacım Sultân'dır. Bu kız Hamza Sultân adlı birisinin oğlu Hulbiye Sultân'ın karısıymış. Bacım Sultânla kocası kazanın Tekke Köyü'nde yatıyorlar. Bu köydeki yirmi beş ev halkı bu soydan geldiklerini söylüyorlar. Soylarını ispat eden kâğıt, Mudurnu'da aynı soydan gelen birindeymiş, Mudurnu yangınında yanmış⁷⁶."

Bu rivâyette Tapduk'un kızı Yûnus ile değil başka bir zatla evlidir ve bu kız ile damadın mezarları Tekke Köyü'ndedir.

Tapduk Emre'nin Vefatı ve Mezarıyla İlgili Tartışmalar

Tapduk Emre'nin vefat tarihi belli değildir. Mezarı da tıpkı dervîşi Yûnus Emre'ninki gibi tartışmalıdır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ve Kuzey Azerbaycan'da Tapduk Sultân'a ve Yûnus'a izâfe edilen sandûka veya mezarlar bulunmaktadır. Bunların tarihî gerçeklere en yakın olanlarından birisi şüphesiz Nallıhan'a yakın "Emrem Sultân Köyü"ndeki türbedir⁷⁷.

Tapduk Emre'ye izâfe edilen ikinci türbe (makâm) ise Kula'nın Emre Köyü'nde bulunmaktadır⁷⁸.

76 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 43.

77 Bkz. Fuad Köprülü, TEİM; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, İnceleme C. I, , İstanbul 2008; Naki Tezel, "Nallıhan ve Yûnus Emre", *Ülkü*, S. 63, Ankara 1944, s. 18-19; Ömer Toraman, *A.g.tebliğ*.

78 Rahmetli Bursalı M. Tahir Osmanlı Müellifleri'nde şunları söylemektedir: Saruhan Sancağı'nın Kula ve Salihli kazaları arasında, "Emre" nâmındaki yetmiş hâneli bir karyede, ahîran ziyâret ettiğim kârgîr bir türbede, Tapduk Emre'nin evlâd ve ahfâdıyla, türbe derûnunda Âşık Yûnus'un türbe kapısının eşiğinde medfûn oldukları manzûr-ı âcizî oldu. Mezâr taşlarının hiçbirinde yazı yoktur. Lâkin Âşık Yûnus'un seng-i mezârında ufak bir balta resmi mahkûktur." Bkz. Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 193. Aynı yazar, *Aydın Vilâyetine Mensup*, s. 31. Ayrıca

Bazı araştırmalarda Yûnus Emre'nin, şeyhi Tapduk Emre'yle birlikte Afyon Sandıklı'daki türbede yattığı belirtilmektedir⁷⁹.

Bir başka rivâyete göre Tapduk'un dervîşi Yûnus Emre ile beraber Bursa'da medfûn olduğu iddia edilmiştir⁸⁰.

Yûnus Emre'nin mezarı olarak gösterilen yerlerden birisi de Aksaray/Ortaköy'de "Ziyaret Tepe" ismiyle bilinen ve halen ziyaret edilen türbedir. Burada Tapduk'a izâfe edilen "Tapduk Köyü" adında bir de belde bulunmaktadır. Abdûlbaki Gölpınarlı bu mahal için "Bu mezar da ya bir makâmdır yahut Yûnus adlı başka bir erene aittir."⁸¹ der.

bkz. Abdûlbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 79; *Yûnus Emre Dîvân-Risalat-al-Nushiyye*, s. XXIII; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 276-277; İsmail Tosun, *Yûnus Emre ve Hocası Tapduk Emre'nin Yaşam Öyküsü*, İzmir 1981; İ. Tosun-Merdan Dinçkök, "Kula'daki Yûnus Emre", *Türk Yurdu*, S. 319, 13 Mayıs 1966, s. 33-34;

79 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 83; *Yûnus Emre Dîvân-Risalat-al-Nushiyye*, s. XXIV; Osman Atilla, "Büyük Mutasavvıf Yûnus Emre'nin Mezarı Sandıklı'dadır", *Kocatepe Gazetesi*, Afyon, Yıl 2, S. 616, 30 Ağustos 1967, s. 3; aynı Yazar, "Yûnus Emre ve Tapduk Emre'nin Afyon'daki Mezarları ve Kaybolan Cönkler", *Uluslararası Yûnus Emre, Nasreddîn Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Bildirileri*, Konya 1977, s. 108-121.

80 İbrahim Has, *Tezkiretü'l-Hâs* adlı eserinde şöyle der: "Kabr-i şerîfleri Bursa'da Karamezâk Mescidi'ndedir. Tapduk Yûnus ve Emrem Yûnus, Şeyh Abdürrezzâk -ki Şeyh San'an derler- üçü yan yana medfûndur. Üzerlerinde bir defne ağacı vardır. Yaprağı her derde devâdır. Ziyâret olunur (k.s.). (Bkz. Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 169b). Bursa rivâyetiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 261; Baldırzâde Selisi Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ*, Bursa 2000, s. 73; Bursalı Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Bursa 1302, s. 71; Mehmed Şemseddîn, *Bursa Dergâhları-Yâdigâr-ı Şemsî*, (Haz. M. Kara-K. Atlansoy), Bursa, 1997, s. 37. Gazzîzâde Şeyh Abdüllatîf, *Hülâsatü'l-Vefeyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Bl. Yz. Nu: 2257, vr. 35b. İbrahim Râkım, *Vâkıât-ı Pîr-i Rîşen-Zamîr Hz. Mısıri*, Süleymaniye Ktp. İzmir, Bl. Yz. Nu: 790; Şeyh Mustafa Lutfi, *Tuhfetü'l-Asrî Fî-Menâkıb-ı Mısıri*, Bursa 1309, s. 73.

81 Abdûlbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 83; *Yûnus Emre Dîvân-Risalat-al-Nushiyye*, s. XXIV.

Aksaray'ın 34 km. kuzeyinde bulunan, Tapduk Emre'nin de mezarı olduğu iddia edilen Tapduk Köyü, Beştepe Dağı'nın eteklerindedir. Tapduk Köyü ile Yûnus'un makâmı (Ziyârettepe) arasında 25 km. kadar mesafe vardır. Tapduk Köyü'nde, şeyh adına bir câmi, yemek taşı ve şifâ tokmağı olduğu söylenir⁸². İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Aksaray Tarihi"nde verdiği bir belgede konuyla ilgili şunlar yazılıdır:

*"Bu köy, Dervîş Tapduk'un evlâdının tasarrufundadır. Ellerin- de Karamanoğlu İbrahim Bey'in ve Şehzâde Cem Çelebî'nin, Şehzâde Abdullah Çelebî'nin mektupları -beratları- vardır. Saltukzâde Dervîş Tapduk, bu köyde bir zâviye yaptırmıştır. Bu köyün geliri ile bu zâviyeyi ihyâ edermiş."*⁸³

Ortaköy'deki türbe muhtemelen Azerbaycan'dan Anadolu'ya hicret eden Büyük Halvetî şeyhi Ahî Mirem'e (ö. 812/1410) aittir. Bunun ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Yûnus Emre'nin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde olduğu gibi Azerbaycan'ın Gâh bölgesinde de bir makâmı vardır. Yûnus Tapduk Emre'siz düşünölemeyeceğine göre şeyh ve müridi bu makâmda da birlikte yaşamakta ve yaşatılmaktadır. -Bizim de görüp incelemeler yaptığımız- Gah, geçmişten beri Oğuz Türklerinin yaşadığı bir bölgedir. Burada İslam ordularının ilk fütûhat yıllarından itibaren bina edilen önemli ribatlar, kervansaraylar ve irfan ocakları bulunmaktaydı. Gezgin dervişlerin konakladıkları bu mekânlarda şimdi pek bir iz kalmamıştır. Nitekim incelediğimiz bu mekânlar hakkında Meşediha-

82 Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Aksaray Tarihi*, C. II, İstanbul 1974; Refik H. Soykut, *Emrem Yûnus*, Ankara 1982; Doğan Kaya, "Yûnus Emre Ortaköy'de Yatıyor", *Halk Kültürü*, İstanbul 1984/2, s. 46.

83 İbrahim Hakkı Konyalı, *Aksaray Tarihi*, C. II, İstanbul 1974, s. 2085

nım Nemet de kanaatimizi destekleyen bir görüş ortaya koymaktadır:

“Vaktile beynelhalk karvan ticâret yolu üzerinde kaynar hayat geçirmiş ehemmiyetli siyâsî-ideoloji merkezlerinden biri olmuş Tapdık Baba veya şeyh Yûnis hânegâhı sonralar dağılmış, balaca bir koma ile evez edilmiştir (küçük bir kulübeye dönüşmüştür).⁸⁴”

Yûnus’un seyahati sırasında Tebriz’den Nahçıvan’a, buradan da Gah’a geldiği yahut bunun aksine Anadolu’dan Gah’a, buradan da Nahçıvan ve Tebriz’e geçtiği düşünülebilir. Gah, bugünkü sınırimızdan kuş uçuşu dört-beş yüz kilometre kadardır.

Oncallı’daki ziyâretgâh ve kitâbeler konusunda önemli araştırmalar yapan Meşedihanım Nemet *“Azerbaycan’da Pirlər”* adlı eserinde Hacı Tapduk ve Yûnus Emre hakkında kısaca şunları söylemektedir:

“Hacı Tapdık pîri ve şeyh Yûnis ziyâretgâhı Gah rayonunun Oncalı kendindeki Oğuz kabristanlığındadır. Yerli ahali tarafından mukaddes sayılan en önemli ziyâret yerlerinden birisidir. Meşenin içerisinde yerleşmiş büyük araziye malik Oğuz kabristanı Hacı Tapdık Baba ve ondan bir neçe adım yukarı mevcûd olan Şeyh Yûnis kabirleriyle başlayır. Her iki kabir takriben bir metr hündürlükte çay taşlarından ibaret hörgüye alınmıştır. Kabirlerin üzerinde hazırda çaylak taşından düzeltilmiş nakışsız ve sayısız baştaşı vardır. Lakin 5-6 il bundan evvel biz orada işlediğimiz zaman kabirlerin üzerindeki daşların suretini kağıda köçürüp yazılarını okumuşduk. Şeyh Yûnis’in kabri üzerindeki baştaşının Arapça kitâbesinin tercümesi böyledir:

84 Meşedihanım Nemet, *Azerbaycan’da Pirlər*, Bakı 2010, s.162.

"Biz torpaktan günâhsız yaranmışdık. Toprağa ise günahkar kayıdırık. Bu kabir merhûm Şeyh Yûnis'in hatırasını azîz tutmak için Mirza İbn Çelebi meşhur Sultân ibn Sâlih ibn Mehmed ibn Mehmed Zaman ibn İmam Ali -Allah onları bağışlasın- H. 821 (M. 1418)ci il tarihde bina etti."

Hacı Tapduk Baba'nın kabri üzerindeki baş taşında yazılmış kitâbenin tercümesi şöyledir:

"Rahmli ve merhametli olan Allah'ın adıyla. Her iki dünyanın Rabbine hamd olsun. Onun yarattığı Muhammed'e ve onun neslinin hamısına salam ve salavat. Bu eve (kabr evini) Şeyh Mirza ibn Çelebi ve Salman ibn Sâlih H. 1207.ci yılda (M. 1792/3) bina etmişlerdir."

Her iki kitâbenin metninden aydın olur ki epitafiyadaki tarihler Tapdık Baba ve Şeyh Yûnus'in ölümü ve defn olunduğu illeri (yılları) göstermir. Birinci kitabe ile ikinci kitabede kabirleri tikdiren şehsların adlarında eynilik veyahud tohumluk alâkaları aydın görünür. Lakin tarihlerde büyük fark vardır. Şeyh Yûnus'in kabrini tikdiren şahs sadece olarak Mirza ibn Çelebi, Tapdık Baba'nın kabrini tikdiren Mirza ibn Çelebi ise Şeyh lakabı ile getmiştir. Şeyh Yûnis'in abidesinde adı çekilen Salih'in oğlu sultândırsa, Tapdık Baba'nın abidesinde Salih'in diğer oğlu Şeyh Salman'ın adı kaydolunmuştur. Her iki âbide-de adları çekilen şahslar, çok mümkündür, aynı nesilden olup bir neçe defa tekraren aynı adı taşımışlar. Gah Rayonu'nun emberçe, lekit cameleri yanında defn olunmuş 300 illik tekraren dede-baba adları taşımış âlim nesillerinin âbideleri vardır. Kitabelerde adları çekilen şeyhler söz yok ki Tapdık Baba ve Şeyh Yûnis'in müridleridir. Bele olsa Şeyh Yûnis'in Azerbaycan'daki kabri Anadolu'da olan kabirlerden (ki 10'dan çokdur) kadîmdir, hem de mürşidi Tapdık Baba ile bir yerdedir. Anadolu'da ancak bir yerde Tapdık Emre, Yûnis Emre ve Aşık Yûnis'in birlikde defn olunması hakkında malumat veren son

devrde yazılmış kitabe vardır.⁸⁵

Paşa Yakup, *Nûrlu Simalar* adlı eserinde Hacı Bektaş-ı Velî Vilâyetnamesi'ndeki menakıbı aktardıktan sonra Yûnus'un mezarı hakkında; "*Onların mukaddes mezarları Gah rayonunun Oncallı kendindedir.*" demektedir⁸⁶. Paşa Yakup da tıpkı Meşedihanım gibi Tapduk Emre'nin Oncallı'da yaşadığını, Mevlânâ ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin muasırı olan Yûnus Anadolu'dan Gah'taki Oncallı'ya gelerek Tapduk Emre'nin müridi olmuş ve burada vefat etmiştir. Söz konusu araştırmacı, tashih edilmesi gereken bazı bilgiler verirken şunları söylemektedir:

"Tarihî menkıbelerde Yûnis Emre'nin Sakarya çevresinde Sarıköy'de hicri tarihle 648 (M. 1250)ci ilde doğulduğu, meşhur sufi mütefekkeri Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, (1207-1273) ve sûfi şeyhi evliyâ Hacı Bektaş Velî'nin muasırı olduğu, 72 il ömür sürdüğü Gah rayonunun Oncallı kendinde Hacı Tapdık Baba'nın müridi olduğu ve milâdi tarihle 1320'ci ilde vefat ederek Oncallı kabristanlığında defn olunması hakkında tekzîb olunmaz faktlar mevcûddur." Hacı Tapdık Baba'nın ve Şeyh Yûnis'in kabirleri dünyanın her yerinden gelen zevvârların en sevimli ziyâretgahıdır."

İmdi Meşedihanım'ın ve ondan naklederek Paşa Bey'in verdiği bilgiler tabî ki çok önemlidir fakat bazı hususların tashîhe ihtiyacı vardır. Şöyle ki Meşedihanım'a göre Oğuz kabristanı kadîm olduğu ve Yûnus Emre, şeyhi Tapduk ile birlikte bulunduğu için Gah'taki mezar Yûnus'un gerçek mezarıdır. Meşedihanım'ın Anadolu'da kasdettiği kabir, Bursa'daki kabirdir. Bundan başka Kula'daki türbede de Yûnus şeyhi Tapduk'la birlikte göste-

85 Meşedihanım Nemet, *Azerbaycan'da Pirler*, Bakı 2010, s. 157-158.

86 Paşa Yakup, *Nûrlu Simalar* 2010, s. 22.

ilmektedir. Kaldı ki Meşedihanım'ın ve onu mehaz gösteren araştırmacıların ileri sürdüğü bu görüşler doğru değildir. Onların birlikte aynı yere defnedilmesiyle ilgili tarihî hiçbir belge yoktur. Dolayısıyla Oğuz kabristanlığındaki makbere bir makâmdan ibarettir⁸⁷.

Tarihî belgelerden ve yerinde yaptığımız incelemelerden anladığımız kadarıyla Şeki ile Zakatala arasında bulunan Gah'ta, Tapduk ve Yûnus Emrelere ait gösterilen yer, bir makâmıdır ve buranın makâm olması tarihî rivâyetlere de uygundur.

87 Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki İslâm tarikatları konusunda geniş araştırmaları ve tecrübeleri bulunan Mehmet Rıhtım "*Azerbaycan Tasavvuf Tarihinde Sûfiler ve Tarikatlar-I (VII-XIII. Asırlar)*." adlı (yayınlanmamış) makalesinde Yûnus'un Gah bölgesindeki makâmını değerlendirir. Bunun yanında Onun mensûp olduğu tarikatla ilgili farklı bir bilgiyi dikkatlere sunar. Rıhtım'ın dikkatlere sunmak istediği konu şudur: Acaba Tapduk Emre Zâhid-i Geylânî'nin bir halîfesi olup Yûnus, Tapduk'u yetiştiren pirlarin yanına yani Gah'a bu sebeple mi gönderildi? "Şeyh Seyyid Mehmed Şükri Efendi, Silsilenâme-i Aliye-i Sadât-ı Sufiyye adlı eserinde Tapduk Emre ve Yûnus Emre (1320)'nin Zahidiyye kolundan geldiğini söylemektedir. (Seyyid Osman Ustaoglu, *Tarikatlar ve Silsileleri*, C. III, Ankara 2002, s. 269-273). Yûnus Emre Azerbaycan ve Kafkaslara (Yukarı iller), Tebriz'e, Nahcivan'a sefer ettiğini şiirlerinde bildirmektedir. Ancak onun buralarda ne yaptığı, bir mürşid ile görüşüp görüşmediğini bilmiyoruz. Onun bağlı olduğu tarikat hakkında da kesin bir kanaat yoktur. Halvetiyye tarikatı Yûnus'dan yaklaşık yarım asır sonra teşekkül etmiştir. Ancak Şeyh Zâhid'in tarikatı Zâhidiyye bu devirde vardır ve Halvetiyye de bu bölgede onun halîfesinin halîfesi Pîr Ömer tarafından kurulmuştur. Bir başka husus da Yûnus ve Taptuk Emre'nin kabirleri ile alakalıdır. Anadolu'da birçok yerde Yûnus'un kabri vardır. Ancak bu kabirler arasında Azerbaycan'ı da ilave etmek gerekir. Taptuk ve Yûnus Emre'nin Azerbaycan'ın Kuzey batısında yer alan Gah şehri yakınlarında (Gah-Zakatala yolu üzerinde) Tapduk Emre ve Yûnus Emre'ye ait iki kabir mevcuttur. Yine Halvetî silsilesinde yer alan Pîr Ömer'in müridi Ahî Emrem isimli bir şeyh vardır ki bu şeyhin ismi ile Yûnus Emre'nin adının karıştırılmış olması da muhtemeldir."

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Tapduk Emre

Osmanlı Devleti'nin genişlemesi neticesinde çeşitli dönemlerde idârî reformlar yapılmıştır. Şimdiki bilgilerimize göre 1372 ve 1573 yıllarındaki idârî taksimat bilâhîre değiştirilmiştir. Hüdavendigar Livası'na bağlı bulunan Nallıhan'daki vakıf ve temlikler değişik zamanlarda başka iller adına da kaydedilmiştir. Bu meyanda Nallıhan çevresi 1372 (H.774) senesinde tanzim edilen Süleyman Paşa'ya⁸⁸ ait Tapduk Emre Vakfına ve Tahrir defterlerine göre ondördüncü yüzyıldan itibaren "Beybâzârı" kazâsına bağlanmış, "*Karahisâr-ı Na'llu*" nahiyesi ve "*Karahisâr-ı Na'llu tevâbii*" olarak anılmıştır. Onbeş ve onaltıncı yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerinde de günümüz Nallıhan ilçesi ve yerleşmeleri "*Karahisâr-ı Na'llu tevâbii*" olarak kayıtlı olup köy ve mezraâların çoğu Beybâzârı kazâsı bölümünde zikredilir.⁸⁹ Yine XIX. yüzyıldaki eyâlet taksimatında Nallıhan'ın kaydının 1850'deki idârî reform ve arâzi kanûnnâmesi ile değiştiği ve Ankara'ya tâbi olduğu anlaşılmaktadır. 1864-1867 ıslahatı ile vilâyetlerin yapısı yeniden düzenlenmiştir⁹⁰. 1908'den sonra ise günümüz şekline yaklaşmıştır.

Osmanlı dönemi Tapu Tahrir ve Vakıf Defterlerine göre Tapduk Emre Nallıhan kazasının Emrem Sultan Kö-

88 Bu Süleyman'ın Orhan Gazi'nin oğlu merhûm ve mağfûr Şehzâde Süleyman Paşa olduğu Âşıkpaşazâde'nin anlattıklarından da anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa'nın Bolu, Göynük ve Mudurnu civârını alması ve yerleşmesi Âşıkpaşazâde'de ifade edilmektedir. Vakfiye'deki Göynük bağlantısının buradan da açıklık kazandığı söylenebilir (*Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul, 1992, s.43).

89 166 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530), Ankara 1995, s. 109, 110,113,114,117,118; Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara 2007, s. 359-364.

90 Daha geniş bilgi için bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Anadolu'nun İdari Taksimatı I, TKAİ Yayınları, Ankara, 1988.

yü'nde yaşamış, zâviyesini burada inşa etmiş ve yine burada vefat etmiştir. Belgelerden Tapduk Emre'nin evli olduğunu, evlâtlarının ve neslinden gelen bazı kişilerin bu zâviyede yaşadığını öğreniyoruz⁹¹.

Burada söz konusu belgelerin çevirileri ve yorumları verilecektir.

Tapduk Emre Sultân Zâviyesi Vakfı

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 1111 numaralı Hurûfât Defteri'nin 69. sayfasında bulunan, **H. 27 Muharrem 1191 (M. 7 Mart 1777)** tarihli bir belge bize Tapduk Emre Sultân Zâviyesi Vakfı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu vakıf **Tapduk Emrem** nâm azîzin evlâdiye -yani aile- vakfıdır ve "Vakf-ı Evlâd" olarak görünmektedir. Tapduk Emre'nin soyundan gelen torunlarının yani şeceresinden gelen ailesinin elinden 1698 yılından sonra alınmış olan vakıf mutasarrıfı olma hakkının en azından 1777 tarihinde Nallıhan kazası kadı nâibi Külâhçızâde Nurullah'ın dilekçesi ve talebi ile Pâdişâhın onayı ve Anadolu Kazaskeri'nin berâtı ile yeniden aileye tevcih edildiği anlaşılmaktadır. Belgede kullanılan şu ifadeler bu sonuca ulaşmamızı sağlamaktadır:

"Korubâzârı'nda Emre nâm karyede medfûn Tapduk Emrem nâm azîzin türbesine ber-vechi şard tekyenişîn ve evlâddan Hacı Yûsuf (?) fevt mahlûlünden azîz-i mezbûrun evlâddan Mehmed b. Hüseyin (...) Mehmed Nûri'nin Külâhçızâde arzıyla ..."

Korubâzârı'nda Na'lı (Nallıhan) kazâsına tâbi Emre nâm

91 Bu belgelerin bazıları önceki çalışmalarımızda vermiştik. Bkz. Mustafa Tatcı-Abdülkerim Erdoğan, *Bizim Yunus*, Ankara 2012, s. 38-44.

karyede medfûn **Tapduk Emrem** nâm azîzin evlâdı ve evlâdın ile'l-inkirâz batnen bade batnin Şâhzâde Süleymân Paşa hazretleri meşrûta eylediği yine kazâ-yı mezbûre tâbi Kozca (Kozlu) nâm karyenin zâviyeyi vakf ve şart ta'yîn buyurmuşlar ki azîz-i mezbûrun türbe-i şerîfi ta'mîr ve termîm ve yevmî bir akçe ile evlâddan tekyenişîn olan kimesneye vazîfe-i muayyeneyi edâ ve bil-cümle hizmeti lâzimesin mer'î ve müeddî kılındığından sonra zâviye-i mezkûreye mutasarrıf olalar diyu şart ve ta'yînine binâen azîz-i mezbûrun evlâdından ...ilah."

Vakfiyenin Çeviri Metni

"Korupazarı Na'lı [Nallıhan] kazâsına tâbi Emre nâm karyede medfûn Tapduk Emrem nâm azîzin evlâdı ve evlâdın ile'l-inkirâz batnen ba'de batnin Şâhzâde Süleyman Paşa Hazretleri meşrûta eylediği (bıraktığı) yine kazâ-yı mezbûre tâbi Kozlu (Kozca) nâm karyenin zâviyeyi vakf ve şart ta'yîn buyurmuşlar ki azîz-i mezbûrun türbe-i şerîfi ta'mîr ve termîm ve yevmî bir akçe ile evlâddan tekyenişîn olan kimesneye vazîfe-i muayyeneyi edâ ve bil-cümle hizmeti lâzimesin mer'î ve müeddî kılındığından sonra zâviye-i mezkûreye mutasarrıf olalar diyü şart ve ta'yînine binâen azîz-i mezbûrun evlâdından Veliyyüddîn ve Hamza Dede ve Ali Koca ve Abdurrahman ve Mehmed Alî cezâllâhum hin-i feth-i Hakanî'den bin yüz on senesine kadar şart-ı vâkıf zabt ve mutasarrıflar olup hilâfı şart-ı vâkıf ecânibden Hüseyin ve karındaşları Mehmed Sun'ullah ve Feyzullah bundan akdem ber-takrîbiyle zâviye-i mezkûrün üzerlerine berât itdirdüp murûr-ı ezmîne ile azîz-i merhûmun türbe-i şerîfi müşrîfi harâb ve mâil-i türâb ve küllî tâmire muhtâç olduğundan maada yevmî bir akçe ile tekyenişîn olanlara dahi bir akçe verdiği olmamağla vâkıf-ı müşârunileyh

hazretlerinin şart ve ta'yînine binâen azîzi mezbûrun sahîhan evlâdından idiği sıkatı sahîhatü'l-kelimât nâmın kimesneler ihbârlarıyla inde's-şer'il-kavim zâhir ve nümayân olan Na'llıhan kasabasında merhûm Hacı Mehmed Ağa'nın binâsı medresenin hâlâ müderrisi Şeyh Mehmed asitâneye tevcîh ricâsına nâibimiz Külâhçızâde Mehmed Nurullah'a arz etmekle sâdır olan fermân-ı âlişâna imtisâlen der-kenârlara ve arza nazar olundukda merhûm ve mağfûrunleh Şâhzâde Süleyman Paşa Hazretleri Hüdavendigâr Sancağı'nda Korupazarı Na'llı kazâsına tâbi Emre nâm karyede medfûn Tapduk Emrem nâm azîzin evlâdı ve evlâdın badnen bade batnin ilel-inkirâz diyü ber-vech-i meşrûta kazâ-yı mezbûre tâbi Kozlu nâm karyede zâviyeyi vakf ve şöyle şart ve ta'yîn buyurmuşlar ki azîz-i mezbûrun türbe-i şerîfi ta'mîr ve termîm ve yevmî bir akçe ile evlâddan tekyenişin olan kimesneye vazîfeyi edâ ve bil-cümle hizmet-i lâzimesin mer'î ve müeddî kıldıkdan sonra zâviye-i mezkûreye mutasarrıf olalar diyü şart ve ta'yîn azîz-i mezbûrun evlâdından Veliyüddîn ve Hamza Dede ve Ali Koca ve Abdurrahmân ve Mehmed Alî cezâllahum hîn-i feth-i hakânîden bin yüz on (M. 1698) senesine kadar şart-ı vâkıf üzere zabt ve mutasarrıflar olunup hilâf-ı şart-ı vakıf ecânibden Hüseyin ve karındaşları Mehmed Sun'ullah ve Feyzullah bundan akdem ber-takrîb ile berât etdirip murûr-ı ezmîne ile azîz-i merhûmun türbe-i şerîfi müşrif-i harâb ve mâil-i turâb ve külli ta'mîre muhtâc olunduğundan ma'adâ tekyenişin olanlara dahi bir akçe verdiği olmamağla azîz-i merhûmun şart ve ta'yînine binâen azîz-i müşârunileyhin sahîhan evlâdından idiği ifâde-i sahîhatü'l-kelimât kimesneler ihbârlarıyla inde's-şer'i zâhir ve nümayân olan Na'llıhan Kasabasında merhûm Hacı Mehmed Ağa'nın binâsı medrese-i

tevâbiinden müderrisi Şeyh Mehmed Nûri dâilerine mezbûrunun ref'lerinden ber-vechi meşrûta tevcih ricâsına Korupazarı Na'lı nâibi Külâhçızâde Nûrullah zide ilmuhu mührü mutabık arz eder meşrûtiyet iddiâsı *Defter-i Hakânî* der-kenârına muvâfık ve zâviyedârlık-ı mezkûr Hacı Hüseyin ve karındaşı oğlu Alî ve diğer Mustafâ üzerlerinde olmadığı askeri rûznâmçesinde ve mukayyed ve âher kimesneye tevcih olunmadığı aklâmdan der-kenâr olunmağla mutasarrıfları ref'lerinden evlâd-ı vâkıfdan Şeyh Mehmed Nûrî Efendi'ye ber-vechi meşrûta ve ber-muceb-i Defter-i Hakanî tevcih ve yine askeri rûznemçesinden berât olunmak iktizâ eylediğini Anadolu Kazaskeri Alî Efendi Hazretleri ilâm etmeleriyle ilâmları mûcibince ref'inden tevcih ve kaleminden berât verilmek diyü 1191 senesi Muharreminin 27. günü (7 Mart 1777) târihiyle müverreh ve mu-sahhah fermân-ı âlî sadır olmağla tevcih buyruldu."

Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerinde Tapduk Emre Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri

(Tarih: H. 981/M.1573)⁹²:

Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi Kuyûd-ı Kadîme Hüdâvendigâr Livâsı Evkâf Defteri (XVI. yüzyıl)'nde⁹³ 164 ve 165'inci varaklarda görülen **Tapduk Emre Zâviyesi vakfı** ile ilgili kayıtlar Tapduk Emre'nin tarihî kişiliği ve evlâdı hakkında bilgiler vermektedir. Hüdâvendigâr

92 Evkâf ve Der-dest defterin tarihi bu tarihe yakın olmakla birlikte burada Mufasssal Tahrir Defteri'nin tarihi kabûl edilmiştir. Bu belge Güray Kırpık tarafından okunmuş ve değerlendirilmek üzere tarafımıza verilmiştir. Kendisine teşekkür ederim.

93 *Hüdâvendigâr Livâsı Evkâf Defteri* No: 585, Varak No: 164-165, (Evkâf Defteri Tarihsiz, Mufasssal Defterin Tarihi: H. 981-M.1573-74'tür).

Livâsı Evkâf defterindeki bu iki kayıttan Tapduk Emre'nin asıl mekânının ve neslinin Karahisar-ı Na'llu olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri (Tarih: H. 981/M.1573), Tapu Defter No: 585, varak no: 164'deki kayıt ve belge:

Mezrea-i Fahreddîn Oğlanları.

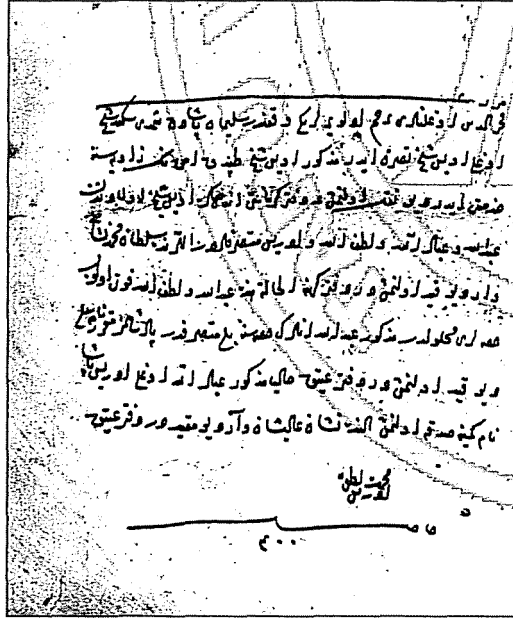
Behrem (parçalı) adlu yerleri ki vâkıftır. Süleyman Paşa'dan şimdi sekenede Şeyh oğlu Üveys Şeyh tasarruf eder. Mezkûr Üveys Şeyh Tapduk Emre'nin zâviyesine hizmeti eder deyü naklolunmuş, an Defter-i Kirmâstî. Andan sonra Üveys Şeyh evlâdından Abdullah ve İbâdullah ve Lutfullah ve İdrîs mutasarrıflardır. Elllerinde Sultân Mehmed nişânı var deyü kaydolunmuş, der-Defter-i Köhne. El-haletu hâzihi Abdullah ve Lutfullah fevt olup hisseleri mahlûldür. Mezkûr Abdullah anların hissesine bile mutasarrıfıdır. Pa-dişâhımız mukarrernâmesiyle deyü kaydolunmuş, der-Defter-i Atîk. Haliyâ mezkûr İbâdullah oğlu İdrîs Paşa nâm kimesneye sadaka olunmuş. Elinde nişân-ı Âlişân var diyü mukayyedir.

Defter-i Atîk.

Mehmed, Lutfi, İdrîs.

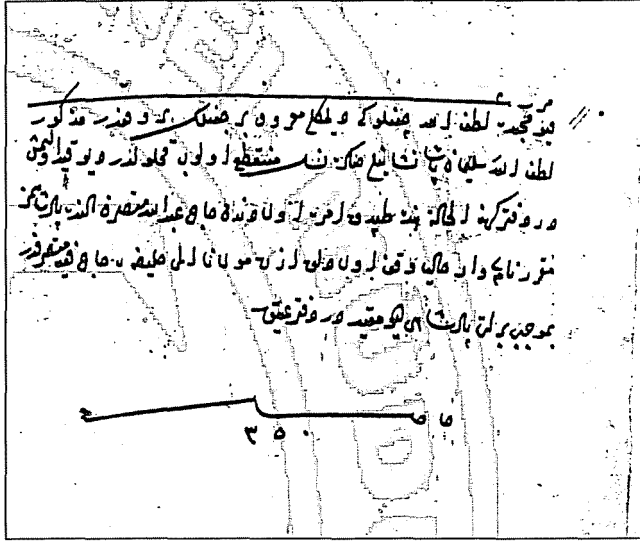
Hâsıl 400.⁹⁴

94 Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri (Tarih: H. 981/M.1573), Tapu Defter No: 585, varak no: 164.

Ankara Tapu ve Kadastro Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Evkâf Defteri (Tarih: H. 981/M.1573), Tapu Defter No: 585, varak no: 165'teki belge:

"Mezraâ-i Kuyumcu, Lutfullah Çifliği demekle ma'rûf bir çiftlik yer vakıfıdır. Mezkûr Lutfullah, Süleymân Paşa nişânıyla. Sonra nesl munkatî' olup mahlûldur deyu kayd olunmuş, der-Defter-i Köhne. El-haletü hazîhi Tapduk Emre evlâdından Hacı Abdullah mutasarrıf. Elinde Pâdişâhımız mukarrernâmesi var. Hâliyâ vakf-ı evlâdlık üzere Mevlânâ Elmi (Elemî) Halîfe bin Hacı Fakih mutasarrıftır. Be-mûceb-i berât-ı Pâdişâhî deyu mukayyedir. Defter-i Atîk. Hâsıl 350 [akçe]"

Vakıflar Genel Müdürlüğünde I. Selîm'e ait "D-2136, NO:88" numarada kayıtlı olan 10 Ramazan 964 (M. 1556) tarihli vakfiyede Bulgaristan'ın Varna bölgesindeki vakıf arazilerinin isimleri arasında Tapduk Emre; Yûnus Emre ve Emre isimlerine de rast gelinmektedir. Bölgede yaşayan kişilerden çoğunun daha sonraki dönemlerde Tapduk Emre, Yûnus ve Emre isimlerini almaları da oldukça manîdârdır.

Saltuknâme'de Tapduk Emre ile Sarı Saltuk arasındaki irşâd bağı geniş olarak anlatılmaktadır. Söz konusu eserin ilgili bölümünden (bkz. yukarıda) Tapduk Emre'nin muhtemelen Sarı Saltuk'un vefatından sonra Rume- li'deki zâviyelerde bizâtihi kendisi yahut halîfeleri vasıtasıyla irşâd faaliyetlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Arşiv Belgelerinin Yorumu

BDA. Genel Müdürlüğünde bulunan "1487 yılına ait Bursa Sancağı Tahrir Defterinin 290. ve 319. sayfalarından anlaşıldığına göre Nallıhan Kasabasının merkezi "**Karahisar-ı Na'llı**" adıyla anılan bir nahiyedir.

Yine "1521 yılına ait Bursa Sancağı Tahrir defterinin 171-209. sayfaları arasında yazılanlardan anlaşıldığına göre Nallıhan'ın merkezi Karahisar-ı Na'llı Nahiyesi'nde zikredilen köy isimleri öncekilerden çok da farklı değildir. Bilâhire kaydedilen 937/ M. 1530 tarihli 166 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*'nde⁹⁵ Hüdâvendigâr Vilâyetine bağlı Karahisar-ı Na'llı Nahiyesi'nin yerleşim merkezlerinin sayısı sadece üç yerleşim birimi ilâvesiyle yine aynıdır. Burada ismi geçen ve geçmeyen bir kısım köy ve mezra **Tapduk Emre Vakfı**'nın uhdesine verilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1111 numaralı Hurûfât Defterinin 69. sayfasında bulunan, 7 Mart 1777 tarihli bir Tapduk Emre Sultân Zâviyesi Vakfıyla ilgili belgeden anlaşıldığı kadarıyla Tapduk Emre Hazretleri, Hüdâvendigar Sancağına bağlı Korupazarı Na'llı kazasına bağlı Emre isimli köyde yaşamıştır.

Bu tevcih (atama) berâtına göre Sultan Orhan Gazi oğlu Şehzâde Gazi Süleyman Paşa, Korupazarı-Na'llı (Nallıhan) kazası Emre Köyü'nde medfûn Tapduk Emre'nin zâviyesine (dergâhına) bir vakıf tesis eder ve Nallıhan kazasının "Kozca/Kozlu" köyünün yıllık hasılını vakfeder. Tapduk Emre evlatlarının nesli devam ettiği müd-

95 166 Numaralı *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri* (937/1530), Ankara 1995, s. 76. Bu defterde Nallıhan'ın ismi 109, 113, 117, 118. sayfalarda zikredilmektedir.

detçe de bu vakfa mutasarrıf ve zâviyeye de "tekye-nişîn" (zâviyedâr) olmalarını, günlük olarak da bir akçe ücret almalarını şart kılar. Ayrıca mutasarrıf olan kişinin, türbenin bakım ve onarımını yapmasını, zâviyede günlük icra edilen vazifeleri ve lüzumlu bütün hizmetleri yerine getirmelerini ister.

Bu vakıf şartına göre Tapduk Emre'nin evladından Veli-yüddîn, Hamza Dede, Ali Koca, Abdurrahman ve Mehmed Ali; H. 1110 /M. 1698 senesine kadar vakfı idare ederler. Bu tarihten sonra vakıf şartına muhâlif ve Tapduk Emre evlâdından olmayan Hüseyin ve kardeşleri Mehmed, Sunullah ve Feyzullah zâviyeyi üzerlerine berât ettirirler. Adı geçen bu kişiler zaman içerisinde türbeyle ilgilenmemişler ve neticesinde Tapduk Emre Türbesi bakımsızlıktan harap olmuş, yıkılmaya yüz tutmuştur. Ayrıca zâviyede görev yapan tekke-nişîne de vermeleri gereken günlük bir akçeyi de vermemişlerdir. Yapılan ihbârlar neticesinde Tapduk Emre'nin evlâdından olduğu anlaşılan ve Nallıhan kasabasında merhûm Hacı Mehmed Ağa Medresesi'nde müderris olan Şeyh Mehmed Nûri, vakfın kendisine tevcih edilmesini ister. Şeyh Mehmed Nûri'nin bu talebi Korupazarı-Na'llı (Nallıhan) Nâibi Külâhçızâde Mehmed Nurullah tarafından İstanbul'a arz edilir.

Yapılan inceleme sonucunda, Şeyh Mehmed Nuri Efendi'nin iddiasının Defter-i Hakanî'ye uygun olduğu, zâviyedarlığın Hacı Hüseyin ve kardeşlerine verildiğine dair bir kayıt olmadığı gibi başka kimselere verildiğine dair bir kaydın da bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple vakıf idaresinin Hacı Hüseyin ve kardeşlerinden alınarak Tapduk Emre'nin soyundan gelen Şeyh Mehmed Nuri Efendi'ye verilmesi yönünde Anadolu Kazaskeri Ali Efendi

tarafından, H. 27 Muharrem 1191 (M. 7 Mart 1777) tarihinde karar verildiği ve pâdişâh fermânı düzenlendiği anlaşılmaktadır⁹⁶.

Yine M. 1573 tarihli 585 numaralı (s. 164) Tapu defterindeki kayıt Tapduk Emre'nin ve neslinin Karahisar-ı Na'llı'da yaşadığını göstermektedir. Tapu kaydının tutulduğu tarihte Tapduk Emre Zâviyesi şeyhi Şeyh Üveys'tir. Zâviyeye ait mezra Sultân Mehmet Han'a ait nişandan da anlaşılacağı üzere Şeyh oğlu Üveys, onun evlâdından Abdullah, İbâdullah, Lutfullah, İdris tarafından tasarruf edilmektedir. Aynı defterin (s. 165.) sayfasındaki kayıta da "Mezrea-i Kuyumcu Lutfullah çiftliği" adıyla kaydedilen vakfiyeden anladığımıza göre Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, Kuyumcu Köyü'nde bulunan bir çiftlik yerini mülk olarak Lutfullah'a verir ve elinde Gazi Süleyman Paşa'nın nişânı vardır. Lutfullah, vefat eder ve hayatta evlâdı olmadığı için sahip olduğu çiftlik sahipsiz kalır. Defter-i Köhne'de bu şekilde kayıtlıdır⁹⁷. Bir çiftlik yer, arazinin verimine göre 70-150 dönüm arasında değişmektedir. Gazi Süleyman Paşa, ilk defa Ankara ve civarını 1354 yılında Osmanlı topraklarına katar. Ankara Kalesi içinde bulunan *Sultan Alâaddîn Camii* de Sultan Orhan zamanında tamir edilir (1361).

Sultan Orhan Bey'in kardeşi Alâaddîn Bey vezir olunca

96 Bkz Ömer Toraman "Nallıhan'da Bulunan Tapduk Emre Sultan Zâviyesi", *Tarihte Ankara* 25-26 Ekim 2011, AÜ. DTCF., Yayınlanmamış Bildiri Metni; Mustafa Tatcı, *Yünus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre*, Ankara 2012.

97 Vedat Turgut bir makalesinde, "KKA.TD 585, v. 576a ve KKA.TD 585, v. 376a numaralı belgelerden ve Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Ankara 1980, s. 699'daki bilgilerden hareketle bu vakfiyeleri incelemiştir. Bkz. Vedat Turgut: "XVI. yüzyılda Tahrir Defterlerine Göre Hüdavendigâr ve Sultanönü Sancaklarında Abdâlân-ı Rûm", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/19, Güz 2011, s. 216.

Osmanlı topraklarında bulunan arazinin tasarruf şekillerini ve bunların gelirlerini defterlere kaydettirmiştir. Tutulan bu defterlerin çoğunluğu ise günümüze ulaşmamıştır. Daha sonra tutulan defterlerde bu defterlere atıf yapılarak "*der-Defter-i Köhne*" ifadesi kullanılmıştır.

Lutfullah Çiftliği'nin tasarrufu dönemin pâdişâhı tarafından Tapduk Emre evlâtlarına verilir. Tapduk Emre evlâdından *Hacı Abdullah*'in mutasarrıf olduğuna dair elinde pâdişâhın mukarrernâmesi vardır. Daha sonra bu çiftlik yer, vakf-ı evlâdlık üzere devam eder. 1573 yılında evlâttan *Hacı Fakih*'in oğlu *Mevlânâ Elmi (Elemî) Halîfe* bu vakfa mutasarrıf olduğu ve yıllık gelirinin de 350 akçe olup padişah beratıyla da Defter-i Atîk'e kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Tapduk Emre'nin Nesli

Burada ele alınan arşiv belgelerinden ayrıca Tapduk Emre'nin neslinden gelen bazı kişilerin adları da ortaya çıkmaktadır⁹⁸.

Tapduk Emre'nin vefatından sonra zâviye "tekkenişîn"ler tarafından idare edilir. Belgelere göre ilk tekkenişîn Tapduk Emre'nin evlâdından *Üveys Şeyh'tir*. Üveys Şeyh'in vefatından sonra da hem vakfın tasarrufunu hem de tekke-nişîn görevini oğulları *Hacı Abdullah*, *İbâdullah*, *Lutfullah* ve *İdrîs* devam ettirir. Bu dört kardeşin hisselerine tasarruf eden *Hacı Abdullah* vefat edince vakfın

98 Şecere hazırlanırken kullanılan belgeler metin içerisinde verilmiş olan belgeler olup şu şekilde sıralanabilir: *Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Vakıf Sicil* No: 580-121-74, Tarihi: 1372; *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi* 1111 numaralı Hurûfât Defteri, s. 69, Tarihi: H. 27 Muharrem 1191 (M. 7 Mart 1777); *Hüdavendigar Livası Evkaf Defteri* No: 585, varak no: 164-165 (Vakıf defteri tarihsiz, Mufassal Defterin Tarihi: H.981-M. 1573-74).

yönetimi İbâdullah'ın oğlu *İdrîs Paşa*'ya geçmiştir. Yine İdrîs Paşa'dan sonra Tapduk Emre türbedârlığını ve vakıf yönetimini evlâttan *Veliyyüddîn, Hamza Dede, Ali Koca, Abdurrahman* ve *Mehmed Ali*; 1698-99 tarihine kadar yürütürler. Bu tarihten sonra ise Tapduk evlâdından olmayan kişiler tarafından gayr-i meşru yolla vakfın yönetimi elde eder. 18 Aralık 1719 tarihinde Tapduk Emre evlâdından *Molla Abdullah*, türbedâr olur. 7 Mart 1777 tarihinde de Tapduk evlâdından müderris *Şeyh Mehmed Nûri*, zâviyedarlığa atanır. 1861-62 tarihli kayıttanda Tapduk Emre evlâdından hayatta kişi olmadığı anlaşılmaktadır:

1-Tapduk Emre (tahminen 1200-1299)

2-Üveys Şeyh

3-Abdullah, İbâdullah ve Lütfullah, İdrîs

4-Hacı Abdullah (M.1573-74-H.981)

5-Mevlânâ Elmî (Elemî) Halîfe

6-Veliyyüddîn

7-Hamza Dede

8-Ali Koca

9-Abdurrahman

10-Mehmet Ali (M.1698-H.1110)

(Zâviye bundan sonra el değiştirmiş ve ailenin dışına çıkmış)

11-(*Şecere burada kopmaktadır.*)

12-Molla Abdullah 1717

12-Müderriş Şeyh Mehmet Nûrî (M. 7 Mart 1777-H.27 Muharrem 1191)

Tapduk Emre Zâviyesi vakfı burada tekrar aileden olan Şeyh Mehmed Nûri Efendi'ye verilmiştir.

وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰
وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰
وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰
وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰	وفاقی در تصدیق و قیام مصدق در تصدیق و قیام ما صد ۱۶۰۰

166 Numaralı H.937-M.1530 Tarihli Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde görülen Tapduk Emre Evlâdı vakfı kaydı dikkati çekmektedir. Belgenin orta kısmındaki kayıt şu şekildedir:⁹⁹

“Vakf-ı Evlâd-ı Tapduk Emre

Çiftlik-i Lutfullah der Karye-i Kuyumcu

99 166 Numaralı H.937-M.1530 Tarihli Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, Ankara, 1995, s.118.

Hâsıl 35 (akçe)."

Bu kayıttan Tapduk Emre evlâdı vakfı olan "*Lutfullah Çiftliği*"nin "*Kuyumcu*" günümüzdeki adıyla "*Kuyumcu Tekke*"- köyünde ve yıllık gelirinin de otuz beş akçe olduğunu öğreniyoruz. Aynı defterde Kuyumcu (Kuyumcu Tekke) Köyü'nün "*Bâzdârân*" (Avcılar) timârı olduğu ve yedi hane oturduğu da kayıtlıdır. Günümüzde bu yerleşme, Beypazarı ilçesine bağlı ve ilçe merkezine 5 km mesafede olup "*Kara Dâvud*" adına yapılmış bir türbe bulunmaktadır.¹⁰⁰

XVI. asırda yaşayan bu torunlarla ilgili şimdilik başka bir şey söylemek mümkün değildir. Bölgede yapılacak olan yeni araştırmalarla bu zatlara ait -varsa- kitâbelerin bulunup silsilenin ayrıca teyid edilmesi gerekmektedir.

Arşiv belgelerine göre Nallıhan hakkında söylenebilecek olan bilgileri de şöyle özetlemek mümkündür:

Arşiv kaynaklarında Nallıhan "*Karahisar-ı Na'lı*" adıyla anılan bir nahiyedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1111 numaralı Hurûfât Defterinin 69. sayfasında bulunan, 7 Mart 1777 tarihli bir Tapduk Emre Sultân Zâviyesi Vakfıyla ilgili belgeye göre Tapduk Emre Hazretleri Hüdâvendigâr Sancağına bağlı Korupazarı Na'lı kazasına bağlı Emre isimli köyde yaşamıştır. Günümüzde Nallıhan ilçesine bağlı "*Nallıkoğlu*" ve "*Karahisarkozlu*" adında iki ayrı yerleşme bulunmaktadır. Nallıkoğlu Köyü, Gökçekaya Barajı'nın yapımında istimlak edilmiş ve Emremsultan Köyü hudutları içinde bulunan ve Em-

100 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995, s. 111; Abdülkerim Erdoğan, Adım Adım Ankara, Ankara 2007, s. 89; Abdülkerim Erdoğan, Manevi Mimarlarıyla Ankara, Ankara 2007, s. 104.

remsultan'a yaklaşık 6 km uzaklıkta bulunan "Karahisar-kozlu Yaylası"na taşınmıştır. Bu yaylada da Tapduk Emre'nin müridi olduğu rivâyet edilen "Şeyh Cafer Sadık"ın türbesi bulunmaktadır. Şeyh Ömer hakkında kaynaklarda henüz bir bilgiye ulaşılammıştır. Karahisarkozlu Köyü de Sakarya nehrinin kıyısında olup baraj sularından kısmen etkilenmiştir.¹⁰¹

Yukarıda belirttiğimiz gibi Orhan Gazi, oğlu Şehzâde Süleyman Paşa'yı (ö. 1357) İzmit'in 1337'de fethinden sonra Taraklı, Göynük ve Mudurnu havalisinin fethi ile görevlendirmiştir. Süleyman Paşa Taraklı, Göynük ve Mudurnu Hisârlarını antlaşma ile almış ve müteakiben de ele geçirilen mülkleri dağıtmıştır. Bu arada Korupazarı Na'llı (Nallıhan) kazasının bulunduğu bölge de Osmanlılar tarafından alınmıştır. Belgeler Şehzâde Süleyman Paşa'nın, Korupazarı Na'llı (Nallıhan) kazasına bağlı Kozlu¹⁰² köyünü Tapduk Emrem Sultân Zâviyesine vakf ettiğini "Evlâddan tekyenişin" olan kimseleri, Tapduk Emre Türbesinin bakım ve onarımını yapmaları ve belirli vazifeleri, lüzumlu bütün hizmetleri yerine getirmeleri kaydıyla, günlük bir akçe ile zâviyeye mütasarrıf olarak tayin ettiğini kesinleştirmiştir.

Bundan sonra Tapduk Emre'nin evlâdından Velîyüddîn, Hamza Dede, Ali Koca, Abdurrahman ve Mehmed Ali;

101 Abdülkerim Erdoğan, *Adım Adım Ankara*, Ankara 2009, s. 359-364, 382, 378; aynı yazar, *Manevi Mimarlarıyla Ankara*, Ankara 2007. s. 53; aynı yazar, *Ankara Erenleri-I*, Ankara 2012, s. 49; Mesut Şener, *Nallıhan*, Ankara 2001, s. 264;

102 Bugün Nallıhan ilçesinde Emrem Sultân köyü yakınında Nallı Kozlu ve Karahisar Kozlu köyleri bulunmaktadır. Nallı Kozlu Köyü yaylası, Emrem Sultân köyünün hemen üzerindedir. Öte yandan, Sakarya Nehri üzerindeki Sarıyar Barajının sular altında bıraktığı Nallı Kozlu köyü ahâlisi, 1950'li yıllarda Emrem Sultân köyüne nakledilmiştir.

bölgenin Şehzâde Süleyman Paşa tarafından feth edildiği zamandan, H. 1110/M. 1698-1699 senesine kadar vakıf idare etmişler, ancak bu tarihte vakıf şartının aksine yabancılardan Hüseyin ve kardeşleri Mehmed, Sunullah ve Feyzullah zâviyeyi üzerlerine berât ettirmişler. Adı geçen bu kişiler zaman içerisinde türbeyle ilgilenmemişler ve neticesinde Tapduk Emre Türbesi bakımsızlıktan harap olmuş ve yıkılmaya yüz tutmuştur. Ayrıca zâviyedeki dervişlere vermeleri gereken günlük bir akçeyi de vermemişlerdir. Yapılan ihbârlar neticesinde Tapduk Emre'nin evlâtlarından olduğu anlaşılan ve Nallıhan kasabasında merhûm Hacı Mehmed Ağa Medresesinde müderris olan Şeyh Mehmed Nûri, Vakfın kendisine tevcih edilmesini istemiştir. Şeyh Mehmed Nûrî'nin bu talebi Korupazarı Na'lı (Nallıhan) Nâibi Külâhçızâde Mehmed Nûrullah tarafından İstanbul'a arz edilmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, Şeyh Mehmed Nûri Efendi'nin iddiasının Defter-i Hakânî'ye uygun olduğu, zâviyedarlığın Hacı Hüseyin ve kardeşlerine verildiğine dair bir kayıt olmadığı gibi başka kimselere verildiğine dair bir kaydın da bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple vakıf idaresinin Hacı Hüseyin ve kardeşlerinden alınarak Tapduk Emre'nin soyundan gelen Şeyh Mehmed Nûri Efendi'ye verilmesi yönünde Anadolu Kazaskeri Ali Efendi tarafından H. 27 Muharrem 1191 / M. 7 Mart 1777 tarihinde karar verildiği ve pâdişâh fermânı düzenlendiği anlaşılmaktadır.

H. 1278 / M. 1861-62 tarihli Ankara Evkâf Defteri'ndeki *"Ankara Sancağı Karahisar-ı Na'lı kazasında bulunan Emrem Sultân Zâviyesi'nin iki yüz seksen bir kuruş aşar bedeli*

*kayıtlı olup mahlûldür.*¹⁰³ Yani mirâşçısı kalmamış kaydı bulunmaktadır. Bu kayıttan hayatta Tapduk Emre evlâdının olmadığı anlaşılmaktadır.

Türbenin günümüzdeki durumu hakkındaki tesbîtlerimiz de şöyledir:

Tapduk Emre Hazretlerinin türbesi Emrem Sultân Köyü girişindeki mezarlıktadır. Yapı, kubbeli ve kare şeklindedir. 1954-58 yıllarında üzerine çatı geçirilmişse de sonradan sökülüştür. Basık kemerli kapı girişinin üstünde devşirme bir antik mermer üstüne oyulmuş dört satırlık kitabesi mevcûttur. Türbenin güney cephesinde dikdörtgen bir pencere vardır. Duvarlar taştan inşa edilmiş olup kubbe ve pendentifler ise tuğladır. Türbe 1991 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiş, aynı yıl yapılan restorasyon ile de bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Restorasyon sırasında türbenin önünde yer alan ekler kaldırılmış, câmi avlusunda saklanan orijinal kapı kanatları da korunması için Ankara Etnoğrafya Müzesi'ne gönderilmiştir.

Geldiğimiz noktada Tapduk Emre ve silsilesi hakkında diyebileceğimiz şudur:

Tapduk Emre'nin tarikat silsilesi belirgin olmamakla birlikte Barak Baba ve XIII. asır sonlarına doğru vefat eden Sarı Saltuk ile aynı mecliste bulunmuş ve onların irfânından nasiplenmiştir. Sarı Saltuk ve Barak Baba'nın Seyyid Mahmud Hayrânî vasıtasıyla Ahmed Rifâî Hazretlerine mensup olduğu kesindir. Seyyid Mahmûd Hayrânî üveysî olmakla birlikte Rifaiyye'den icazetli bir şeyhtir.

103 BOA, EV.d. 17733.

Velâyetnâme ve Saltuknâme'deki anlatılar Tapduk Emre'nin Hacı Bektaş-ı Velî ile tarîkaten bir ilişkisinin olmadığını fakat ricâl-i gaybda erenler meclisinde ikisi arasında bir as-üst (kırklar makâmında) ilişkisi olduğu kesindir.

Bazı araştırmacıların bu zatlar ve silsileleri hakkında Şiî/bâtınî anlayışa sahip bir tasavvuf yolu olduğunu belirten ifadelerinin tasavvuf tarihi açısından hiçbir kıymeti yoktur. Bu tür melâmetî, kalenderî tavırların her sûfi tarîkatinde görülebileceği, dışarıdan anlaşılmayacağı ve erbâbınca yorumlanabileceği mâlûmdur. Kaldı ki ledün sahiplerinin söz ve tavırlarının ulemâ ve avâm tarafından anlaşılmadığı tarihî bir hakikattir.

Bu araştırmada kullandığımız belgelerden, özellikle Vakfiye ve Tapu kayıtlarıyla Saltuknâme'deki Saru Saltuk'un Akşehir'den yola çıkıp Karahisar'a Tapduk Emre'ye ziyareti konusunda yapılan vurgudan anlaşılacağı üzere Tapduk Emre'ye ait gösterilen makam ve türbelerden biri olan Nallıhan rivâyeti kesindir. Karahisar ile kasdedilen yer Karahisar-ı Nallı'dır. Fakat bu gerçek Tapduk'un diğer Kula, Aksaray, Karaman ve Azerbaycan'daki makamlarını yok saymak anlamına gelmemektedir. Zira Sarı Saltuk da, Tapduk Emre de Kuzey Azerbaycan, Bağdat, Anadolu ve Balkanlarla ilgilidir. Belgelerde zikredilen coğrafi mekânlar bunu teyid etmektedir.

Bu mevzular arşiv belgeleri tasnif edildikçe daha da açıklık kazanacaktır. Bugüne kadar gerçeğe en yakın görülen Kula'daki türbe muhtemelen "Emreler"den yani Tapduk zâviyesine bağlı hulefâdan birine yahut hemrâhlara aittir. Söz konusu türbenin ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Gerek Kula'da ve gerekse diğer beldelerde bulunan makamlarda Tapduk Emre isminin yanında

Yûnus'un da zikredilmesi, bu zâtın irşâd gayesiyle çıktığı seyahatlar sırasında yakın hizmetlisi dervîşlerini yanında götürmesinden dolayıdır. Tapduk Emre muhtemelen aralarında Yûnus Emre'nin de bulunduğu seyahatlere çıkmıştır.

Hiç şüphesiz Anadolu'nun ve Rûmeli'nin muhtelif yerlerindeki "Emreler Topluluğu"na mensup kişilerin Tapduk Emre'yle doğrudan ilişkisi vardır. Fakat bu bağlantının arşiv belgelerinden hareketle yeniden ele alınması ve belki de Sarı Saltuk'tan Tapduk Emre'ye varıncaya kadar Varna, Dobruca, Akçahisar, Bosna, hülâsa bütün Rûmeli'ye uzanan kollarının ayrıca tetkik edilmesi gerekmektedir. Burada şu hususu da belirtelim ki arşiv belgelerinde zikredilen Tapduk Emre, Yûnus'un şeyhinden başka ikinci, üçüncü veya daha başka kişiler değildir. Zirâ bu isim, Tapduk Emre Hazretlerine izâfeten verilmiş bir lakaptır. Bu sebeple Sarı Saltuk Hazretlerinin fethettiği coğrafyada adı zikredilen zat, bir başkası değil, Tapduk Emre Sultan'ın kendisidir. Yûnus bir yerde şöyle demektedir:

Ben yürürüm ilden ile dost sorarım dilden dile
Gurbetde hâlim kim bile gel gör beni aşk neyledi

Gurbet ilinde yürürüm dostu düşümde görürüm
Uyanıp Mecnûn olurum gel gör beni aşk neyledi

Gezdim Urum ile Şam'ı Yukarı İlleri kamu
Çok istedim bulamadım şöyle garîb bencileyin

Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan u Maraş Şiraz
Gönül sana Bağdâd yakın âlemlere dîvâdasın

İndik Rûm' u kışladık çok hayr u şer işledik
Uş bahâr geldi geri göçdük el-hamdülillah

Bu beyitlerinden anlaşılacağı üzere Yûnus; Rum (Anadolu ve Balkanlar) Maraş, Kayseri, Şam, Bağdat, Tebriz, Şiraz, Nahcivan gibi pek çok yeri gezip görmüş hatta "Yukaru İller" dediği Azerbaycan (Gah)'a kadar seyahat etmiştir.

Yûnus Emre'nin Tapduk Emre, Barak Baba, Sarı Saltuk, Seyyid Mahmûd Hayrânî, Hz. Mevlânâ ve Hacı Bektaş-ı Velî ile münasebetinin ele alındığı bu araştırmada geldiğimiz nokta şudur:

Sarı Saltuk Rifâî şeyhi Seyyid Hayranî'nin dervişi ve halifesidir.

Hacı Bektaş-ı Veli Bektaşîyye'nin kurucu piridir.

Tapduk Emre'nin tarikati belli değildir.

Bu şahısların hepsi erenler meclisinde ricâl-ı gayb içinde görevli olup tayy-ı mekân ve tayy-ı zamana muktedir, kuvve-i kudsiyye sahibi irşâda yetkin kimselerdir.

Tapduk Emre Hazretleri Yûnus'un mürşididir. Nallıhan'daki zaviyesinde yaşamış olup irşad göreviyle zamana zaman Azerbaycan'dan Rumeli'ne kadar çeşitli belde ve bölgelere seyahat etmiştir.

Tapduk Emre'nin Sarı Saltuk ve dolayısıyla Rifâî şeyhi Seyyid Mahmûd Hayranî Hazretleri'ne tarikaten men-subiyeti belli değildir. Zira Sarı Saltuk Tapduk'a Karahisar-ı Nallı'daki ziyaretine giderken "yetişkin bir erene, yani bir zâviye şeyhine" ziyârete gitmiş ve onu dünya gözüyle ilk defa görmüştür. Tapduk'un Hacı Bektaş-ı Velî ile olan ilgisi de böyle olup

Velâyetnâme'deki söylemle "erenler meclisinde nasip dağıtan eli" ilk defa görmüştür. Buradaki "nasip" ricâl-i gayb nasibi yani görevidir. Bu rivayetler Tapduk'un tarikat değil ricâl-i gayb nisbesinin Sarı Saltuk, Seyyid Mahmûd Hayrânî ve Hacı Bektaş-ı Velî ile alakalı olduğunu göstermektedir. Yûnus'un aldığı nasibi Tapduk'a, Barak ve Sarı Saltuk Babalara bağlamasını bu şekilde anlamak mümkündür.

Diğer taraftan Sarı Saltuk'un Hacı Bektaş-ı Velî, Tapduk Emre ve Seyyid Mahmûd Hayranî zaviyelerine ziyareti, ricâl-i devletin ona verdiği vazife gereği Rûmeli Abdalları denilen gazîleri bu zaviyelerden toplayıp Balkanlara götürmesiyle ilgilidir. Bu çerçevede Tapduk Emre'nin tarikaten nisbesi konusu muallakta kalmaktadır.

Kanaatimizce Tapduk Emre Azerbaycan'daki Gah bölgesinde bulunan Halvetiyye'nin erken dönemdeki pirllerinden olan Zâhid-i Geylânî'den sonra teşekkül etmiş olan zâviye ile münabetlidir. Yûnus'un "Yukarı İller"e gönderilmesi ve Yukarı İller'den de Anadolu'ya (Kırşehir-Aksaray cânibine) Ahî Mirem gibi büyük bir mürşidin gönderilmesi, Tapduk Emre'nin bu zaviye ile münasebetini gösteren önemli bir delildir. Tapduk Emre'nin mürşidlerinin Yukarı İller ile olan münasebeti yeni belgeler çıktıkça netlik kazanacaktır.

Ayrıca Sarı Saltuk'un Tapduk Emre'ye Yusuf isminde bir dervîşi gönderip gayr-ı sünnî uygulamalar konusundaki ikazı, adı geçen bütün erenlerin şariat ve hakikat uygulamalarındaki titizliğini göstermektedir. Nitekim Tapduk Emre adına kurulan vakfın Orhan Gazi ve oğlu Süleyman Paşa'nın desteğiyle kurulması, bu zevatın rical-i devletin desteklerini aldıklarını ve Rumeli'ye

görevlendirilirken bilinçli olarak görevlendirildiklerini göstermektedir. Gerek Selçuklu ve gerekse Osmanlı Devletinin gayr-ı sünnî hiç bir oluşuma destek vermemesi dikkate alınırse Sarı Saltuk ve Tapduk Emre'nin yetiştirdiği dervişlerin "bâtınî" bir sistem içinde olmadıkları kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

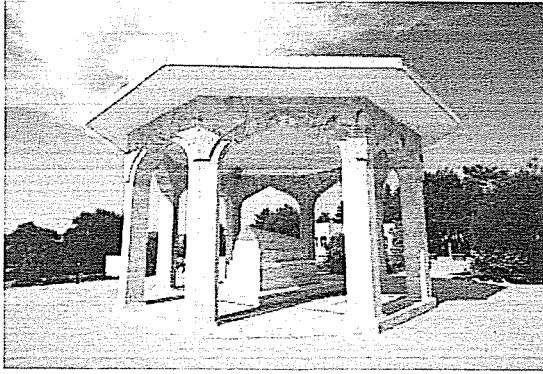
Bütün bu ifadelerden sonra Seyyid Mahmûd Hayranî, Sarı Saltuk, Barak Baba ve Tapduk Emre'nin düşüncelerinin Yûnus Emre'nin nutk-ı şeriflerinde bil-lurlaştırıldığı ve Saltuknâme'nin Yûnus Emre ile birlikte okunması gerektiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Yûnus Emre seyahatleri sırasında doğuş halinde söylediği şiirlerinde Sarı Saltuk, Barak Baba ve Tapduk Emre'nin gönlünden süzülegelen ledünni bilgileri anlatmaktadır denilebilir.

Nihayet Yûnus Emre hakkında rivayet edilen ve yazılı kaynaklara aktarılan menakıp doğrudur. Bu rivâyetlerde Yûnus'un şeyhine hizmet ettiği zaviye Nallıhan'a bağlı Emrem Sultan köyündeki zaviyedir. Yûnus hayatının kırk sene gibi uzunca bir dönemini bu beldede ve zâviyede geçirmiştir. Onun Sarıköy'e gönderilişi, seyahatten dönüp manen uyandırıldıktan ve irşâd edildikten sonradır, vesselam.

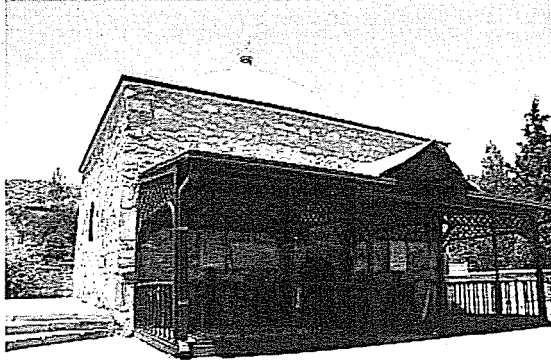
* Dr.

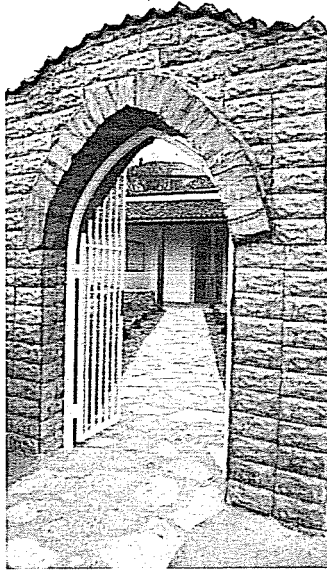
Tapduk Emre ve Yûnus Emre makamları-Azerbaycan Gah.

Yûnus Emre Türbesi-Sarıköy.

Nallıhan Ermem Sultan Zâviyesindeki Tapduk Emre Türbesi.

Sarı Saltuk Türbesi-Köstence/Babadağ